Queer literatúra

Judith **Hermann** Dominika **Moravčíková**
Annie **Ernaux** Rudolf **Jurolek** Reinhard **Kleist**

Knižná Revue

11

Mesačník o knihách

© Vladimír Korček: „Untitled" z cyklu Beings (2020)

Cena 2,00 € www.litcentrum.sk XXXII. ročník číslo 11 10. november 2022

MARENČIN PT

Vydanie označených kníh z verejných zdrojov podporil u. fond na podporu umenia

Editoriál

Marek Vadas
Šéfredaktor

Teroristický útok na LGBTI+ komunitu a následné reakcie politikov nám ukázali alarmujúci stav, v akom sa nachádza slovenská spoločnosť. Tolerancia, úcta, láska a pokora sú cudzie slová aj pre najvyšších predstaviteľov katolíckej cirkvi a rovnaké práva pre všetkých sú v našich končinách naďalej vzdialenou métou. Redakcia podcastu preto oslovila queer autorov Michala Talla a Mareka Hudeca, aby nám povedali, ako vnímajú dnešnú atmosféru. Podobnou témou, no s príbehom z čias Mussoliniho fašistickej diktatúry sa zaoberá aj komiks *V Taliansku sú iba praví chlapi*, o ktorom píše Martin Boszorád.
Novembrové číslo vám prináša aj dva rozhovory: s Dominikou Moravčíkovou, ktorej vyšiel výrazný prozaický debut, a s jednou z najslávnejších nemeckých spisovateliek Judith Hermann. Okrem toho si môžete prečítať zasvätený portrét čerstvej držiteľky Nobelovej ceny Annie Ernaux z pera prekladateľky Katarínу Bednárovej, laudatio na počesť Rudolfa Juroleka, laureáta ceny Zlatá vlna za najlepšiu básnickú zbierku roka, pohľad Juraja Malíčka na dokuromán *Kieślowski v detaile*, alebo úvahy nad knihami o histórii krajín za našou východnou hranicou.
Na záver jedna nepríjemná správa, ktorej sa v dnešných časoch nedá vyhnúť. Vzhľadom na rastúce ceny papiera a tlačiarenských služieb sme boli nútení upraviť cenu *Knižnej revue* pre predplatiteľov. Ročné predplatné za 24 eur vám však zabezpečí všetky čísla magazínu v roku 2023 za súčasnú predajnú cenu.

Veľa kníh a odvahy do ťažkých časov!

Marek Vadas

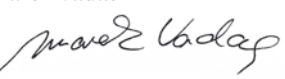

Obsah

Aktuality
Cenu Anasoft litera získal Stanislav Rakús / Slovenskí autori v prekladoch Frankfurt 2022 (Dado Nagy) / Víťaz Básne SK/CZ na druhý raz **5**

Fórum
Hľadanie empatie (Queer autori Michal Tallo a Marek Hudec v podcaste LIC) **6**

Zlatá vlna 2022
Zlatá vlna 2022 pre Rudolfa Juroleka (Laudatio Radoslava Passiu) **8**
Štyri otázky pre Rudolfa Juroleka (Dominika Madro) **9**

Rozhovor
Bavia ma žánre v stave rozkladu / Rozhovor s Dominikou Moravčíkovou (Daniel Domorák) **10**

Debut
Rukodielne biopoviedky / Dominika Moravčíková: Dom pre jeleňa (Radoslav Passia) **12**

Rozhovor
Najdôležitejšie je to, čo nepoviem / Rozhovor s Judith Hermann (Michal Hvorecký) **14**

Komiks
O štrukturálnej pomýlenosti / Luca de Santis, Sara Colaone: V Taliansku sú iba praví chlapi (Martin Boszorád) **16**
Atraktívne komiksovo o ťažkých osudoch / Reinhard Kleist: Boxer (Milina Svítková) **18**

Prekladateľ a jeho autor
O Annie Ernaux ešte raz (Katarína Bednárová) **20**

Monografia
Kieślowski v detaile, ale aj vo veľkom celku / Katarzyna Surmiak-Domańska: Kieślowski v detaile (Juraj Malíček) **22**

Podkarpatská Rus
Doplnený obraz Podkarpatskej Rusi / Juraj Žadanský: Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939 (Peter Švorc) **24**

Dejiny Ukrajiny a Ruska
Skončila sa história, začala sa vojna / Petr Koubský: Stručné dejiny Ukrajiny, Petr Koubský: Stručné dejiny Ruska (Július Lőrincz) **26**
Pocta Gorbačovovi / János Zolcer: Gorbačovove tajomstvá (Daniela Balážová) **27**

Poézia pre deti
Nové mená v slovenskej poézii pre deti / Lenka Šafranová: Čo by bolo keby, Silvia Kaščáková: Ako Paľko Dobšinský zbieral rozprávky (Dávid Dziak) **28**

Z nových kníh
Anotácie **30**

Recenzie
Ján Púček: Karpaty! Potulky po skutočnej i vymyslenej krajine (Mária Klapáková), Jana Turzáková: Krídla z papiera (Ladislav Čúzy), Sigrid Nunez: Priateľ (Katarína Vargová), Witold Szabłowski: Čo sa varí v Kremli (Jana Kičura Sokolová), Šiori Itó: Čierna skrinka (Monika Honda), Sophia de Mello Breyner Andresen: Dievčatko z mora (Lucia Halová), Andy Weir: Posledná šanca (Juraj Búry), Adrián Berecz: Zemämor. Zbierka zvláštnych zvestí (Marek Čabák), Erich Kästner: Konferencia zvierat (Katarína Labudová) **32**

Obálka © Vladimír Korček: „Untitled" z cyklu Beings 2020
Logo s. 3 © Danglár, FOREVER! BOOKS

Foto: Lucia Gardin

Stanislav Rakús je dvojnásobným laureátom ceny Anasoft litera

Cenu Anasoft litera získal *Stanislav Rakús*

Stanislav Rakús je dvojnásobným laureátom literárnej ceny Anasoft litera. Prvý raz si ju prevzal v roku 2010 za knihu *Telegram* a 26. októbra získal cenu Anasoft litera za zbierku próz ***Ľútostivosť*** (KK Bagala).
O laureátovi konsenzuálne rozhodla odborná porota, ktorú tvorili: germanistka, literárna vedkyňa, prekladateľka, redaktorka a rodová expertka Jana Cviková, poľská prekladateľka a spisovateľka Weronika Gogola, literárna vedkyňa a pedagogička Tamara Janecová, redaktor, literárny kritik a prekladateľ Gábor Csanda a literárny vedec, prekladateľ a pedagóg Marián Andričík.
„Ocenená kniha *Ľútostivosť* obsahuje okrem titulnej poviedky ďalšie štyri prózy s príznačnými názvami *Dom na Agátovej ulici*, *Cintorínska štvrť*, *Ohrozenie*, *Olivovozelené sako* – ich spoločným menovateľom je prívetivá ľudskosť. Rakús zobrazuje postavy z rozličných pomerov v bežných i vysoko problémových životných situáciách spôsobom, ktorý akoby v sebe syntetizoval baladicko-tragickú tonalitu jeho prvých próz, tu prítomnú v častých motívoch smrti, a humorno-groteskné ladenie jeho neskorších textov, často prinášajúcich oslobodzujúci smiech," približuje svoje rozhodnutie porota a dodáva: „To všetko sa deje s typicky rakúsovskou štylistickou vynaliezavosťou, vďaka ktorej sa čítanie jeho textov stáva výnimočným zážitkom. Cenné u Stanislava Rakúsa je aj to, že v zrelom prozaickom veku sa oproti predošlým textom dokázal vo svojej poetike posunúť na novú úroveň."
„Som prekvapený, pretože viem, že doteraz dva razy získal toto ocenenie len Pavel Vilikovský," reagoval v telefonickom rozhovore s organizátorkami ceny Stanislav Rakús. „Svojím spôsobom ma to aj teší, pretože človek nepíše prózu pre seba, ale pre iných. Ja pokladám čitateľa za rovnocenného partnera autorovi. Autor a čitateľ sú z hľadiska prijímania sveta a jeho interpretácie približne na rovnakej úrovni, ktorú ja zvyčajne nazývam múzickosťou. To znamená, že autor je ten, ktorý vytvára, ale čitateľ je ten, ktorý dotvára. Hovorievam, uvažujúc o literatúre v prehnanom zmysle, samozrejme, v hyperbolickom, že do polovice napíše dielo autor a z druhej polovice ho dopisuje múzický typ čitateľa," dodal.
Laureát získal cenu Anasoft litera 2022 honorovanú sumou 10 000 eur a hmotnú cenu od dizajnéra Šimona Galanského, ktorá je v podobe typického formátu prozaickej knihy „130 × 205" mm. V strede objektu je kruhový otvor. Ten predstavuje okno do minulosti, ale aj pohľad do budúcnosti. Ako prezradil dizajnér, „ocenenie je bod v čase, ktoré zhmotňuje dosiahnuté úsilie a snahy autora. Je to zároveň míľnik alebo bodka na konci vety."
Okrem hlavného ocenenia bola udelená aj Cena čitateľov a čitateliek, ktorú získal **Lukáš Onderčanin** a jeho dokumentárny román ***Utópia v Leninovej záhrade*** (Absynt). Podľa porotkyne Weroniky Gogola „je to kniha, ktorá síce vychádza z non-fiction, ale zároveň je vyrozprávaná ako dobrodružný román na veľmi vysokej literárnej úrovni." Novinár Lukáš Onderčanin ponúka príbeh družstva Interhelpo, ktoré vzniklo v Kirgizsku, aby pomohlo pri budovaní Sovietskeho zväzu. Z črepkov ľudských osudov skladá pútavú mozaiku celej existencie československej komúny pod štítmi Ťanšanu, ktorá si medzi rokmi 1925 a 1945 zažila ťažké chvíle neľahkých začiatkov, obdobie rozkvetu, malé i väčšie vzbury, ako aj definitívny rozklad.
Tím Anasoft litera

Preklady

Slovenskí autori v prekladoch

Jana Juráňová: Die Undankbare (Naničhodnica)
Wieser, 2022 (AT)
Preklad: Ines Sebesta

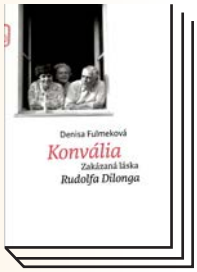

Denisa Fulmeková: Konválie. Zakázaná láska Rudolfa Dilonga
Akropolis, 2022 (ČR)
Preklad: Lubomír Machala

Ivana Dobrakovová: Mütter und Fernfahrer (Matky a kamionisti)
Residenz Verlag, 2022 (AT)
Preklad: Ines Sebesta

Silvester Lavrík: Poslední baronka (Posledná barónka)
Argo, 2022 (ČR)
Preklad: Jiří Popiolek

Foto: Dado Nagy

Peter Michalík z vydavateľstva Monokel a štúdio Agrafka, teda dvojica Romana Romanyshyn a Andriy Lesiv z Ukrajiny.

Frankfurt 2022

Po covidovej prestávke (v roku 2020 sa veľtrh nekonal a o rok neskôr s rozsiahlymi obmedzeniami) sa 18. – 23. októbra 2022 uskutočnil 74. Frankfurtský medzinárodný knižný veľtrh. Prebehol bez covidových opatrení a výstavná plocha sa oproti roku 2019 zúžila približne o 30 %, čo však stále predstavovalo sedemtisíc vystavovateľov z asi sto krajín sveta s čestným hosťom – Španielskom. Pre vojenskú agresiu na Ukrajine organizátori vylúčili vystavovateľov z Ruska a účasť na veľtrhu pre vlnu protivládnych demonštrácií stiahol Irán. Na redukovanej podobe veľtrhu mala svoj podiel medzinárodná politická a ekonomická situácia – vojna na Ukrajine, prebiehajúca pandémia a stúpajúca inflácia. Napriek tomu sa podvečer, po celodenných rokovaniach a uzatváraniach zmlúv, expozície jednotlivých krajín, vydavateľstiev a agentúr menili na párty zónu plnú starých a nových priateľov a partnerov diskutujúcich o knihách. Cieľom Frankfurtského veľtrhu je najmä obchod a až v druhom pláne vystúpenia, diskusie a autorské prezentácie. Aj tie však zohrávajú dôležitú úlohu. Tento ročník neoplýval hviezdnymi menami, no zúčastnil sa ho napríklad ukrajinský autor **Serhij Žadan**, ktorý si prevzal Mierovú cenu nemeckých kníhkupcov, držiteľ Nobelovej ceny za literatúru **Abdulrazak Gurnah** z Tanzánie, španielski autori **Arturo Pérez-Reverte, Fernando Aramburu, Enrique Vila-Matas**, marocká autorka **Leila Slimani** či ruský prozaik a novinár žijúci v Nemecku **Dmitrij Gluchovskij**, ktorého Putinov režim označil za zahraničného agenta. Okrem kníh sa na veľtrhu tradične prezentujú aj rôzne ďalšie odvetvia knižného priemyslu. Svoje služby a produkty tu prezentujú tlačiarne, viazači kníh, ilustrátori, kníhkupci, rôzne kultúrne a informačné inštitúcie, firmy poskytujúce e-služby a e-obsah a, samozrejme, literárni agenti a začínajúci autori. Práve na veľtrhu ako Frankfurt sú z hľadiska prezentácie slovenskej literatúry nesmierne dôležité osobné stretnutia so zahraničnými vydavateľmi, prekladateľmi a zástupcami celej škály rôznych medzinárodných inštitúcií. Okrem iného sa tak dozvedáme cenné informácie napr. o tom, aké typy literatúry momentálne zahraniční vydavatelia prekladovej literatúry vyhľadávajú.
Slovenskú republiku zastupujúce Literárne informačné centrum malo svoj priestor neďaleko stánkov Česka, Slovinska a Poľska. V rámci špeciálneho programu pre vydavateľov z Ukrajiny a stredoeurópskych krajín sa v našom stánku s veľkým ohlasom konala prezentácia pätice slovenských vydavateľstiev a grantového programu SLOLIA na podporu vydávania slovenskej literatúry v zahraničí. Za päť dní sa v našom stánku, ktorý patril k skôr k menším, konali desiatky inšpiratívnych stretnutí.
A ešte jedna zaujímavosť – v predvečer otvorenia veľtrhu sa konalo vyhlásenie Nemeckej knižnej ceny, ktorú získal transgenderový román *Blutbuch* nebinárneho autora **Kima de l'Horizon**, ktorý sa necháva oslovovať v tretej osobe množného čísla – oni. Rozprávačom románu je osoba, ktorá sa necíti ani ako muž, ani ako žena. Keď „ich" prababička začne prejavovať prvé príznaky demencie, ponorí sa do rodinnej histórie.
Karin Schmidt-Friderichsová, prezidentka Zväzu nemeckých kníhkupcov, skonštatovala: „Táto cena sa snaží upozorniť na bohatosť nemeckojazyčnej literatúry a presvedčiť nás, aby sme si rozšírili hranice vnímania a vyliezli z našich bublín."
Kim de l'Horizon si počas preberania ceny na pódiu symbolicky oholili (3. osoba množného čísla) vlasy na podporu Iránie k búriacich sa proti povinnému zakrývaniu hlavy a ďalším nariadeniam iránskej mravnostnej polície. Som zvedavý, ktoré slovenské vydavateľstvo sa odhodlá na preklad.

Dado Nagy

Víťaz Básne SK/CZ 2022 na druhý raz

Vyhlásenie výsledkov 12. ročníka československej literárnej súťaže sprevádzali nečakané komplikácie. Krátko po ich oznámení 25. októbra sa zistilo, že príspevok, ktorý získal hlavnú cenu (Jana Koukal: *rudá stezka tušení : bildungspoéma z minulosti a budoucnosti*), bol prihlásený aj do inej literárnej súťaže, v ktorej ho porota vybrala medzi ocenené príspevky a v kompletnom znení publikovala na svojom webe. Podľa štatútu súťaže Básne SK/CZ však prihlásené texty nesmú byť až do vyhlásenia výsledkov nikde publikované, a to ani na internete. Dôležité je to aj z hľadiska zachovania anonymity celého hodnotiaceho procesu. Pre hrubé porušenie štatútu súťaže sa organizačný tím rozhodol víťazný príspevok diskvalifikovať a hlavnú cenu mu odobrať.
Porota sa následne dohodla na úprave celkových výsledkov tak, aby bol zachovaný počet desať ocenených príspevkov – jedna hlavná cena a deväť prémií. Hlavnú cenu honorovanú sumou 500 € porota udelila príspevku, ktorý mal v hodnotení druhý najvyšší počet bodov a náhradnú prémiu príspevku, ktorý skončil pôvodne na 11. mieste.
Porota v zložení Nóra Ružičková (slovenská poetka, výtvarníčka a performerka), Eva Urbanová (slovenská literárna kritička, teoretička a autorka), Roman Polách (český básnik a kritik) a Jan Zikmund (český editor a kritik) napokon rozhodla nasledovne:

Hlavná cena
Ondřej Novotný: *Rok dobrých jablek*

Prémie (bez poradia, abecedne)
Stanislav Baluch: *Systémy kontroly a iné*
Peter Hoferica: *Maskulínny denník*
Lukáš Horák: *Dokumenty REVISITED*
Ivana Kašpárková: *Na každý pád*
Štěpán Klinkovský: *Kam se v domě ztrácí bordel?*
Dominik Melichar: *Moře améb*
Stanislav Olejár: *ruky v povetrí*
Alžběta Johanka Petrová: *Rodiště*
Katarína Poliačiková: *Z brucha*

Ocenené príspevky vyjdú knižne v zborníku. Súťaž organizuje literarnyklub.sk a české vydavateľstvo FRA. Hlavnými partnermi súťaže sú LIC a LITA – autorská spoločnosť. Organizátori v súvislosti s nepríjemnosťami, ktoré tento rok nastali, prosia autorov a autorky, aby v budúcnosti pred odoslaním príspevkov pozorne čítali pravidlá súťaže.

red

Hľadanie empatie

Dvaja mladí ľudia, Matúš a Juraj, ktorí patrili k LGBTI+ ľuďom, sa 12. októbra stali obeťami brutálneho teroristického útoku pred bratislavským barom Tepláreň. O svojich pocitoch po útoku, o spoločnosti aj umení hovorili v špeciálnej epizóde podcastu ***LIC Knižná revue*** slovenskí queer autori – básnik a prekladateľ **Michal Tallo** a prozaik a aktivista **Marek Hudec**:

MT: Noc po útoku som takmer vôbec nespal, ovládali ma rôzne úzkosti a paranoje, že niekto vnikol do bytu. Ráno, keď sa potvrdil motív vraha, som cítil obrovský hnev, pretože mi bolo jasné, aké pokrytecké budú reakcie veľkej časti verejnosti a vrcholových politikov. Česť výnimkám. Pocit frustrácie a hnevu pretrváva doteraz.
MH: Okolo Teplárne sa pohybovalo veľa mojich blízkych a v ten večer som tam mohol byť aj ja. Oblievala ma úzkosť, nevedel som sa sústrediť, nemohol som zaspať. Bál som sa aj ráno, keď som počul policajné helikoptéry. Prvotné emócie zo mňa opadli, keď sme s ľuďmi z Iniciatívy Inakosť a divadla Nomantinels organizovali tlačovku. Boli sme si vzájomne oporou. Neplačem často, ale keď som tie emócie zo seba vypustil, začalo mi byť ľahšie.

Vplyv na ďalšiu tvorbu
MT: Ako každá trauma, či súkromná, alebo spoločenská, človeka, ktorý nejakým spôsobom tvorí, to zasahuje. Nepochybne to bude mať vplyv na moju tvorbu. Ale najprv sa s tým potrebujem vyrovnať v každodennom živote a potom uvidím, čo to spôsobí v mojej tvorbe. Začiatkom roka mi vyšla zbierka, ktorá je o tomto strachu, zle, o fanatizácii spoločnosti a samého ma mrzí, keď ju vnímam v kontexte toho, čo sa stalo, pričom medzitým sa začala vojna. Mám pocit, že z týchto vecí som sa akoby vypísal skôr, ako sa stali, a vôbec ma to neteší.
MH: Je to udalosť, ktorú potrebujem spracovať a zatiaľ nerozmýšľam o tom, ako sa dotkne mojej tvorby. Pre mňa je dôležité túto tému otvárať, hoci nie som si vždy istý, či to má byť ústredná vec, ktorú riešim. Ale zdá sa mi dôležité, aby ľudia, ktorí majú možnosť nejakým spôsobom upozorniť na inakosť, to robili a nezľakli sa na túto tému upozorňovať.

Umenie a prekonávanie stereotypov
MT: Generácia mladých filmových tvorcov túto tému už lepšie reflektuje. Podobná situácia je v literatúre, kde nás bolo veľmi málo, ale s príchodom debutujúcej mladšej generácie pribúda autorov, ktorí sa hlásia k svojej identite, čo sa prejavuje aj v ich tvorbe. A sú tu diela ľudí, ktorí nepatria do LGBTI+ komunity, ale snažia sa queer postavy zobrazovať ako súčasť každodennosti; spomeniem *Jednorožce* Barbory Hrínovej ocenené Anasoft literou. Ale aj v tomto prípade sa zdá, že reflexia nezvláda uchopiť každodennosť každodenne. Akoby stále nebolo štandardné, že v diele je len postava, ktorá si žije svoj život; my musíme stále o tom hovoriť ako o nejakej téme, anomálii.
MH: V slovenskom umení je toho veľmi málo. Aj celosvetovo mi chýbajú diela, ktoré by ukazovali väčšiu rozmanitosť queer komunity. A tá komunita je oveľa pestrejšia, netýka sa len sexuality, ale aj rodovej identity. Ale zdá sa mi, že kultúra má ochotu to reflektovať – v angličtine je veľa YA literatúry zameranej na rôzne formy inakosti.

Michal Tallo

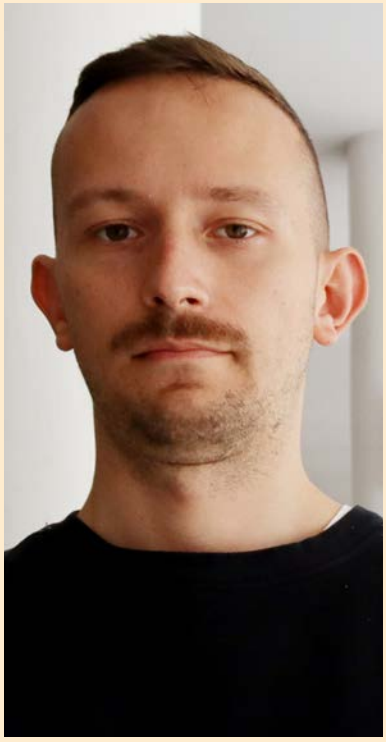
Marek Hudec

Foto: Eva Ilievsky

Čo by sa malo diať
MH: Nenávistné komentáre, či vo verejnom živote, alebo na sociálnych sieťach, by mali byť tvrdšie postihované. V zákone to je, ale vymožiteľnosť je veľmi nízka. Viac verejných osôb by možno malo prejsť coming outom. Vláda by mala túto tému väčšmi reflektovať, dovzdelať sa o tom, čo jednotlivé písmenká LGBTI+ komunity znamenajú a mala by sa snažiť pochopiť, aké problémy títo ľudia zažívajú. Nevnímať ich ako nejaký abstraktný problém, ktorý sa ich netýka.
MT: Obávam sa, že realita bude oveľa pesimistickejšia. Vidíme, ako sa niektorí vrcholní predstavitelia štylizujú do úlohy obete, nevedia, čo je to byť súčasťou menšiny, na ktorej si politici ventilujú svoje frustrácie, akoby bola nejaký abstraktný celok, ktorý neobsahuje skutočných ľudí. Napádajú ich len preto, že nemajú žiadnu skutočnú politickú agendu, ktorou by vedeli ľuďom v tomto štáte pomôcť. Ako sa ukazuje pri všetkých ultrapravicových silách v histórii, jednoduchšie ako ponúkať skutočné riešenia, je vymyslieť si vinníka všetkého zla a nešťastia a presviedčať ľudí, že tamtí za to môžu. Cesta reálnej práce je vždy zložitejšia, bolestivejšia a náročnejšia, ako hodiť vinu na toho, kto s tým absolútne nesúvisí.

Odkaz spoločnosti
MH: Bolo by fajn, keby ľudia v sebe prebudili láskavú zvedavosť voči tejto téme a snažili sa trochu viac pochopiť, čo ľudia aj v ich okolí môžu prežívať a v akých rôznych životných situáciách sa môžu ocitnúť. Pretože, hoci sa to nezdá, každý má vo svojom okolí nejakého queer človeka.
MT: V prvom rade je dôležité uvedomiť si, že tú neurčitú entitu, ktorú ľudia nenávistne urážajú, tvoria skutoční ľudia, ktorí tu žijú, pracujú, ktorí cítia, snažia sa nikomu neubližovať, iba žiť svojím životom, ktorý je im znemožňovaný. A ak človek nevie nájsť trošku empatie, aby si uvedomil, o čo pri tomto útoku išlo, nech si predstaví, že tu vznikne fiktívne nenávistné hnutie proti ľuďom, ktorí majú blond vlasy a ktosi na základe istých výrokov začne strieľať do ich detí len preto, že majú blond vlasy. Je to ten istý princíp nenávisti. KR

Premiéry v Rádiu Devín

12. 11. 2022

Ľudia-Fakty-Udalosti. Juraj Johanides

Odbor Filmová a televízna réžia absolvoval pod pedagogickým vedením Stanislava Párnického a Ľubomíra Fifika v roku 1988. Od skončenia školy sa venuje tvorbe dokumentárnych klipov a reklamným spotom.

13. 11. 2022

Fíčer. Paul McCartney - Sir a básnik, Putovanie po Canterbury

13. 11. 2022

Fakty. Luis Buñuel: Do posledného dychu

Slávny filmový režisér, spolutvorca umeleckej avandgardy sa literárne spovedá zo svojich lások a nelások, zamýšľa sa nad večnými konštantami ľudského života, ako sú láska, priateľstvo a smrť.

13. 11. 2022

Ivica Ruttkayová: Stratení v čase 1. časť

Mená, ktoré by sme mali poznať a nepoznáme ich, pretože akoby sa stratili v čase. Životy mužov a žien, ktorí vytvorili hodnoty, čo by mali byť aj po rokoch pre nás všetkých dôležité. Príbehy, z ktorých sa stiera ideologický nános totalitných režimov.

21. – 25. 11. 2022

Čítanie na pokračovanie. Dominika Moravčíková: Dom pre jeleňa 1. – 5. časť

Skúmanie hraníc medzi človekom a zvieraťom, medzi prírodou a ľudským obydlím. Rodiny sa ocitajú v osídlach prekliatia, tajomstva, či sporu o vlastníctvo na pozadí vojnového alebo náboženského konfliktu.

22. 11. 2022

Dramatické Rádio Devín. Ján Kalinčiak / Karol Horváth: Reštavrácia

Reštavrácia je humoreska, ktorú napísal v roku 1860 slovenský spisovateľ a básnik Ján Kalinčiak. Kniha má podnadpis Obrazy z nedávnych čias. Autor majstrovsky poukázal na plytkú prestíž strán v zemianskych voľbách.

28. 11. – 2. 12. 2022

Anna Grusková: Tichý pobyt na ulici Gwerkovej-Göllnerovej 1.- 5. časť

Anna Grusková vo svojej umeleckej reportáži hľadá stopy Dr. Alžbety Gwerkovej-Göllnerovej v archívoch a múzeách. Priamo v starobylej Banskej Štiavnici vytvára živý portrét modernej prvorepublikovej ženy, priekopníčky demokracie na Slovensku.

rtv:
ROZHLAS A TELEVÍZIA SLOVENSKA

50 RÁDIO DEVÍN

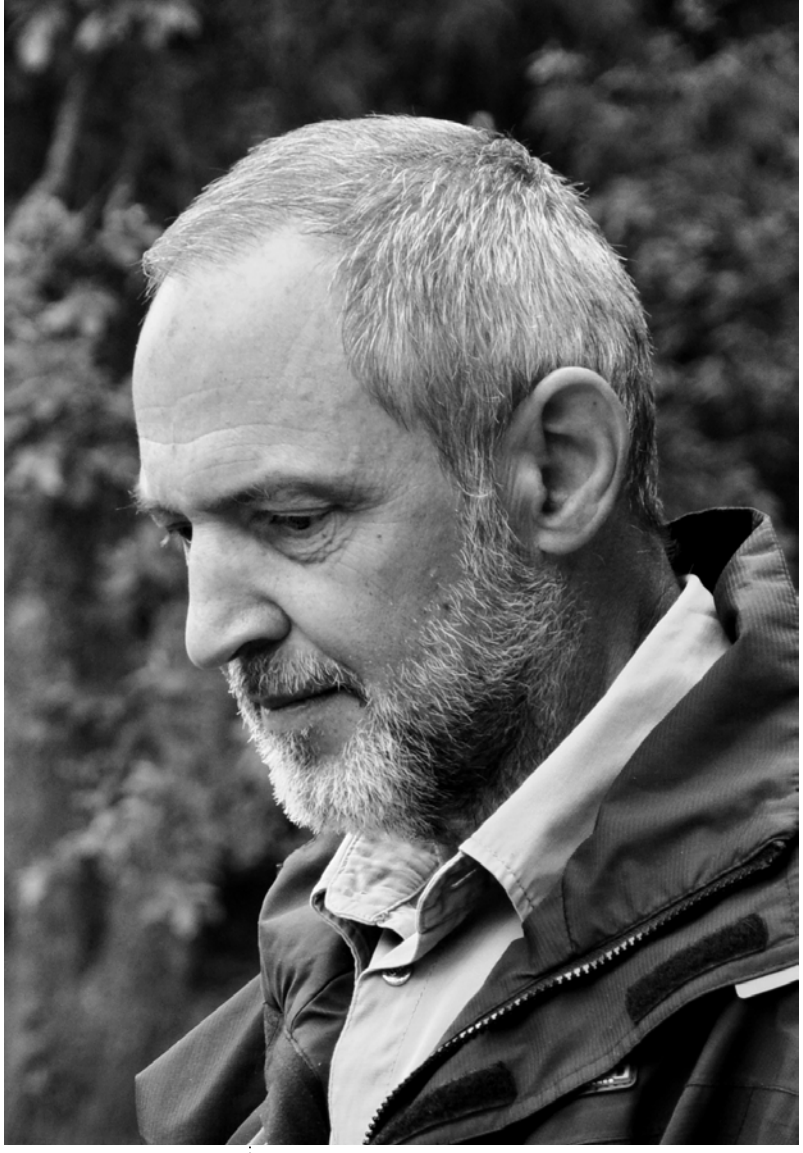

Básnik Rudolf Jurolek

Foto: Ján Gavura

Zlatá vlna 2022 pre *Rudolfa Juroleka*

Cenu Zlatá vlna 2022 získal **Rudolf Jurolek** za básnickú zbierku ***Bukolika***. Laudatio predniesol 6. októbra 2022 na festivale Novotvar v Pistoriho paláci v Bratislave **Radoslav Passia:**

Vo štvrtom ročníku Zlatej vlny boli členmi poroty Michal Habaj, Radoslav Passia a Zoltán Rédey. Naša úloha bola dvojjediná: vybrať finalistov a z nich potom po Ivanovi Štrpkovi, Eve Luke a Lize Gennart ďalšieho laureáta alebo laureátku tejto básnickej ceny.

Básnik proti domotanému národu!

Prácu sme začali úpravou štatútu – Zlatá vlna už nie je *národnou* cenou za poéziu. Ak by sme nežili v po-postmodernej dobe novej vážnosti, v ktorej irónia, tento kráľovský výrazový prostriedok literárneho vyjadrovania, akosi stráca na sile, primeranejšie by bolo nazvať Zlatú vlnu cenou mimonárodnou. Prípadne, po pohľade na sociálne siete a prieskumy slovenskej verejnej mienky v mnohých otázkach bolo by cťou a výzvou, ak by Zlatá vlna dokázala byť rovno cenou protinárodnou. Slovenský básnik proti svojmu domotanému národu!

Hoci sa to možno nezdá, išlo by o tradičnú polohu, veď moderný slovenský národ sa ako politická a kultúrna kategória zrodil v boji štúrovskej generácie aj proti hluchote, slepote a sprostote vlastného ľudu. Alebo možno ešte inak: slovenský básnik a poetka 21. storočia proti ľudu zhumpľovanému súčasným verejným diskurzom a za demokratický národ? Nech sa páči, hoci na čele so Zlatou vlnou.

Porota sa stretla niekoľkokrát, ale spomenutými intelektuálnymi výzvami sa nezaoberala. Len sme čítali a komentovali zbierky vydané v roku 2021. Výsledkom bolo šesť nominovaných poetiek a básnikov. V abecednom poradí: Erik Jakub Groch: *Viety* (Skalná ruža), Mila Haugová: *Z rastlinstva* (Skalná ruža), Rudolf Jurolek: *Bukolika* (Modrý Peter), Ladislav Lipcsei: *Polaris* (Modrý Peter), Marián Milčák: *Provinčné básne* (Modrý Peter), Nóra Ružičková: *Súčasnosti* (Skalná ruža).

Robia si svoju prácu – scitlivujú

Ako sme sa rozhodovali? Pred formálnou reprezentatívnosťou výberu sme uprednostnili zbierky, v ktorých sa – odpustite túto ošúchanú, no pravdivú formuláciu – čitateľský zážitok výrazne spájal s myšlienkovými impulzmi. Napriek tomu finalisti tvoria v mnohom reprezentatívnu vzorku súčasnej slovenskej poézie: medzi najmladším a najstarším je úctyhodný vekový rozdiel päťdesiatich rokov. Autori sa viažu k rôznym miestam a mestám naprieč Slovenskom. Majú rôzne občianske povolania, ktoré ovplyvňujú skúsenostné pozadie ich poézie. Reprezentujú rozličné poetiky a intelektuálne východiská, spirituálnu a prírodnú lyriku, intímnu aj spoločensky kritickú a intelektuálnu poéziu... Robia si svoju prácu scitlivovania vo vzťahu k sociálnym, rodovým, ale aj náboženským otázkam. Rešpektujú formálnu tradíciu, ktorá stále ukladá krátke riadky pod seba, aby svetu signalizovala, že tu ide o *poéziu*, teda intenzívnejší komunikačný priestor, kde vážime každé slovo. Iní vytvárajú konceptuálne texty, ktoré obracajú pôvodné starogrécke poiésis – tvorenie z ničoho – a po poéziu chodia do second handu, teda dávajú nový, básnický život textom, ktoré nám predtým poslúžili úplne inak.

V ďalšom kole rozhodovania sa do rozhovoru o tom, kto má byť držiteľom Zlatej vlny 2022, začali zapájať témy a kritériá, ktoré už presahovali konkrétne texty v konkrétnych knihách. Predovšetkým sme sa obzreli dozadu, na predošlé básnické knihy a ich vzťah k aktuálnej zbierke, vnímali sme iné aktivity autorov

a autoriek v oblasti literatúry a napokon bola reč aj o doterajšom ocenení ich tvorby: doslovnom – čiže cenami, prémiami, štipendiami a tvorivými pobytmi – aj symbolickom v podobe kritickej reflexie a prijatia diela v spisovateľskej obci.

Hľadanie harmónie a cesty

Titul „Laureát ceny za poéziu Zlatá vlna 2022“ sme sa potom po dobrej úvahe rozhodli udeliť Rudolfovi Jurolekovi za básnickú zbierku ***Bukolika***.

Rudolf Jurolek má za sebou desaťročia tvorby, debutoval pred 35 rokmi básnickou zbierkou *Posunok*. Prvé knihy a ich recepcia celkom nenaznačovali, že sa tento introspektívny básnik stane dôležitou súčasťou slovenskej literatúry. Od počiatku rozvíjal spirituálne motívy, hľadal zázraky nie vo sfére transcendentna, ale v každodenných veciach, ktoré nás obklopujú. A nielen veciach; jeho prírodná lyrika plná nie-ľudských bytostí, zvierat a rastlín, sa dnes neobyčajne zhodnocuje aj mimo rámca tradičnej poézie. Jeho sústavné hľadanie životnej harmónie, kedysi výraznejšie inšpirované kresťanskou tradíciou, v ostatných zbierkach už skôr akousi aktualizovanou verziou stoicizmu, sa napojilo na aktuálne bioetické myslenie v literatúre aj spoločnosti.

Prehliadaným momentom Jurolekovej poézie je schopnosť inovácie. V čom má spočívať, ak vidíme, že jeho ostatné zbierky *Smrekový les*, *Poľné vety* alebo próza *Pán Ó* síce majú vysokú a vyrovnanú kvalitu, ale témami sú si podobné? Podľa mňa v schopnosti suverénne sa pohybovať s využitím súčasného jazyka a civilizačných reálií na pôde takého prastarého zhluku žánrov, ako sú bukolika, idyla a pastorále, siahajúceho až kamsi do staroveku k Theokritovi alebo Vergíliovi, prípadne k začiatkom novodobej slovenskej literatúry, k Jánovi Hollému, Bohuslavovi Tablicovi a iným: „Každý deň je dôkazom, že možnosti toho istého sú nevyčerpateľné.“

Napriek výrazovej jednoduchosti a opakujúcim sa motívom zostáva jeho tvorba vrstevnatá a plná vnútorného napätia: Zaujíma ho síce „dobre vyvážená prítomnosť“, no jeho cesta za harmóniou obsahuje početné znepokojivé, molové tóny. Jurolekove oravské kravičky síce pripomínajú výjavy z obrazov Márie Medveckej, no vzápätí si pozorovateľ uvedomuje, že zažívajú „bukoliku niekoľko dĺžkových jednotiek pred bitúnkom“. Rozumie aj, že „diskrétna krása postranného sveta / v ktorom nikto nedokáže viesť vojny“ je len básnickou víziou, perspektívou, z ktorej je život znesiteľný, nie realitou. Jurolekova harmonizácia je teda hľadaním cesty, nie obliekaním sveta v jeho krutosti do plášťa neviditeľnosti. Jeho poézia je vážna, ale s potešením môžem povedať, že jej nechýba ani diskrétny humor, dokonca platný pre všetkých daňových poplatníkov, ktorí by možno tiež pri opise vychádzky napísali verš: „pri daňovom úrade mimovoľne zrýchlim“.

Vážený Rudolf Jurolek, v mene organizátorov ceny Zlatá vlna 2022 aj v mene poroty Vám srdečne blahoželám a využijúc verše zo zbierky *Bukolika* Vám prajem, aby toto ocenenie bolo aspoň „fantómovým zábleskom slasti“, aj keď „život pokračuje dažďom“. KR

Rudolf Jurolek: Bukolika
Levoča: Modrý Peter, 2021

Radoslav Passia (1977)
Samostatný vedecký pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave.
Výskumne sa venuje slovenskej literatúre 20. a 21. storočia. Bol šéfredaktorom časopisov *Romboid* a *Knižná revue*.
Je spoluzakladateľom literárnokritického webu *Platforma pre literatúru a výskum* (plav.sk).
Ako publicista a moderátor spolupracuje s Rádiom Devín.

„... som náchylný uveriť, že aj Zlatá vlna má potenciál v spoločnosti niečo zmeniť.“

Štyri otázky pre laureáta Zlatej vlny 2022
Rudolfa Juroleka

Ako vnímate ocenenie Vašej tvorby Zlatou vlnou?
V prvom rade som rád, že Slovensko má cenu, ktorá venuje pozornosť osobitne poézii a má ambíciu stať sa obdobou ceny za prózu Anasoft litera. Aj keď sa Zlatá vlna podľa štatútu tvári ako mierne recesistický „umelecký projekt“ či beuysovská „sociálna plastika“, neviem si predstaviť, že by niekto toto ocenenie neprijal vážne, s potešením a polichotením. Ja sa ním cítim byť poctený. No zároveň beriem do úvahy všetky pochybnosti o objektivite, ktoré sú s každou cenou v tvorivej oblasti spojené. Navyše, ide o záležitosť úzkej komunity. Napriek tomu som náchylný uveriť, že aj takéto okrajové úsilie, ako je Zlatá vlna, má potenciál v spoločnosti niečo zmeniť.

Aké konotácie sa Vám spájajú so slovom bukolika?
Pre mňa je to hlavne, ako píšem v *Bukolike*, „dobre vyvážená prítomnosť“. Okrem Vergília či nášho Hollého sa mi tento pojem spája aj s epikurejským ponímaním života, no bukolický pohľad na svet poznajú aj náboženstvá, kresťanské nevynímajúc. Veď čo znamenajú všetky tie podoby raja? Moja podoba bukoliky pocitovo osciluje medzi extatickosťou a exponovanou melanchóliou a priestorovo nie je viazaná výlučne na vidiek, má aj mestské kulisy. Vlastne mi nešlo ani tak o znovuoživenie tohto starého žánru, ako skôr o mierne nadľahčený kultúrny odkaz na jeho hodnotový svet. Vo mne sa to premieta aj do istej podoby stoického postoja, ktorý verí, že sa takpovediac neangažovaným spôsobom angažuje v prospech ľudstva.

V tvorbe sa nebojíte priamo používať veľké slová (Boh, dotyk, držať v náručí). Mnohí básnici majú pred nimi rešpekt...
Keď som sa nebál v básni použiť také slová ako exkrement alebo koitus, prečo by som sa mal báť použiť slovo Boh? O dotyku a držaní v náručí ani nehovoriac. Pre mňa sú všetky slová rovnocenné, veľké i malé zároveň.

Je „bukolická reflexia sveta“ Vašou poetologickou črtou?
Myslím, že áno, aj keď nie v rovnakej miere a dlho to nebolo ani úplne vedomé. Pramenilo to z môjho vnútorného založenia a určite aj z prostredia, ktoré ma formovalo v detstve.

Dominika Madro

Bavia ma žánre v stave rozkladu

Rozhovor s poetkou, prozaičkou a esejistkou **Dominikou Moravčíkovou**

Daniel Domorák

Foto: Jiří Zykmund

Dominika Moravčíková (1992)
Laureátka súťaží Poviedka 2019 a Básne SK/CZ 2019, poetka, prozaička a doktorandka muzikológie. V roku 2020 vydala debutovú zbierku básní *Deti Hamelnu* (Skalná ruža), za ktorú jej bola udelená Cena Václava Buriana Olomouc 2022. Pravidelne publikuje v literárnych a kultúrno-kritických periodikách. Od roku 2022 spolupracuje s košickými galériami VUNU a Galéria Tabačka a taktiež sa spolupodieľa na správe rezidenčného programu Literárne rezidencie Košice. Zbierka poviedok *Dom pre jeleňa* je jej prozaickým debutom.

Pred dvomi rokmi ti vyšla tvoja prvá zbierka poézie *Deti Hamelnu*. *Dom pre jeleňa* je tak tvoj prozaický, nie literárny debut. Boli tvoje očakávania z nového debutovania iné, cítila si sa v tomto prípade už skúsenejšie?

O mnoho skúsenejšie som sa necítila, próza bola pre mňa o dosť náročnejšia svojím rozpätím a jazykovými nástrahami. Finalizovala som ju v trieštivom období prvej polovice tohto roka, keď sme ešte na začiatku roka boli zatvorení v domácnostiach a dávkovali vakcíny, potom sa našimi mestami prehnala utečenecká vlna a správy z Ukrajiny ma prirodzene zaujímali viac než hocičo, vrátane môjho prozaického debutu. Kniha sa nejako vyskladala dohromady a povedala by som, že je ozajstnou debutovou knihou; charakterizuje ju skôr dobrodružné hľadanie než zrelosť a neprekáža mi to.

Ak by sme zjednodušene rozdelili literatúru na tú, ktorej dominuje prežitá skúsenosť, a tú, ktorej dominuje fikcia, tvojím štýlom je, zdá sa, druhá možnosť, svet fantázie. Je to tak?

Nie nutne. Veľa z poviedkových motívov mám odpozorovaných, prípadne trochu prežitých. Na druhej strane, láka ma písanie až do sféry fantasy žánru a nielen toho. Mám rada „campy“ veci a žánre v stave rozkladu, keď sú už ich trópy celkom nasýtené sebareferenčnosťou na hranicu sebaparódie. Takéto hraničné polohy ma veľmi bavia. Mám v šuplíku jednu rozsiahlejšiu prózu, ktorá patrí skôr do sféry žánrovej literatúry a rozmýšľam, ako s ňou naložiť.

Príbehy, ktoré svojimi poviedkami rozprávaš, sú výrazne naratívne – majú svoj jasný začiatok, koniec, svoj oblúk aj vývoj udalostí. Ako veľmi je pre teba „dobré rozprávačstvo“ dôležité?

Je to veľmi dôležité. Chcem, aby rozprávačský hlas bol autoritatívny, ale aj podvratný a nechával zadné dvierka otvorené alternatívnej interpretácii. Ak je rozprávačským hlasom postava príbehu, chcem, aby nebola vždy celkom dôveryhodná. Napríklad v poviedke *Diera v zemi* sa rozprávačke nedá veriť, lebo jej pohľad na svet je zjavne skrivený poverčivosťou. V poviedke *Vlčia ves* zase protagonistka v úvode ako akési motto deklaruje, že „žijeme v krásnom kraji“, že všetko v jej spoločenstve výborne funguje, „netreba povedať nič, čo stačí urobiť“ a podobne, ale mali by sme vedieť, že to naznačuje akúsi emočnú chudobu v kultúre a výchove tej komunity. Takže v zásade je mojím prianím, aby rozprávačstvo bolo komplexné a niekedy aj rozohralo hru s oddelením toho, čo sa naozaj deje, od toho, čo deklaruje rozprávačka či rozprávač. Študovala som filmovú vedu a veľmi ma nadchli neoformalistické analýzy nedôveryhodného filmového rozprávačstva, keď film ukazuje niečo, čo sa neskôr odhalí ako fikcia alebo lož.

Aký je tvoj „kompozičný kľúč“?

To asi neviem celkom pomenovať, snažím sa riadiť inštinktom. Ak sa pokúšam priveľmi racionalizovať, nefunguje to. Dôležité je dobre poznať prostredie a postavy, s ktorými pracujem. Nedávno som písala krátku prózu a zasekla som sa. Uvedomila som si, že svojimi postavami opovrhujem. To by samo osebe možno nebol problém. Myslím, že autor môže opovrhovať svojimi postavami. Problém je to, že svoje postavy musím veľmi dobre poznať. A opovrhnutie často vychádza z toho, že nepoznám a nerozumiem – lebo s poznaním prichádza porozumenie alebo aspoň ľútosť. Stotožňujem sa s tým, čo vravia (nezávisle od seba) spisovateľ George R. R. Martin a spevák Nick Cave, že zásadné v ich tvorbe je odpustenie a zľutovanie. To je pre mňa zaujímavé, lebo sa zdá, že žijeme v dobe, keď už zľutovanie nie je možné – z hľadiska kultúrnych konfliktov aj rozvratu v prírode spôsobeného ľuďmi. Ale zľutovanie je tak vitálny koncept, v umení aj v náboženstve, že by sme naň nemali zanevrieť.

Na druhej strane – tvoje rozprávanie je jasné, dej sa dá sledovať zreteľne, no jeho logika vytvára množstvo „miest nedoručenosti“. Pracuješ s mnohovýznamovosťou svojich poviedok vedome?

Ako som už naznačila vyššie, áno, takýto zámer je dôležitý. Asi je to nevyhnutné, lebo v prvom pláne udalostí majú moje poviedky jasnú hraciu plochu. Nie všetky úkazy mnohovýznamovosti však môžu vzniknúť vedome.

Pracuješ s ňou vedome vo vzťahu k čitateľovi? Je pre teba dôležité, aby si čitateľ vedel tvoje texty dotvárať?

Dotváranie v literatúre musí byť umožnené, hoci ja som trochu taký fatalista a diktátor a rada by som mala všetko pod kontrolou. Tá kontrola sa v momente kontaktu s čitateľom stratí. Baví ma používať literatúru na postulovanie rozličných právd, respektíve pravdivostných tvrdení, dávam ich do úst svojim protagonistkám, ktoré ich ťarchu ledva unesú – ako poznamenala v Literárnom kvociente Marta Součková. Ale zaujíma ma aj ten moment, keď sa tieto pseudofilozofické teorémy stávajú len takým tliachaním, a hranicu medzi tliachaním a osvietenou rozpravou nie je možné vyhmatať.

Tvoja „poetika otvorených významov" je kompatibilná aj s tým, aké bizarné ľudské osudy vytváraš. Zaujíma ťa na ľuďoch hlavne ich bizarnosť? A ktorá postava z knihy *Dom pre jeleňa* je podľa teba najčudnejšia?

Možno najčudnejšia je Ališa z poviedky *Diera v zemi*, jej jediným cieľom je nájsť si ženícha a vydať sa. Ak je to takto osamotené, je to celkom čudné želanie. Spomedzi dedinských próz Václava Pankovčína si spomínam na poviedku, kde bola taká ženská postavička, ktorá túžila po svadobných šatách. V prípade mojej poviedky je tento sen posunutý do nebezpečnej posadnutosti, ktorá si pritom zachováva akýsi detsky hravý rozmer. V čase písania bolo pre mňa dôležité, že na pozadí tohto sebeckého úsilia sa odohrával ešte vojenský konflikt, ktorý bol príliš veľký na to, aby ho rozprávačka Ališa vedela poriadne vnímať nieto ešte prerozprávať, a na tom sa celá tá poviedka láme ako skoro nerozprávateľná. Takže som sa tešila z toho, že som rozprávačstvo zverila postave, ktorá nemá dispozície na to, aby mohla rozprávať o všetkom, čo sa okolo nej deje. Trochu som sa s ňou aj vedela stotožniť a možno sa dokáže aj niekto z čitateľstva – vo veľkých spádoch osudu, nehovoriac o geopolitických udalostiach, sme často stratení a napriek všetkému, čo sa deje, dokážeme vnímať a prežívať iba vlastné malé ciele.

Prejavuje sa nejako v tvojich prózach aj tvoja poetická skúsenosť?

Myslím, že prózy, ktoré budú mať viac v úvodzovkách básnických kvalít, prídu u mňa možno neskôr. Tieto poviedky vznikali väčšinou predtým, než som začala poriadne písať poéziu, a majú taký literárne naivnejší základ, ešte v nevytrénovanom detskom písaní.

V literárnokritických diskusiách už odzneli hlasy, že mýtizačná literatúra môže byť novým trendom. Píšeš trendy literatúru? Či dokonca, nie si jej trendsetterkou?

Dedinské poviedky som písala ešte v čase, keď neboli trendy, ale teraz som už prirodzene súčasťou nejakej trendovej vlny. Z hľadiska predaja kníh je to dobré, lebo veci sa predávajú, keď sú pospolu – niekomu sa zapáči napríklad Alena Sabuchová a povie si, že si chce prečítať niečo ďalšie, prostredím alebo poetikou podobné, a tak sa môže dostať k mojej knihe – aj keď sa nechcem s Alenou porovnávať. Rovnako to má aj svoje nevýhody – v tvorbe obrazu o autorovi a autorke, ktorý potom môže byť ťažké prekonať niečím iným.

Jazyk tvojich próz, ktorý môže na niekoho pôsobiť ako z iného storočia, bol pre mňa skutočným zážitkom. Ako vyzerala tvoja práca s jazykom? Archaizovala si svoje texty spätne alebo jazyk určoval smer tvojho písania?

Mám pocit, že je to relatívnejšie, než sa môže zdať. Ja som vyrastala v prostredí, kde bol taký jazyk bežný a do veľkej miery stále je. Zanietene som počúvala rozhovory rodičov so starou mamou a najväčšie „perly" som si zapisovala do špeciálneho zošita; niekedy som si viedla zápis celých rozhovorov – v tom čase som nemala k dispozícii žiadne nahrávacie zariadenie. Pri korektúrach knihy sme s editorkou a jazykovou korektorkou narazili na pár slov, ktoré sa ocitli na hrane – pre mňa boli obyčajné a použiteľné v každodennej reči, ale pre niekoho mimo mojej lokality mohli byť neznáme, alebo mohli pôsobiť knižne. Mám tendenciu tieto editorské rozhodnutia vo väčšom meradle vnímať ako taký malý zápas o regionálnu literatúru a miesto pre reprezentáciu regionálneho jazyka.

Keď som vyrastala, už na základnej škole nás učiteľky varovali, že akonáhle prídeme na strednú školu, máme zanechať svoje strečnianske nárečie a hovoriť, a najmä písať, spisovnou slovenčinou. Nárečie bolo nielen nevhodné, ale bolo akoby aj akýmsi odhalením toho, odkiaľ sme prišli do mesta. Ja v nárečí určite nepíšem, ale tie hranice toho, čo sa považuje za archaické, mám určite posunuté. Podľa mňa je však dôležité povedať, že čo niekto z Bratislavy považuje za starobylé, ja môžem vnímať ako každodenné prostriedky.

Čo sa týka obsahovej stránky, mňa osobne viac ako mýtizácia zaujalo niečo, čo som si pomenoval „tematizácia pofidérnych rodinných konštelácií". Z tohto hľadiska sa mi poviedky tvojho debutu zdajú neuveriteľne ľudské. Komunikujú práve týmto spôsobom s našou súčasnosťou?

Zaujímajú ma všelijaké vzťahy, nielen rodinné, ale všeobecne také, kde sú ľudia spútaní konvenciami alebo všeobecne v dôsledku banálneho osudu a musia spolu žiť. Bavia ma aj rozvetvené rodiny. Pochádzam z veľkých rodín, ale nemám skúsenosť takej veľmi zomknutej veľkorodiny, aké sú bežné v rómskych spoločenstvách. Niekedy je pre mňa literatúra aj náhradným priestorom na rozohratie vzťahov, ktoré sama nemám. Týka sa to veľkých zomknutých rodín, ale aj rôznych vzťahov, ktoré si nemôžem dovoliť. „Pofidérne rodinné konštelácie" sú však výstižné.

Keď som rozmýšľala, čo je taká zásadná tematická línia, ktorá prepája poviedky knihy, ukázal sa mi opakujúci sa motív odcudzeného muža alebo otca, ktorého láka iný svet do takej miery, že ho odnesie preč. Či už je to muž – vlk, jeleň, alebo vojak. Pôvodným zdrojom je rodinný príbeh o dedovi, ktorého som nepoznala a ktorý, pre mňa ako dieťa záhadne, zmizol zo sveta. Používam teda mýtické rozprávanie na popísanie vecí, ktoré sú skutočné, ale bežným jazykom sa nedajú celkom zachytiť alebo je to zakázané. KR

Daniel Domorák (1990) Vyštudoval na Trnavskej univerzite pedagogiku, učiteľstvo slovenskej a nemeckej literatúry. Pokračoval ďalej v Ústave slovenskej literatúry SAV, kde sa stal súčasťou tímu venujúceho sa novej, existenciálnej a performatívnej poetike. Je autorom knihy *Stimuly existencie*. Tvorivo sa podieľa na produkcii autorského divadla, literatúry a hudby v nezávislom zoskupení DEMOscéna, v kultúrnom centre Malý Berlín či na Hrade Červený Kameň.

Zdroj: KK Bagala

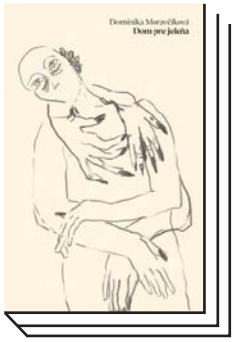

Dominika Moravčíková: Dom pre jeleňa
Levice: KK Bagala, 2022

Rukodielne *biopoviedky*

Dominika Moravčíková je na slovenskej literárnej scéne od svojich začiatkov prítomná ako žánrovo dvojdomá autorka píšuca poéziu aj prózu. Do širšieho povedomia sa dostala vďaka víťazstvám v literárnych súťažiach, nedlho potom debutovala básnickou zbierkou *Deti Hamelnu* (Skalná ruža 2020), ktorá zaznamenala pozitívne kritické ohlasy zdôrazňujúce zrelosť a originálnosť jej písania.

Radoslav Passia

Zbierka *Deti Hamelnu* je zložená z dvoch jazykovo-tematicky odlíšených typov textov. V titulnom cykle zbierky poetka prepisuje stredovekú legendu o potkaniarovi, ktorý podľa jednej historickej hypotézy odvliekol deti z dolnosaského mesta Hameln do juhomoravskej dediny Hamlíkov. Motív *stredovekého* lokátora jej umožňuje básnicky rozvíjať *aktuálnu* tému masovej migrácie, jej dôsledkov na krajinu a kultúru. Upozorňuje tak na „tradičnosť" tohto problému, ktorý je priam v genetickom kóde stredoeurópskeho priestoru. Vo dvoch ďalších cykloch reflektuje témy etnicity, rasizmu a identity, pričom organicky prepája intímne, reflexívne a ľúbostné polohy s angažovanými až politickými postojmi. Druhú množinu textov možno zaradiť k tradičnejšej intímno-reflexívnej lyrike, v ktorej sa v prírodnom priestorovom rámci objavujú motívy archetypálneho tajomna, mágie, cyklického času a spojenia ľudského a prírodného. Predovšetkým táto línia Moravčíkovej myslenia sa ďalej rozvíja v jej prozaickom debute ***Dom pre jeleňa***.

Prírodný svet a ľudia z periférie

Kniha obsahuje osem poviedok. Autorka v nich predstavuje jeden typ priestoru: v mäkšom variante ide o dedinu, v tvrdšom o civilizačnú perifériu v prírodnom prostredí, uprostred hornatej a zalesnenej divočiny. Na základe striedmo roztrúsených priestorových indícií by sme mohli príbehy situovať do pohraničných oblastí severného Slovenska. Väčšinu poviedok spája podobná atmosféra, ktorej dominuje tajomno, mágia, archetypálne myslenie a konanie postáv žijúcich v tradičnom rodinnom prostredí.

Moravčíková si všíma najmä malé izolované spoločenstvá, sústreďuje sa na vzťahy medzi jednotlivými členmi a ich psychologické profily. Nie však v realistickom zmysle slova. Usiluje sa o úzke prepojenie spoločenského a prírodného sveta formou štylizovane mýtického rozprávania a jej idiolekt je významne inšpirovaný postupmi magického realizmu. Rodiny v jednotlivých príbehoch sú zobrazené skôr ako pokrvné rody či klany než sociálne skupiny v súčasnom zmysle slova. Dej poviedok ťažko presnejšie umiestniť v čase; v niektorých sa mihne auto, asfaltka či lyžiarsky vlek, no väčšina z nich nie je nevyhnutne fixovaná na konkrétny čas a mohla by sa odohrať rovnako v súčasnosti ako v dávnejšej minulosti.

Podobne skromné a nekonkrétne informácie nám autorka poskytuje o čase svojich próz. Často však aktivizuje archaickú lexiku, takmer zabudnuté slová spojené s prírodným svetom, ručnými prácami a remeslami, pričom zároveň vyťahuje zo svojho prozaického „domu" tehličky spojené s modernou civilizáciou. Aj tento nepomer vo frekvencii príznakových slov odkazujúcich na minulý a na súčasný časopriestor posilňuje modelový charakter Moravčíkovej próz. Zaujíma ju akýsi iný svet, než je ten bezprostredne sprostredkovaný naším poznaním a zmyslami; jej kľúčovým posolstvom je tušenie čohosi „vnútorného" a ozajstného, skrytého pod škrupinkou dočasnej každodennosti. Motív postupného vyjavenia sa osudovo nevyhnutného je azda najvýraznejšie prítomný v titulnej a najrozsiahlejšej poviedke knihy *Dom pre jeleňa*.

Pravda, sú tu aj texty, ktoré možno časopriestorovo, vo vzťahu k nefikčnému svetu, aspoň približne zaradiť. Napríklad poviedka *Divoká kačica* je zasadená do obdobia druhej svetovej vojny a je alúziou na žáner povstaleckej prózy. Svojou „komunálnosťou"

Ilustrácie Miriamy Kardošovej z knihy Dominiky Moravčíkovej *Dom pre jeleňa*

a netypickou jemne humoristicko-karikatúrnou modalitou s detektívnou zápletkou zase v kontexte knihy zaujme poviedka *Kozlina*.

Exotika tradície

Dom pre jeleňa bude ako celok iste vďačným diskusným poľom pre literárnych odborníkov. Doslova nás privoláva do svojho vnútra, predvádza techniku, spôsob, ako je urobený – ide o stavbu výrazne literátsku. Súčasťou tejto literátskosti je spojenie s minulosťou, nadväzovanie na tradíciu, čo v tomto prípade znamená spomenúť medzivojnovú lyrizovanú prózu, Stanislava Rakúsa aj súčasných autorov ako Lukáš Luk či Dominika Madro. V súvislosti s prítomnosťou mágie a tajomstva sa zas aktivizujú tradičné žánrové formy balady, rozprávky a podobne – to všetko v tomto prozaickom debute nájdeme.

Moravčíkovú fascinuje dotyk, ručná práca, kontakt s tradičnými, no z dnešnej perspektívy už vlastne exotickými materiálmi a podobne aj archaické formy nemateriálnej kultúry. Jej písanie je skúmaním „pôvodnosti“, domnelo stratenej harmónie s prírodným svetom a jeho živočíšnym poriadkom. Jej spisovateľská rola je podobná úlohe jednej z postáv, ktorá má „vyniesť z domu koberce. Vytrepať z nich mačacie chlpy, ľudské vlasy, chumáče vlny zo šitia i porozná šaný popol a vyváľať ich poriadne v snehu, kým bol čerstvo napadaný a čistý, sotva podaný z oblohy“ (s. 42, poviedka *Ľudský mýtus*).

Ženskosť

Celý poviedkový súbor by sme mohli čítať aj ako súvislé premýšľanie o rozličných variantoch ženskosti. Ženy sa tu predstavujú nielen prostredníctvom tradičných postáv, ktorých životným snom je manželstvo s úspešným „investorom“ (poviedka *Diera v zemi*), ale aj ako bytosti živočíšne, slobodne skúmajúce svoju sexualitu, cieľavedomé a ambiciózne, vzdorujúce rodinným prekliatiam, no aj slabé a podriadené. Ženská perspektíva dominuje knihe aj z naratologického hľadiska; Moravčíková využíva mnoho dialógov, inak strieda tradičnú er-formu (v tomto prípade sie-formu) autorského rozprávania s priamou rozprávačkou. Akási nadindividuálna príbuznosť či súručenstvo niektorých ženských postáv sa naznačuje aj zvukovým anaforickým echom, mená viacerých z nich sa začínajú na A (Alja, Ališa, Anika...).

Do tejto autorskej perspektívy zapadá diskrétne, no neprehliadnuteľné tematizovanie ženskej sexuality, ktoré si okrem jej majoritných a tradičných podôb všíma aj spoločensky neakceptované, skryté či zakázané formy. Vždy ide o konfrontáciu inakosti s konzervatívnym vidieckym prostredím. Tak je to v prípade lesbického vzťahu medzi Magdou a Gabrielou v poviedke *Kozlina*, u „prespanky“ Lenice z poviedky *Divoká kačica* aj u Alje a Joža z poviedky *Kútna plachta*, ktorí svoju predčasnú sexuálnu iniciáciu prežijú v dedinskej kôlni: „Bol to iný detský zločin, ktorý nevedeli pomenovať. Aj po rokoch, keď si Alja náhodou spomenula na noc v kôlni uja Vidu, cítila pálivé previnenie voči poriadku dospelých. Tušila, že Jožo tiež nezabudol.“ (s. 84)

Únava čitateľa

Moravčíkovej prozaický debut predstavuje ten typ poučenej beletrie, o ktorom možno dlho diskutovať, interpretovať ho v kontexte súčasných myšlienkových prúdov, rodových štúdií, environmentálneho myslenia, folklórnej nostalgie a podobne. Zároveň je to debut jazykovo a štylisticky vyspelý, čitateľ nemá pocit nepoctivého remesla. Ťažko preto vymenovať jeho zjavné „chyby“ či estetické poklesky.

No moje čítanie zároveň celý čas sprevádzali pocity topornosti a neskôr aj predvídateľnosti príbehov, ich štruktúry a emocionálnej modality. *Dom pre jeleňa* príliš zatlačil na (ručnú) pílu. Možno bolo treba ubrať z nástojčivosti a intenzity, možno bolo treba hľadať mágiu aj v civilnejšom prostredí niekde mimo „krásneho kraja v pohraničí“, plného zvláštnych tradícií a fyziologických a spoločenských anomálií. Kritik by sa však mal za každých okolností vyhnúť rozdávaniu dobrých rád, tu zo mňa na záver prehovoril len knihou unavený čitateľ. KR

Radoslav Passia (1977)
Literárny vedec a publicista.

Najdôležitejšie je to, *čo nepoviem*

Rozhovor so spisovateľkou **Judith Hermann**, ktorej román ***Domov*** nadchol kritiku aj čitateľov a považuje sa za kľúčové dielo súčasnej nemeckej prózy.

Michal Hvorecký

Foto: Michael Witte

Judith Hermann (1970)
Narodila sa v Západnom Berlíne. Patrí medzi najslávnejšie nemecké spisovateľky svojej generácie. V nultých rokoch ju objavil legendárny „pápež kritikov" Marcel Reich-Ranicki. V slovenčine jej vyšla zbierka poviedok *Nič len prízraky* a román *Domov* (Artforum, 2021). Viaceré jej knihy sa stali bestsellermi, najmä krátke prózy, z ktorých niektoré boli sfilmované a viaceré adaptované pre divadlo. Za svoju tvorbu získala mnoho významných cien.

Aké je to pre vás ocitnúť sa po troch rokoch znova na Slovensku?

Mám radosť, že som mohla prísť. Mám za sebou dlhú cestu. Bývam na severe Nemecka v dome pri mori. Snažím sa nelietať a odtiaľ až sem je to veľmi ďaleko. Takže po jazde nočným vlakom cez tretinu Európy som si prvý deň pripadala, akoby som mala nevoľnosť z časového posunu. Všetko mi pripadalo trocha surreálne. Toto bola moja prvá cesta do zahraničia po dvoch rokoch pandémie. V Nemecku som už opäť vyrazila na turné, ale až teraz som sa konečne dostala aj do cudziny.

Ako sa vám páčilo v žilinskej Novej synagóge?

Bol to pre mňa silný zážitok. Vážim si, že som smela vystúpiť práve tam. Peter Behrens je kľúčovým architektom berlínskeho Alexandrovho námestia. To je srdce môjho rodného mesta, centrálny bod, nesmierne živý, organický, neustále plný chodcov aj verejnej dopravy. Jeho architektúra rokmi prirodzene splynula so životmi mešťanov. Priznám sa, predtým som netušila, že Behrens postavil aj žilinskú synagógu. Bolo to veľké prekvapenie. Tá stavba je akoby protikladom jeho diela, ktoré sa spája hlavne s veľkými urbánnymi priestormi a nemeckým priemyslom. Po mojej debate v kaviarni sa v centrálnej sále pod kupolou konal koncert, kde zazneli vokálne skladby skladateľov, skomponované v koncentračnom tábore Terezín. Skoro všetky boli v nemčine. Zažila som tam niečo hlboko dojímavé, priam snové. Príznačné sa mi vidí, že Behrens synagógu navrhol, ale nikdy tam neprišiel ani ju na vlastné oči nevidel. To je zvláštne. Zrodila sa v jeho mysli a existuje v skutočnosti.

Nedávno ste mali intenzívnu skúsenosť s ďalšou Behrensovou stavbou – vo Frankfurte. V jeho slávnej industriálnej budove dnes sídli univerzita, kde ste predniesli legendárne *Frankfurtské prednášky o poetike*.

Je to monumentálny, chladný priestor, ktorý kedysi slúžil úradníkom z frankfurtskej fabriky a dnes je významnou akademickou pôdou. Je to inscenácia bohatstva a moci, a preto je správne, že už desaťročia priestor patrí študentom, ktorí ho vrátili z výšin na zem. Musím pripomenúť, že v tej budove sídlila aj firma IG Farben, s ktorou sa spájajú najtemnejšie kapitoly nemeckých dejín a holokaustu. Priznám sa, to ma pri tamojšom pobyte značne iritovalo, vyrušovalo, desilo. Zároveň je tam dnes Námestie Theodora Adorna, takže sa na malej ploche zvláštne prelínajú akoby viaceré rôzne Nemecká, epochy, príbehy. To miesto opäť zmysluplne žije.

Dostali sme sa rýchlo takpovediac doprostred rozporov nemeckej identity. Ako vnímate dnešné Nemecko?

Nemecko sa po 24. februári 2022 zmenilo. Ťažko sa mi o tom hovorí. Nemecko sa stalo bezhlavou krajinou. Stratilo orientáciu. Európa sa navonok snaží navodzovať dojem jednoty. Nemecko je hlboko rozpoltené. Pôsobí chaoticky. Mám dojem, že naša spoločnosť prežíva zásadné premeny, akýsi vnútorný rozvrat. Pri pohľade z východnej Európy to vidím ešte výraznejšie. Predsa len ste k vojne oveľa bližšie ako my.

Ako tie rozpory prežívate?

Je to téma, ktorá má pre mňa veľa vrstiev. Nedávno som si vyskúšala internetový wahlomat, aplikáciu, ktorá mi má ako voličke pomôcť vybrať si politickú stranu. Aby som vo voľbách ľahšie volila. Tak som si to všetko preklikala a vyšlo mi, že mám voliť Stranu ochrancov zvierat. To mi pripadá príznačné, lebo je to absurdné. Je to nevoliteľná strana. Premárnený hlas. Zároveň to ukazuje niečo závažné. Tradičné ľavicové strany preberajú pravicové témy. A naopak konzervatívne partaje si privlastňujú populistické ľavicové obsahy. Ťažké časy, ktoré žijeme, spôsobujú, že sa akoby vytráca stred, strácajú sa desaťročiami overené istoty.

Strata pevného základu v spoločnosti a živote ma privádza k téme vášho aktuálneho románu *Domov*. Je to príbeh ženy, ktorá začína nový život na novom mieste. Jej manželstvo sa skončilo, jej dcéra odcestovala.

Román sa zrodil z poviedky, ktorú som napísala pre antológiu určenú ľuďom so slabou nemčinou. Jedno vydavateľstvo dostalo nápad vytvoriť knihu súčasnej prózy pre ľudí, ktorí bežne nečítajú alebo im to robí veľké ťažkosti. Zaujalo ma to. Napísala som krátky príbeh o mladej žene, ktorá sa zoznámi s kúzelníkom a dostane pracovnú ponuku, aby sa stala jeho asistentkou. Je to klasicky vyrozprávaná krátka poviedka, ktorá má svoj vrchol a otvorený koniec a núti hlavnú postavu rozhodnúť sa.

Museli ste prispôsobiť aj svoj autorský jazyk?

Zadanie bolo jednoznačné: písať naozaj s jednoduchou lexikou, hlavne holé vety, nepoužívať podmieňovací spôsob, nepriamu reč ani zložité súvetia či prehnanú psychologizáciu. To sa mi pozdávalo. Minimalizmus prózy a úspornosť vyjadrovacích prostriedkov sú mi blízke odjakživa. Bol to pokus o maximálnu redukciu.

Hlavná hrdinka mi pripomenula vaše rané postavy z debutovej poviedkovej knihy. Súhlasíte?

Áno, ona je moje alter ego. Hrdinka nevie, čo so sebou, žije intenzívne a zároveň akoby bezcieľne, veľa fajčí, potuluje sa, nerada sa záväzne rozhoduje. Bol to návrat k mojim autorským koreňom.

Ako sa nakoniec zrodil román?

S hotovou poviedkou som bola spokojná, odoslala som ju a hrdinka ma už neopustila. Stále mi vŕtalo v hlave, ako sa to s ňou skončí. Ako sen, na ktorý si človek ráno po zobudení matne pamätá a rád by sa o ňom dozvedel viac. Ani ja už nie som mladá. Veľa som toho prežila.

Hrdinka má na začiatku 21 rokov. Ako ja, keď som začínala písať. Lákalo ma vyrozprávať, čo sa stalo neskôr. Aké rozhodnutia urobila? Kam ju to doviedlo?

Zrazu má päťdesiat a všetko je inak.

Stretávame sa s ňou o tridsať rokov neskôr. Vydala sa, porodila dieťa, založila si rodinu, viedla jednoduchý a zrejme pomerne dobrý život. Lenže jej dcéra už odišla z domu a manželstvo sa zvláštne uzavrelo, nie celkom skončilo, ale z manželstva s Otisom zostane len komunikácia. Žena zrazu pocíti túžbu po zásadnej zmene, žiada sa jej inventúra, asi tak by som to charakterizovala. Potrebuje odstup a samotu, preto sa rozhodne presťahovať na vidiek. Opúšťa veľkomesto a v starom dome na pobreží začína odznova.

Čo je to za miesto, kam sa presťahuje?

Je to Frízsko na nemeckom severe, samotársky kraj, čiastočne ľudoprázdny, veľa hmly, úplná rovina a všadeprítomné more. Nasťahuje sa do prázdneho domu. Nemá nijaké očakávania. Možno práve to jej pomôže zorientovať sa. Najprv v okolí nikoho nepozná, začína od nuly. Spomína na to, čo prežila, a pokúša sa ešte raz zvrátiť svoj osud.

Literárny štýl zostal v celej knihe rovnaký.

Som za úvodné zadanie vďačná. Poviedku som síce neskôr ešte mierne editovala, ale základný prostý, prístupný a jasný štýl zostal v románe až do konca. Akoby to bola požiadavka vyjadrovať sa celkom otvorene, úprimne, priamo. Hodilo sa to k osudu ženy. Rada by som bola väčšmi ako ona. No ja mám vždy priveľké očakávania. Ona je šťastnejšia ako ja.

Pozoruhodný sa mi vidí aj jej partner Otis. Muž, ktorý postupne prepadol sprisahaneckým teóriám a očakáva apokalypsu moderného sveta. Ako došlo k jeho radikalizácii?

Podľa mňa sa vo vzťahu nakoniec zradikalizovali obidvaja. On sa stal posadnutým zberačom a utiahol sa do izolácie, odcudzil sa svetu. Ona zasa radikálne odmieta akýkoľvek majetok, vzdáva sa materiálna. Skutočnú hodnotu pre ňu majú iba predmety spojené s rodinou, najmä s bábätkom, z ktorého je už dospelá dcéra. Tieto intímne veci sa stávajú súčasťou mužovho archívu. Akoby bol ich spoločný život akousi planétou, ktorú sa ona teraz rozhodla opustiť. Zostala už len symbolická pupočná šnúra, ktorá ich spája, a to sú spomienky na minulosť, lebo súčasnosť už tvoria iba listy a sporadické telefonáty. Pre mňa je veľkou témou knihy pamäť a naša schopnosť hodnoverne, pravdivo si pamätať. Tí dvaja ľudia sa z najbližších partnerov napokon stali presnými protikladmi.

Váš debut sa volal *Letný dom, neskôr* (slovenské vydanie sa plánuje na rok 2023). Nový román je *Domov*. Vnímam medzi nimi mnohé prepojenia. Aj vy?

Ja som si to spojivo uvedomila, až keď som román dokončila. Letný dom čiarka neskôr – nová kniha je istou variáciou debutu. Z túžby po dome a domove sa stalo konkrétne miesto. V nemčine je slovo domov veľmi zvláštne. Ťažko sa prekladá, ja som pre slovenčinu navrhla skôr domov ako doma, čo by tiež bol jeden z možných významov názvu. Je to skoro rozprávkové slovo. Nepoužíva sa bežne v hovorovej nemčine, pre mňa znie až utopicky, opisuje stav, ktorý neexistuje. Preto sa mi tak hodilo.

Aj vy ste našli skutočný domov v dome na odľahlom mieste pri mori?

Áno, ale na rozdiel od hrdinky z knihy tam mám naozaj korene. Pochádza odtiaľ časť mojej rodiny. Vlastnili sme tam dom. Vyrástla som síce v Berlíne, ale veľa času som trávila u starých rodičov na severe, hlavne letá svojho detstva a dospievania. Môj pradedo bol strážcom majáka na malom východofrízskom ostrove Wangerooge. Ja to dôležitá súčasť mojej identity a osobného príbehu. A teraz som takpovediac kapitulovala. Vrátila som sa tam. Moja románová hrdinka je tam cudzia, ale ja nie. Radšej by som bola ako ona. Asi by som sa cítila slobodnejšia.

Román sa nenápadne zaoberá aj klimatickou katastrofou. Ako ste k zložitej téme pristúpili?

Chcela som písať aj o tamojšej krajine a prírode, ktorú milujem. Je to veľmi živá, krehká, ale aj chladná a daždivá kráska. Frízsko je drsný kraj, ktorý ma roky robí šťastnou. Pokúsila som sa to literárne zobraziť, zachytiť slovami svoje dojmy. Uvedomujem si aj hlboké protiklady toho priestoru. Pomyselným poludníkom je hrádza. Doslova rozdeľuje svet na dve polovice. Na jednej strane chránené územie, na druhej poľnohospodárska pôda úplne zmenená človekom, ktorý pestuje hlavne monokultúry. Tradíciu tam má aj masový chov ošípaných a takisto mliekarne. Človek tam storočia nemilosrdne vykorisťuje prírodu a dôsledky sú očividné. More s veľkým prílivom a odlivom to raz všetko pohltí, je to už len otázkou času. Vegetácia sa rýchlo mení. Mnohé sťahovavé vtáky prestali odlietať. Pôda sa vysúša na step. Zmeny sú desivé a viditeľné na každom kroku.

V marci budúceho roka vychádza vaša nová kniha. Prezraďte nám o nej niečo.

Sú to moje prepracované frankfurtské prednášky o poetike. Je to kniha o živote a písaní. Na obálke je maľba amerického umelca. Pozeráme sa na nej zvnútra domu na more. Na stene visí pršiplášť a ďalekohľad. Názov je *Wir hätten uns alles gesagt* – voľne preložené ako *Všetko by sme si povedali*. Takže tentoraz to nie je jednoduchá nemčina, ale rovno v názve podmieňovací spôsob s viacerými možnými významami. Je to moje autorské vyznanie, rozbor spisovateľskej stratégie, ktorej základom je práve to nevypovedané v texte. V *Domove* znova rozprávam príbeh jednej ženy. No dôležitejšie sa mi vidí to, čo som o nej nepovedala, čo som v rozprávaní vynechala. To, čo si v živote a vzťahoch nepovieme, prázdno medzi slovami, v tichu, v nezodpovedaných otázkach. Kde sa príbeh začína a kde sa končí? Aká spoľahlivá je naša pamäť, ako blízko sú naše sny k realite?. KR

O štrukturálnej *pomýlenosti*

Vo svetle udalostí, ktoré sa len nedávno odohrali na Zámockej ulici v Bratislave a ktoré – keďže išlo o vraždy motivované väčšmi ako čímkoľvek iným nenávisťou a odmietaním inakosti – právom otriasli slovenskou spoločnosťou, pôsobí jeden z najčerstvejších edičných počinov vydavateľstva Brak ešte o poriadny kus naliehavejšie a tiesnivejšie ako predtým.

Martin Boszorád

Zdroj: Brak

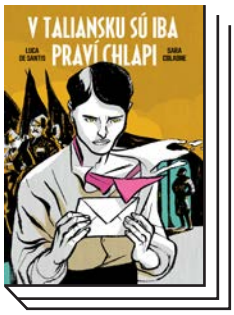

Luca de Santis, Sara Colaone: V Taliansku sú iba praví chlapi
Preklad: Miroslava Vallová
Bratislava: Brak, 2022

Grafický román ***V Taliansku sú iba praví chlapi*** televízneho a divadelného autora, esejistu a scenáristu **de Santisa** a ilustrátorky a výtvarnej pedagogičky **Colaone** je koncipovaný tak, že sa v ňom produktívne prepletajú dejiny a fikcia, resp. história je fikcionalizovaná – historické fakty nadobúdajú charakter estetických znakov. Hoci by sa mohlo zdať, že história a fikcia nemajú nič spoločné, opak je pravdou – vo všeobecnosti napokon platí, že oboje je primárne rozprávaním. A to sa modelovo ukazuje aj v prípade najlepšieho komiksu roka 2009 (talianska Cena Attilia Micheluzziho): Rozprávanie o tom, čo sa od konca 20. rokov 20. storočia dialo v krajine, ktorá sa podľa jej vodcu nemusela zapodievať opatreniami proti homosexuálom, keďže tých v nej nebolo, sa prestupuje s rozprávaním o 75-ročnom Antoniovi Angelicolovi. Ten sa po takmer polstoročí v myšlienkach a spomienkach pred očami čitateľov vracia – a asi pochopiteľne nie práve s nadšením – k tomu, čo ako mladý muž prežil, lebo sa stáva „zdrojovým materiálom" filmového dokumentu pripravovaného dvojicou postáv Rocca a Nica.

Objektivizované sa tak prestupuje so subjektívnym či vyslovene intímnym, nadindividuálne s osobným, znehybnené a stíšené s potlačeným a nanovo exponovaným. Tento motív sa pritom, explicitne alebo implicitne, vinie naprieč celým textom: „Podľa vás je môj príbeh ako z nejakého románu, lenže je to môj život. Nie anekdoty ani veselé príbehy... Dejiny sú o niečom inom... Dejiny sú utrpenie!" (s. 123)

Médium pamäti

Ak komiks talianskeho autorského tandemu čosi fundamentálne definuje – teda okrem toho, že má osvetovo-didaktizujúci a retrospektívno-reportážny charakter –, tak je to skutočnosť, že funguje ako médium pamäti, resp. zhmotnená pamäť (ako napríklad stará fotografia). V tomto kontexte je dôležité, že *V Taliansku sú iba praví chlapi* ako knižný objekt neobsahuje len samotný naratív (príbeh Antonia Angelicolu

a jeho ďalších spolutrpiteľov zasadený do rámca príbehu dokumentaristov Rocca a Nica) a spomínaný cestovný denník autorov.

Je v ňom aj svojho druhu doslov Tommasa Giartosia a Gianfranca Gorettiho, nazvaný príznačne *Príbeh, ktorý treba porozprávať*, ako aj rozhovor Giovanniho Dall'Orta s gejom, ktorý bol v období fašizmu internovaný, s názvom *Keď sme vtedy odchádzali z ostrova, niektorí homosexuáli plakali*, publikovaný pôvodne v roku 1987 v časopise *Babilonie*.

Všetky tie prílohy sú dôležité – kompenzujú fragmentárnosť samotného naratívu, v ktorom prevažuje akási dojmovosť (miestami priam lyrickosť) nad skutočnou epickosťou, a pridávajú zmysel časti/častiam v kontextoch celku. Okrem toho obsahujú niekoľko veľmi inšpiratívnych postrehov – a nielen vo vzťahu ku grafickému románu ako takému, ale aj všeobecnejšie, keď napríklad Giartosio a Goretti komentujú mechanizmus rámcového rozprávania: „Tento rámec nie je iba obratným rozprávačským manévrom, spôsobom, ako rozprávanie obohatiť a dať konečnému obrazu hĺbku. Slúži predovšetkým na to, aby zviditeľnil problém, aký sa nevyhnutne vnucuje do každej spomienkovej spisby, či už dokumentárnej, alebo románovo spracovanej: vzťah medzi súčasnosťou a minulosťou a vzťah medzi historikom a priamym svedkom."

Farby funkčne a symbolicky

Grafický román *V Taliansku sú iba praví chlapi* akiste možno priradiť k tomu druhu diel, v ktorých obsah (o čom?) dominuje nad formou (ako?). Napriek tomu by nebolo namieste zatvárať oči pred niektorými formálnymi finesami a zaujímavými tvorivými riešeniami. Okrem funkčnej a výrazovo efektívnej zmeny farby pozadia na niekoľkých stránkach (bielu tu nahrádza čierna) a niekoľkokrát zopakovaného postupu, keď sa na dvoch za sebou nasledujúcich stranách objavuje takmer identický obraz protagonistu – akoby záber z filmovej stopy (raz zdanlivo „živý", raz znehybnený, pretože „pauznutý"), je kľúčovou a výrazovo definujúcou črtou grafického románu dvojice de Santis a Colaone osobitá farebnosť. Čiernu, bielu a odtiene sivej totiž takmer na celej ploche knihy dopĺňa výhradne jedna farba: žltá/okrová.

V súvislosti so symbolikou žltej, resp. okrovej a práve aj vo väzbe na konkrétnu tému komiksu sú pritom interpretačné možnosti pomerne široké – žltá vraj zvyšuje bdelosť či podnecuje k aktivite, okrová môže asociovať žiarivé teplo ľudskej pokožky, ale môže aj – na báze pohľadu do dejín kultúry, umenia a človečenstva vôbec – asociovať zbabelosť a zradu (Judáš) či segregáciu (holokaust).

Keď de Santis a Colaone vo zvláštnom a sugestívnom obrazovo-slovnom cestovnom denníku priloženom k ich grafickému románu *V Taliansku sú iba praví chlapi* komentujú desať rokov svojho bytostného ponorenia sa do témy internácie homosexuálov v Taliansku 30. a 40. rokov 20. storočia, používajú aj tieto slová: Príbeh, ktorý sa zrodil z mlčania. Hoci sa príbeh zaznamenaný v grafickom románe *V Taliansku sú iba praví chlapi* zrodil z mlčania, de Santis a Colaone ticho „ozvučili" a podľa ich vlastných slov z cestovného denníka „(t)en doteraz odopieraný hlas je ako kameň hodený do stojatej vody. Tvoria sa nádherné, nezastaviteľné kruhy". KR

Ilustrácie Sary Calaone z knihy *V Taliansku sú iba praví chlapi*

Martin Boszorád (1985)
Estetik, pôsobí v Ústave literárnej a umeleckej komunikácie pri Katedre etiky a estetiky (FF UKF v Nitre). Učí a píše o všeličom – od súčasnej prózy domácej aj zahraničnej proveniencie cez komiksy, televízne seriály a filmy až po dlhodobo, resp. kontinuálne živé fenomény, akými sú subkultúry či tetovanie. Doplnkovo sa venuje aj kultúrnej publicistike a literárnej recenzistike/kritike. Samého seba vníma ako človeka (z) periférie, nedá však dopustiť na mainstream.

Atraktívne *komiksovo* o ťažkých osudoch

Slovenskí čitatelia spätne objavujú komiksovú klasiku i najnovšie hity, za čo vďačíme napríklad aj novej komiksovej sérii vydavateľstva Brak, v ktorej postupne vychádza šesť znepokojivých svetových komiksov.

Milina Svítková

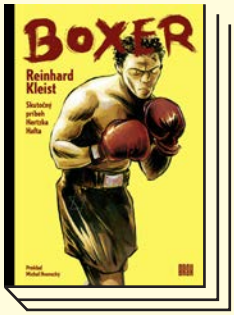

Reinhard Kleist: Boxer. Skutočný príbeh Hertzka Hafta
Preklad: Michal Hvorecký
Bratislava: Brak, 2022

Na Slovensku akoby sa s komiksmi vrece roztrhlo. Po vytrvalom ignorovaní tohto medzičasom čoraz populárnejšieho literárneho žánru je skutočne čo dobiehať. O tom, že komiks, to nie sú len *Jožinko* či *Asterix a Obelix*, ale najmä, že dobrý komiks nemusí byť vôbec odpočinkové čítanie, nás presvedčí aj letná novinka z Braku, ***Boxer***, nemeckého autora **Reinharda Kleista**.

Pôvodná nemecká komiksová scéna má dlhoročnú tradíciu, ktorá siaha až do druhej polovice 19. storočia ku klasikom ako Wilhelm Busch. V súčasnosti jej dominujú biografické príbehy venované historickým osobnostiam či polopravdivé príbehy inšpirované reálnym životom, ktoré odrážajú aktuálne spoločensko-politické témy. Medzi popredných tvorcov komiksov nemeckej jazykovej oblasti, ktorí sa etablovali aj v medzinárodnom prostredí, patria okrem Reinharda Kleista aj Barbara Yelin, Olivia Vieweg, Ulli Lust, Birgit Weyhe, Jens Harder, Sascha Hommer, Mawil, Flix a ďalší.

Reinhard Kleist sa považuje za jedného z najaktívnejších a najúspešnejších predstaviteľov súčasnej nemecky písanej komiksovej scény. Vyštudoval grafiku a dizajn v nemeckom Münsteri, za svoju tvorbu získal mnoho nemeckých aj medzinárodných ocenení. Medzi jeho najznámejšie diela patria kreslené biografie o Johnnym Cashovi, Elvisovi Presleym, Fidelovi Castrovi, Nickovi Caveovi či Davidovi Bowiem. Jeho knihy sú preložené do mnohých jazykov. Na Slovensku vyšli zatiaľ dve: *Boxer* a *Nick Cave: Mercy on Me* (Monokel, 2018), obe v preklade **Michala Hvoreckého**.

Neuveriteľná skutočnosť

Kleistove komiksové biografie sú výnimočné; námety čerpá z príbehov, ktoré sú vo svojej podstate neuveriteľné, no fakt, že sú vystavané na skutočných udalostiach, im zvyšuje kredit. Grafický román *Boxer* je životopisný príbeh Hertzka Hafta, poľského Žida, ktorý bol počas druhej svetovej vojny odvlečený do viacerých koncentračných táborov, kde sa mu podarilo prežiť iba vďaka tomu, že bojoval ako pästiar pre zábavu a rozptýlenie nacistických pohlavárov. V Nemecku boxoval, aby prežil, a v Spojených štátoch, kam po vojne emigroval, bojoval v ringu, aby sa preslávil. Veril totiž, že keď bude mediálne známy, podarí sa mu nájsť svoju lásku z predvojnových čias, ktorá údajne ušla za oceán.

Ilustrácie Reinharda Kleista z jeho knihy *Boxer*

Zdroj: Brak

Nakreslené výkriky

Silný námet, ktorý aj bez ďalších slov vzbudí celú škálu rozporuplných emócií od súcitu a strachu cez hrôzu, odpor, hnev až po zúfalstvo dotvára v prípade tohto grafického románu plnohodnotne aj jeho sugestívna vizuálna rovina. Expresívny čierno-biely svet predznamenáva silné momenty príbehu a znásobuje jeho prežívanie: Kleistove kresby nepotrebujú slová, aby ste z nich vycítili bolesť a začuli v nich náreky. Kniha vyniká autentickým prepojením obrazu a slova. Krátke, často úsečné vety zodpovedajú potrebám tohto žánru a prekladateľ ich do slovenskej verzie preniesol s ľahkosťou a citom. Zohľadňujú jazykovú úspornosť a odrážajú atmosféru podriadenú miestu a času deja.

Drsný a romantický príbeh, ktorého hybnou silou je vôľa žiť. Keby nebol reálny, poviete si, že je gýčový. Kleist ho vytvoril podľa románovej predlohy Hertzkovho najstaršieho syna Alana Scotta Hafta, a tak čitatelia do príbehu vstupujú cez oči chlapca narodeného v Amerike a trpiaceho pod výbuchmi otcovej nevypočítateľnosti a agresivity. Postupne nájdu vysvetlenie a azda aj ospravedlnenie pre jeho správanie v chronologicky opísanom životnom príbehu. Kleist ho dokonale vypointoval, takže až na samom konci je jasné, či sa Hertzkovi s jeho životnou láskou podarí stretnúť.

Jednoznačný odkaz

Knihu namiesto doslovu dopĺňajú úryvky z textov nemeckého športového novinára Martina Kraußa, ktoré dokumentujú, že Hertzko Haft nebol jediný, koho podobným spôsobom v nemeckých koncentračných táboroch donútili bojovať o život. Bol však jedným z mála, ktorým sa o tom podarilo podať svedectvo. *Boxer* vyšiel v Nemecku už v roku 2012, no pre jeho nadčasové spracovanie a námet vôbec neprekáža, že slovenský preklad vychádza až s odstupom desiatich rokov. Naopak, ide o nesmrteľný príbeh, ktorého odkaz je jednoznačný a, žiaľ, práve v týchto časoch si ho musíme čoraz viac pripomínať. Atraktívny komiksový formát, prostredníctvom ktorého sa dajú sprostredkovať aj pomerne ťažké témy, je v súčasnej dobe plnej vizuálnych podnetov kľúčom k tomu, ako ich priblížiť širšiemu publiku. KR

Milina Svítková (1986)
Prekladá z nemeckého, chorvátskeho a srbského jazyka. Po ukončení doktorandského štúdia slavistiky na FiF UK pôsobila v rôznych zamestnaniach. V súčasnosti pracuje v LIC na zahraničnom oddelení.

Revolúcia v **akademickom publikovaní?**

Blíží sa skúškové obdobie na vysokých školách a vysokoškoláci si začínajú zabezpečovať literatúru na úspešné zvládnutie skúšok. Študenti sa tešia na nákup použitých učebníc za nízke ceny od spolužiakov, ktorí nemajú dostatok peňazí.

Aspoň kedysi to tak bolo. Študent by zaplatil možno 20 až 30 eur za učebnicu a po ukončení kurzu by ju predal ďalej. Ale súčasní študenti fungujú v online priestore, prepožičiavajú si e-knihy a pirátsky distribuujú e-knihy prostredníctvom záujmových skupín na sociálnych sieťach.

V dôsledku toho vydavatelia nemajú pod kontrolou distribúciu literárnych diel a prichádzajú o desiatky až stovky tisíc eur každý rok z dôvodu pirátsky šíreného obsahu.

V reakcii na zmeny správania na trhu sa vydavateľstvá uchyľujú čoraz viac ku elektronickému publikovaniu.

Predplatiteľská revolúcia?

Možno však dôjde k väčšej revolúcii. Rovnako ako hudobný priemysel zaznamenal, že model sťahovania/vlastníctva je postupne nahrádzaný streamovacími službami založenými na predplatnom, študenti zajtrajška si môžu radšej prenajať svoje online učebnice, ako ich priamo vlastniť.

To všetko je pravdepodobne dobrá správa pre startup Ineduco , spoločnosť, ktorá sa štylizuje ako Spotify na e-knihy.

Alexander Světlík a Ivan Fratrič, zakladatelia Inudeco.

Spoločnosť, ktorú založili Alexander Světlík a Ivan Fratrič, ponúka prístup k digitalizovaným verziám viac ako 50 000 akademických kníh s mesačným predplatným 12 eur mesačne. A ako vysvetľuje Alexander, služba bola vytvorená s cieľom riešiť jeden z veľkých finančných problémov, ktorým čelia študenti, poskytovať udržateľný peňažný tok pre vydavateľov a redukovať pirátsky šírené diela pomocou čítania v rozhraní čítačky bez možnosti sťahovania e-knihy.

Jedným z riešení je, samozrejme, nákup z druhej ruky a veľa študentov to robí. To však zase spôsobuje problémy vydavateľom. Akademické učebnice sú drahé na výrobu vo fyzickom formáte a mnohé sa musia každých pár rokov aktualizovať, aby zostali aktuálne. V dôsledku toho sú výrobné náklady vysoké. Pri účtovaní vysokých cien akademickým spotrebiteľom však vydavatelia riskujú stratu predaja, pretože študenti kupujú skôr použité ako nové.

Ivan hovorí, že odvetvie si je dobre vedomé tohto problému a vydavatelia sú otvorení hľadaniu nových modelov, ktoré zachovajú ich príjmy a zároveň udržia nízke ceny.

Annie Ernaux je tohtoročnou laureátkou Nobelovej ceny za literatúru.

Foto: Catherine Hélie, Gallimard, Zdroj: nobelprize.org

O Annie Ernaux *ešte raz*

Annie Ernaux získala Nobelovu cenu vo veku, keď sa pomaly uzatvára kruh jej rozsiahleho literárneho diela, charakteristického úsilím hľadať pravdu o sebe, o ľuďoch, o svete, o dobe.

Katarína Bednárová

Annie Ernaux: Roky
Preklad: Mária Michalková
Bratislava: Inaque, 2021

Zámerne píšem o (uzatvárajúcom sa) kruhu: románový debut *Prázdne skrine* (*Armoires vides*) vydala Annie Ernaux v roku 1974 a tohto roku jej vyšla zatiaľ posledná próza ***Le jeune homme*** (*Mladý muž*). Bezmála polstoročie času a prieskumu polstoročia francúzskej a ľudskej spoločnosti.

Svedectvo o dobe

Rok 2022 je však na texty Annie Ernaux a o Annie Ernaux ešte bohatší. Vo vydavateľstve Gallimard vyšla rozšírená reedícia jej tvorivého denníka pod názvom *L'atelier noir* (*Tajná dielňa*). Denník si viedla po celý život zároveň s písaním a publikovaním próz. Sú výnimky, keď autor sprístupní takýto dokument, ktorý je možnosťou nahliadnuť do literárneho diela z druhej, odvrátenej a pre čitateľa i literárneho kritika neprístupnej strany. Vnímavý a poučený čitateľ zvyčajne vedie s autorom tichý dialóg. Vie, že prípadné otázky zostanú bez odpovede. *Tajná dielňa* Annie Ernaux je dialógom spisovateľky so sebou, plným pochybností, otázok a hľadania. Je i možnou odpoveďou čitateľovi. Odkryť tvorivý proces písania sa pokúša literárno-kritický sumár *Cahier de L'Herne Annie Ernaux*, ktorý vyšiel ako pocta autorkinmu celoživotnému dielu. Spája sa v ňom pohľad literárnej kritiky i osobností francúzskej literárnej a umeleckej scény na historické, sociologické či intímne aspekty jej písania spolu s doteraz ešte nepublikovanými časťami denníkov, ktoré svedčia o jej neustálom, vnímavom a pozornom pohľade na súčasnosť. Bilanciu „dvojkového" roku završuje uvedenie dokumentárneho filmu *Les années Super-8* (*Roky super osmičky*) na filmovom festivale v Cannes. Ernaux je aktérkou, autorkou aj režisérkou dokumentu spolu so synom Davidom Ernaux-Briot. Filmová kamera „super osmička" sa stala v 70. rokoch 20. storočia symbolom spoločenského úspechu a modernosti. „Keď som si pozrela rodinné filmy z rokov 1972 – 1981, uvedomila som si, že nie sú len rodinným archívom, ale aj svedectvom o vkuse, voľnom čase, životnom štýle a ašpiráciách jednej spoločenskej triedy po roku 1968. Chcela som z týchto nemých obrazov vytvoriť príbeh na križovatke dejín spoločenského a zároveň intímneho života, pričom som použila osobný denník z tých rokov," napísala Annie Ernaux o dokumente. Zostrih filmov komentuje čítaním zo spomínaného denníka, pričom sa odvíja kronika spoločnosti a rozprávanie o autorkinej ceste k emancipácii. Aj toto dielo nesie v sebe dve podstatné črty jej tvorby: neustále hľadanie novej formy, nového tvaru pre slovo a písanie a návrat k minulosti, k prežitému. Nejde tu však o retrospektívu, ale o postoj k udalosti, veci, fenoménu v podobe, ako ich vidíme z dnešného hľadiska.

Rezignovať na fikciu

Ak by sme sa chceli oprieť o štatistiky, dielo Annie Ernaux obsahuje asi dvadsiatku prozaických textov, zhruba desať obsiahlych knižných rozhovorov, divadelné, filmové a rozhlasové adaptácie jej kníh, na ktorých sa sama autorsky podieľala. Píšem o prozaických textoch, o prózach, pretože označiť ich konkrétnou žánrovou nálepkou nie je možné. Písanie Annie Ernaux sa vymyká aj zaužívanej kategorizácii autobiografickej literatúry. Prvé tri romány (1974, 1977 a 1981) sama označuje za autobiografickú fikciu. Zlom v jej tvorbe a kryštalizácia autorského postoja nadíde v roku 1983 s prózou *La Place* (*Miesto medzi ľuďmi*, 1986) a so životným príbehom autorkinho otca, ktorý Ernaux začne písať v okamihu jeho smrti.

Písanie tejto knihy autorka neskôr označí za totálnu ruptúru vo svojom vedomí a knihu dokončí až o niekoľko rokov: svet sa jej veľmi ostro rozdelil na dva: na „jej“ svet, z ktorého vzišla, svet podmanenej defavorizovanej vrstvy nevzdelaných, robotníkov, roľníkov, jednoduchých ľudí, a na svet privilegovaných, dominujúcich vyšších spoločenských tried, ktorých príslušníci majú z pozície bohatstva a postavenia lepšie vyhliadky do budúcnosti. Vychádza pritom zo skúsenosti na oboch stranách. Ako dcéra robotníkov z Normandie, ktorí sa „vypracovali“ na majiteľov obchodu s kaviarňou a zabezpečili svojej dcére „lepšie“ vzdelanie, prekročila prah spoločenských tried (najprv ako stredoškolská profesorka, potom ako spisovateľka) a zaradila sa k privilegovaným. Túto skúsenosť tematizuje v ďalších dvoch prózach – *Une femme* (*Žena*, 1988) a *La Honte* (*Hanba*, 1997), v ktorých píše o matke a o vzťahu rodičov. V mnohých rozhovoroch Ernaux opakuje, že sú to texty o zrade prostredia, z ktorého vzišla, že tu niekde sa zrodil jej pocit povinnosti písať o tomto svete a hľadať pravdu. Pocit zodpovednosti a dlhu. Hľadať pravdu sa však už nezlučovalo so spôsobom písať fikciu. Hľadať pravdu znamenalo rezignovať na román alebo na iný žáner epiky, ktorého centrom je fiktívny, resp. možný svet, a zostúpiť do pamäti. Spoľahnúť sa na vlastnú pamäť, ale aj na pamäť svojej generácie, na pamäť rôzneho typu dokumentov a hľadať, skúmať skutočnosť, dolovať ju z depozitára videného, počutého a žitého. Slová sa vynoria v pravý čas a vyžiadajú si svoj tvar. Ernaux už zotrvala v tejto modalite písania. Stala sa pre ňu vnútornou potrebou, ako sama hovorí, spôsobom bytia, šťastím, že môže existovať v písaní. Nie iba existovať.

Denníky konzumnej spoločnosti

Skúsenosť s prekračovaním prahov spoločenských tried je u Ernaux výdatným prameňom dominantnej tematiky ako spravodlivosť, sociálna nerovnosť, pocit hanby za pôvod, škodlivosť vžitých stereotypov v nazeraní na ľudskú bytosť a nebezpečenstvo takéhoto pohľadu. Od hľadania pravdy o realite sociálnych, rodinných, generačných a užších ľudských väzieb prešla ku skúmaniu reality konzumnej spoločnosti, jej dominancie a dosahu na jednotlivca. Texty *Journal du dehors* (*Denník z vonkajšieho sveta*, 1993), *La Vie extérieure* (*Vonkajší život*, 2000), *Regarde les lumières, mon amour* (*Pozri na tie svetlá, miláčik*, 2014) sú chronologickým záznamom od roku 1985 po prvé roky 21. storočia. Skúmajú verejný priestor (ulicu, prímestské vlaky, obchodné centrá) a ľudské konanie v ňom, zachytávajú momentky, scény a reakcie ľudí, ktorí sú aktívnou i pasívnou súčasťou spoločenského „spektáklu“, čo vyvrcholí reflexiou obdobia materiálnej hojnosti, pričom Ernaux dospeje ku kritike distribučných systémov, ich manipulácie konzumentmi slabšej kúpnej sily a ich udržiavania v stave sociálnej rezignácie.

V tvorbe Annie Ernaux je rovnako silná téma postavenia žien v maskulínnej spoločnosti a postupného utvárania ich identity. Prostredníctvom priznania svojho intímneho prežívania, cez autentickú skúsenosť cesty k plnohodnotnému bytiu ženy spochybňuje kolektívne mýty o ženách poukázaním na ich vykonštruovanú povahu. Víziu univerzálnej ženy, utvárania identity a cesty k naplneniu existencie ponúka prostredníctvom autentického a do maximálne možnej miery úprimného písania, ako v próze *Passion simple* (*Jednoduchá vášeň*, 1991). Odmieta pritom intelektualizovanú teoretizáciu tejto skutočnosti. Odmieta aj označovať svoje diela etiketou ženskej literatúry, ktorá podľa nej odkazuje na implicitnú dominanciu mužskej sféry.

Záznam reality

Annie Ernaux takmer pol storočie skúma ľudskú bytosť v sociálnom prostredí, skúma seba, nás, skúma ich – tých, čo má okolo seba. Tento kontinuálny výskum odmietajúci literárnu fikciu priviedol autorku k premyslenému odosobnenému, úspornému štýlu, k rozprávaniu a reflexii bez možnosti subjektívne hodnotiť a zavádzať pri tom. Realita sa nepíše spontánne, ako sama tvrdí. Nie je to niečo dané. Keď si autor vymýšľa, všetko je dovolené, keď chce písať o tom, čo je realita, je to veľmi ťažké a náročné na literárny tvar. Je ťažké neľútostne pozorovať seba samého, odstrihnúť pocity a súdy. Byť zároveň niekým iným. Na scénu vstúpi čas, ktorý jej vytvoril možnosť odstupu. Píšuce „ja“ sa postupne mení na „ona“, na neosobné francúzske zámeno „on“, ktorého obsah súvisí s kontextom a témou, ale dá sa chápať ako všeobjímajúce kolektívum v konkrétnom čase a priestore. Tu niekde pramení aj problém s prekladmi jej diela. Na jednej strane sú jej texty pevne ukotvené vo francúzskej realite, na ktorú odkazujú citátmi, sloganmi, alúziami, reáliami, kultúrnym a politickým kontextom, ako je to v kľúčovej knihe *Les Années* (*Roky*, 2008). V plnej miere sú tieto obsahy pochopiteľné iba pre frankofilného, resp. frankofónneho čitateľa. Na strane druhej pozorovanie a komentovanie tejto reality má univerzálny charakter. Písanie Annie Ernaux je pre Francúzov zázračne prístupné a zrozumiteľné. Skrýva sa za ním však kovotepecká práca so slovom. Preklady s vysvetlivkami a komentárom sa snažia neamputovať podstatnú významovú časť jej výpovede, ale potláčajú pritom štylistický, umelecký účinok originálu.

Všetky fazety diela Annie Ernaux zapadajú do kontinuálneho projektu o človeku a písaní – od románovej autobiografie cez rozprávanie o sebe hraničiace s mierou únosnosti, socio-etnografické záznamy minulosti, záznamy meniacej sa spoločnosti a životného sveta. Jej postoj je k realite neskrývane angažovaný, ľavicovo orientovaný nielen v literatúre, ktorú píše, a podľa tradície francúzskych intelektuálov, ale aj konkrétnymi verejnými vystúpeniami a prejavmi na podporu francúzskej politickej ľavice. „Dajte si pozor, pán prezident, na následky tohto obdobia zákazov, narušenia chodu vecí. Nastal čas, keď môžeme premýšľať, klásť si otázky, predstaviť si nový svet. Lenže nie ten, čo ste vždy chválili, ten, čo sa môže bez otáľania obnoviť, ako naznačujú určité indície,“ oslovila v roku 2020 hlavu Francúzska v rámci edície Tract de crise vydavateľstva Gallimard, ktoré uverejnilo v čase covidu vyjadrenia 69 literátov k tejto kríze. Jej priamosť, samozrejme, nepôsobí dobre na istú časť literárnej kritiky, ale možno práve táto priamosť, neústupnosť a snaha povedať pravdu priniesla Annie Ernaux Nobelovu cenu v situácii, keď literatúra, médiá, politici nehovoria o skutočnosti, ale vytvárajú jej pokrivený obraz. KR

Katarína Bednárová (1954)
Pôsobí na Katedre romanistiky FiF UK v Bratislave a v Ústave svetovej literatúry SAV. Prednáša dejiny francúzskej literatúry 20. storočia, teóriu literatúry a prekladu, vedie semináre umeleckého prekladu. Vo výskume sa špecializuje na súčasnú francúzsku literatúru a na dejiny a teóriu umeleckého prekladu. Z francúzštiny preložila diela M. Tourniera, L.-F. Célina, S. Becketta, B. Viana, A. Ernaux a i.

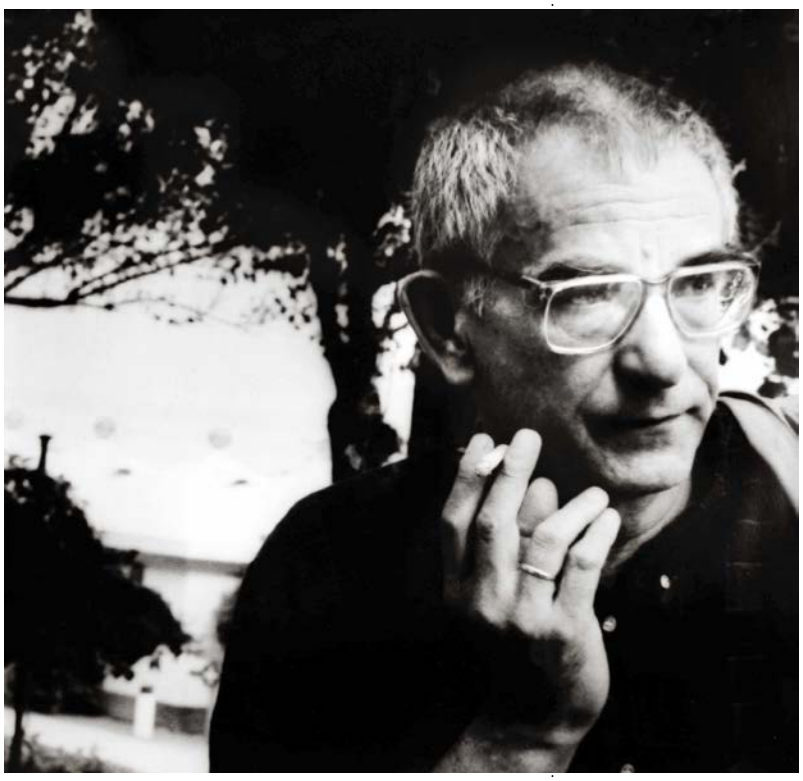

Poľský režisér Krzysztof Kieślowski (27. 6. 1941 – 13. 3. 1996) na Benátskom filmovom festivale, 1994

Foto: Alberto Terrile. Zdroj: wikipedia

Kieślowski *v detaile*, ale aj vo *veľkom celku*

Na životopisnom dokumentárnom románe ***Kieślowski v detaile***, ktorý o Kieślowskom, jeho živote, tvorbe aj o jej širších okolnostiach napísala renomovaná poľská reportérka a spisovateľka **Katarzyna Surmiak-Domańska**, je najzaujímavejšie, ako sa jej podarilo vyhnúť hodnoteniam a záverom.

Juraj Malíček

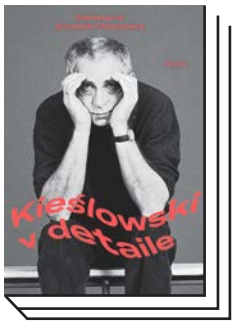

Katarzyna Surmiak-Domańska: Kieślowski v detaile
Preklad: Miroslav Zumrík
Žilina: Absynt, 2022

Bývali časy, dnes už akoby to ani pravda nebola, ale bývali, keď do filmových klubov chodilo toľko ľudí, že bolo treba v rade čakať na lístky a ešte dúfať, že sa ujdú. Nie na všetko, samozrejme, nie všetky klubové filmy boli clubbustre, ale aj táto scéna mala svoje módne mená, svoje práve objavené režisérske superstar. Larsa Von Triera napríklad, dodnes veľmi exponovaného, Luca Bessona, ešte než začal vo Francúzsku kopírovať Hollywood, či Krzysztofa Kieślowského, česť jeho pamiatke, vtedy už veľkú hviezdu poľskej kinematografie, čo mala našliapnuté stať sa veľkou hviezdou kinematografie európskej aj svetovej. Ďalší poľský gigant, hotujúci sa stať podobne dôležitým pre svetový film ako Andrzej Wajda, Krzysztof Zanussi, Angnieszka Holland, Roman Polański, Andrzej Żuławski, Jerzy Skolimowski či Juliusz Machulski, aj keď práve toho spomínať v kontextoch s Kieślowským asi nie je najrozumnejšie. A vôbec, s nikým z nich, azda s výnimkou Romana Polańského, ktorý podobne ako Machulski nakrúcal najprv divácke filmy, až potom umelecké. O nich tu však nejde, o Polańského a Machulského, oni sa tu objavujú iba preto, aby bolo jasné, že Kieślowski bol síce výnimočný poľský filmový tvorca svetového formátu, ale v žiadnom prípade nie jediný. Naopak, poľský film dal svetovému filmu viacerých výnimočných tvorcov.

Kieślowského (nielen) deväťdesiate

Kieślowski je medzi nimi vo veľmi dobrej spoločnosti a už navždy medzi nimi zostane, lebo hoci do svojej predčasnej smrti v roku 1996 nakrútil iba desať celovečerných filmov určených pre kiná, minimálne šiestim z nich sa podarilo stať sa clubbustrami, všeobecne a medzinárodne rešpektovanými filmovými umeleckými dielami, pri ktorých je celkom jedno, koľko zarobili peňazí a koľko divákov ich videlo, lebo filmové umenie sa predsa len posudzuje inak. Nie je teraz dôležité ako, zatiaľ nám stačí, že inak. Opäť kvôli širšiemu kontextu.

Ale späť k veci. Krzysztof Kieślowski, prinajmenšom v prvej polovici deväťdesiatych rokov najexponovanejší poľský režisér nielen u nás, ale i globálne, – ani jedno miesto vo filmovom klube nezostane prázdne, ani jeden filmový fajnšmeker, znalec, cinefil a cineast si nenechá ujsť žiadny jeho film.

Začne *Dvojakým životom Veroniky*, potom, samozrejme, nevynechá farebnú filmovú trilógiu *Modrá*, *Biela*, *Červená*, k nim prihodí *Krátky film o láske* a *Krátky film o zabíjaní*, aby si následne pozrel celý *Dekalóg*, teda Kieślowského zásadný desaťdielny televízny seriál, ktorého dve epizódy boli rozšírené a premietali sa aj v kinách. A vznikne nejaký obraz o diele a prípadne aj o človeku, ktorý je autorom toho diela. Lebo tie jednotlivé filmy akoby to samé vyžadovali. Nedá sa na ne dívať len tak, rekreačne, povrchne, bez hlbšieho ponoru, respektíve dá, ale takouto optikou môžu zúfalo nudiť, čo síce je jeden z legitímnych spôsobov, ako sa na Kieślowského filmy dívať, no neodpovedá to na otázku, prečo sa práve jeho filmy a on sám stali v tých deväťdesiatkach takými dôležitými, formujúcimi, lokálne i globálne významnými.

Odpovede sú však priamo prítomné v oných filmoch; možno nie explicitne, ale sú tam, vo filmoch, ktoré sa človeku dokážu dostať pod kožu, ak sa im otvorí, a tam potom svrbia tak intenzívne, že sa k nim nejaké stanovisko nedá nezaujať. A to je možno na Kieślowského filmoch to najzaujímavejšie. Nemusia sa páčiť či nepáčiť, ale ťažko ich obísť, ťažko o nich

nediskutovať, ťažko o nich spätne nepremýšľať. Filmy, čo nevznikali preto, aby zabávali, ale preto, aby sa ich autor s divákmi o čosi podelil. O akési svoje poznanie a vlastne ani nemusíme uvažovať o delení sa, ale rovno o distribúcii.

Krzysztof Kieślowski predstavuje direktívneho autora, ktorý nielen kladie otázky, ale rovno na ne odpovedá, a to s takou vervou, že divák sa voči nemu potrebuje vymedziť. Alebo súhlasí, prijíma Kieślowského poznanie a s ním i jeho poetiku, alebo sa bráni.

Život je bytím k smrti, narodili sme sa bez vlastného pričinenia, prežívame svoje životy nie za seba, ale vo vzťahu k tým druhým a na konci aj tak všetci umrieme.

Bez osobného hodnotenia

Kniha **Katarzyny Surmiak-Domańskej** je silná preto, že je informačne mimoriadne hutná, až minuciózne analytická, zároveň však vôbec nie je jasné, čo si o Kieślowskom a jeho tvorbe myslí ona sama, či sa jej naozaj páči a má ju rada alebo nie, a to je práve výborné. Nemieša sa totiž do pomyselnej diskusie, ktorá pri čítaní jej knihy začne vznikať medzi čitateľom a Kieślowským, čo platí, samozrejme, hlavne vtedy, keď čitateľ Kieślowského tvorbu pozná, akosi sa v nej orientuje a má k nej akýsi vzťah.

Iný model čítania je, pochopiteľne, možný, a aby dokuromán ***Kieślowski v detaile*** dával zmysel, netreba Kieślowského filmovú tvorbu poznať, je to však zároveň čosi čisto hypotetické. Čitateľ sa totiž môže z iných zdrojov dozvedieť podstatne viac o moderných dejinách Poľska i o fungovaní Filmovej školy v Lodži a vlastne aj o väčšine ďalších tém, ktoré Surmiak-Domańska otvára. To, že tu sú otvorené spolu a je ich tak mnoho, je iba ďalším dôsledkom naozaj širokého autorkinho zámeru predstaviť Kieślowského čo najkomplexnejšie.

Jadrom, alfou a omegou i zmyslom *Kieślowského v detaile* je totiž Kieślowski sám, jeho čo najautentickejší portrét, no aby si ho čitateľ dokázal vytvoriť, musí si zažiť Kieślowského filmy, pokojne aj spätne, inšpirovaný práve týmto dokurománom.

Lebo tak, ako sa oplatí čítať Surmiak-Domańskej dokuromán, oplatí sa vidieť Kieślowského filmy.

Skôr príbeh ako reportáž

Jej Kieślowského dokumentárny životopis je štruktúrovaný do štyroch častí a osemdesiatich piatich kratších kapitol. Čitateľa chronologicky zoznamuje s Kieślowského životom a tvorbou prakticky od najútlejšieho detstva: od nevyhnutného začiatku popisujúceho rodinné korene cez roky dospievania a zrenia až k dospelosti, k poľskému a svetovému úspechu a predčasnej smrti, pričom autorka vzhľadom na žáner sleduje dve roviny: osobnú, súkromnú, takmer intímnu, definovanú vzťahmi Kieślowského k sebe a svojim najbližším, a záujmovú, respektíve profesijnú, vymedzenú spočiatku nie jasnými Kieślowského umeleckými ambíciami.

Vzniká obraz, ktorý bráni Kieślowského osobnosť redukovať, zjednodušiť či – asi najvýstižnejšie – heroizovať ho do podoby jednoznačne kladnej postavy vo svojom vlastnom príbehu. Autorka ho síce veľmi presvedčivo identifikuje ako rodeného a prirodzeného vodcu, no ak Kieślowski nejako pôsobí, tak ako solitér, do veľkej miery selfmade man, od mladosti viac ovplyvňujúci ako ovplyvňovaný, aj keď predstaviť si ho ako mladíka z hľadiska módy inšpirovaného Jamesom Deanom je veľmi zábavné a dodáva jeho príbehu existenciálnu šťavu civilnej obyčajnosti. Áno, aj umelecký a osobnostný formát Kieślowského kreovali okrem neobyčajných aj obyčajné veci. Lásky, módy, dobové trendy.

> Vôbec nie je jasné, čo si o Kieślowskom a jeho tvorbe Katarzyna Surmiak-Domańska myslí, či sa jej naozaj páči a má ju rada alebo nie, a to je práve výborné.

Dôležité je, že Surmiak-Domańskej dokumentárny obraz Kieślowského je budovaný poctivou žurnalistikou, žiada sa napísať až investigatívnym prístupom, v ktorom autorka ide priamo za zdrojmi, stretáva sa s ľuďmi, ktorí ho osobne poznali, ktorých poznal on a ktorí priamo z prvej ruky v komentároch a spomienkach rekonštruujú príbeh Kieślowského života. Nechýbajú však ani úryvky z osobnej korešpondencie, prepisy rozhovorov, citáty z interview, básničky a tak ďalej.

Lebo napriek prísne dokumentaristickému prístupu (alebo v súlade s ním, v závislosti od tej-ktorej dokumentárnej „školy“), je to väčšmi príbeh ako reportáž či rozprávanie. A príbeh tragický, takže dráma; so všetkými expozíciami, kolíziami, krízami, peripetiami a katastrofami, ktoré k nej patria.

Chatrné zdravie, život v odlúčení od rodičov, predstieranie duševnej choroby kvôli vojenskej službe, komplikované štúdium, politické kontexty, cenzúra, konformita a nekonformita vo vzťahu k totalitnej moci, ale aj k opozícii, vzťah s dcérou a manželkou, osudové stretnutia so spolupracovníkmi, permanentný nepokoj, prechod od poetiky dokumentárneho filmu k filmu hranému, zákulisie vedúce ku konštituovaniu „kina morálneho nepokoja“ a tak ďalej a tak ďalej, až ku Kieślowského vymaneniu sa z „domácej“ poľskej filmovej kuchyne smerom k európskej a svetovej kinematografii a k písaniu jeho vlastnej autobiografie Kieślowski o Kieślowskom, ktorá vyšla v českom preklade v roku 2013.

Remeselník umeleckého filmu

Predovšetkým a na prvom mieste však Surmiak-Domańskej dokuromán predstavuje pohľad na Kieślowského ako na praktizujúceho filmára, dokumentaristu, režiséra, scenáristu, herca, strihača, teda povedzme na to, čo fanúšik filmu, čítajúci si *Kieślowského v detaile*, ocení azda najviac.

Pohľad na to, ako Kieślowski tvoril. Nie ako zanietený fanúšik filmu, divák, milovník kinematografie, ktorý na filme vyrástol a film ho sprevádzal po celý život, ale ako niekto, kto si film vybral ako formu umeleckej výpovede, a tak aj k nemu pristupoval. Chladne, pragmaticky, akoby bez vášne, s prístupom remeselníka, pre ktorého je film skôr prostriedkom ako cieľom. Nie je to však ani chyba, ani problém, ani žiaden defekt, práve naopak. Je to ten prístup, vďaka ktorému sú Kieślowského filmy najprv hotovými umeleckými dielami, v dobrom i zlom, až potom filmami. KR

Juraj Malíček (1974)
Pôsobí na FF UKF v Nitre, prednáša dejiny estetického myslenia, teóriu populárnej kultúry, dejín kinematografie a interpretácie filmového diela. Príležitostne publikuje – časopisecky, knižne aj online.

Zdroj: Library of Congress, loc.gov

Jasiňa – chrám na Strimbe

Doplnený obraz *Podkarpatskej Rusi*

Kniha historika **Juraja Žadanského *Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939*** prispieva k lepšiemu pochopeniu života rusínskeho obyvateľstva v medzivojnovom období.

Peter Švorc

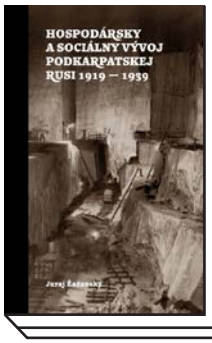

Juraj Žadanský: Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939 Bratislava: Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2022

Jedným z pozoruhodných fenoménov medzivojnového Československa bola Podkarpatská Rus – územie s rozlohou 12 656 km², na ktorom v roku 1921 žilo okolo 600-tisíc obyvateľov. Najviac z nich – 373 000 obyvateľov – bolo Rusínov, 102-tisíc Maďarov, 80-tisíc Židov, takmer 20-tisíc Slovákov a Čechov a 10 500 Nemcov. Bola to pomerne pestrá etnická zmes, koniec koncov, ako na susednom východnom Slovensku. Napriek tomu malo východné Slovensko iné postavenie, ale aj inú atmosféru ako Podkarpatská Rus. Pekná príroda, chudobné roľnícke obyvateľstvo, archaický spôsob života na vidieku, džentríctvom zaváňajúce mestečká – to všetko vytváralo osobitú atmosféru, ktorá fascinovala návštevníkov tohto Bohom zabudnutého kraja. Bol to, pravdaže prvý dojem, ktorý oslovil českých návštevníkov – vojakov, četníkov, úradníkov, učiteľov, novinárov, turistov, obchodníkov i špekulantov, keď prišli služobne alebo len zo zvedavosti zistiť, z akého územia a ľudu sa skladá mladá Československá republika. Každodenný život zakrátko ukázal tvrdú realitu, podivuhodné spojenia ľudí, ktorí vedľa seba žili, hospodárili, podnikali, spolupracovali i vykorisťovali sa takmer súbežne a pre cudzinca priam nepochopiteľne.

Málo známi susedia

Kým slovenská verejnosť sa veľmi nezaujímala o susednú Podkarpatskú Rus, česká naopak. Novinári o nej písali články, brožúrky, obsiahlejšie monografie alebo zborníky vznikali z pera odborníkov, ktorí analyzovali jednotlivé oblasti života, ale vo všeobecnosti pomáhali vytvoriť pomerne čiernobiely obraz Podkarpatskej Rusi a rusínskeho obyvateľstva zvlášť. Čitateľ, a nielen ten dobový, ale aj dnešný, si na základe pomerne bohatej medzivojnovej literatúry vytváral obraz chudobnej krajiny, krajiny bez priemyslu, s jednoduchými remeselnými činnosťami, ktoré ledva pokrývali miestny dopyt po remeselníckych výrobkoch. Skutočnosť však bola predsa len trochu odlišná. Faktom zostáva chudobné rusínske obyvateľstvo medzivojnového Československa, ale zas nie obyvateľstvo absolútne odtrhnuté od rôznych priemyselných odvetví, od modernizačných trendov danej doby. O tom všetkom môže presvedčiť kniha slovenského historika a bývalého riaditeľa trebišovského múzea **Juraja Žadanského** s názvom ***Hospodársky a sociálny vývoj Podkarpatskej Rusi 1919 – 1939***.

Autor rozčlenil knihu do štyroch hlavných kapitol. Hneď v prvej predkladá proces začlenenia Podkarpatskej Rusi do Československa, politický život na tomto území a kapitolu uzatvára pripojením Podkarpatskej Rusi, resp. vtedy už Zakarpatskej Ukrajiny, k Sovietskemu zväzu Zmluvou o odstúpení Zakarpatskej Ukrajiny Sovietskemu zväzu, ktorá vstúpila do platnosti 30. januára 1946.

Druhá kapitola s názvom *Hospodársky vývoj na Podkarpatskej Rusi* je už nosnou kapitolou knihy. J. Žadanský sa v nej sústredil na poľnohospodárstvo, ktoré bolo ťažiskovou hospodárskou činnosťou tamojšieho obyvateľstva. Začal charakteristikou

poľnohospodárskej činnosti, na ktorú nadviazal pozemkovou reformou. Ako sa dalo očakávať, dobré úmysly československej vlády zostali viac na papieri ako v skutočnosti. Pozemkovou reformou bol najväčšmi postihnutý najväčší majiteľ poľnohospodárskych i lesných pozemkov gróf F. K. Schönborn-Buchheim. Pravda, len teoreticky. V skutočnosti sa jej vyhol s pomocou českej Živnobanky. Majetky s rozlohou 131 000 ha od neho odkúpil francúzsko-švajčiarsky koncern a ten s pomocou Živnobanky vytvoril akciovú spoločnosť, na čele ktorej stál pôvodný majiteľ tejto pôdy – gróf F. K. Schönborn-Buchheim. Podobné machinácie sa udiali aj pri ďalších väčších vlastníkoch, a tak pozemková reforma, ktorá dávala nádej rusínskym roľníkom na väčší kus pôdy a väčšiu životnú istotu, nesplnila svoje poslanie. Žadanský opisuje priebeh pozemkovej reformy, ktorá čitateľovi z prelomu 20. a 21. storočia pripomína podobné prídelové procesy majetkov po revolúcii 1989. Niekoľko tisíc drobných a stredných roľníkov síce získalo niekoľko hektárov pôdy, no za cenu zadlženia a nakoniec aj bankrotu v čase Veľkej hospodárskej krízy.

Čitateľ sa potom dozvedá o lesnom hospodárstve na Podkarpatskej Rusi. Lesy patrili k veľkému prírodnému bohatstvu krajiny, no československé zákony a prax miestneho československého úradníctva lesným robotníkom skôr komplikovali život a brali prácu, než pomáhali. Do tejto kategórie činností spadalo poloninské pastierske poľnohospodárstvo. Autor charakterizuje život a prácu pastierov síce len v skromnej podkapitolke, ale s vystihnutím hlavných čŕt tejto pre Rusínov typickej činnosti. Druhú kapitolu uzatvára analýzou daňového zaťaženia obyvateľov Podkarpatskej Rusi.

Modernizačné trendy

V tretej kapitole sa čitateľ presunie do priemyselnej sféry, a to cez popis prírodných zdrojov, ktoré slúžili vzniku a rozvoju priemyselných činností. Ťažiskovým odvetvím bolo drevárstvo – ťažba a spracovanie dreva a potom jeho odpredaj, na ktorý sa viazalo napr. pltníctvo. Železiarne, tehelne, tabakový priemysel, mlyny, chemické závody, ťažba hnedého uhlia a soli, pivovarníctvo, ale aj iné priemyselné sféry boli na Podkarpatskej Rusi zastúpené, pravda, v rôznej miere, s rozličným počtom robotníkov, s rozdielnym sociálnym zabezpečením a s rôznym rastovým potenciálom. Kanadsko-americký historik Paul Robert Magocsi v knihe *Chrbtom k horám*, v ktorej prezentuje dejiny Podkarpatskej Rusi v celom ich časovom i problémovom priereze, zdôrazňoval, že Podkarpatská Rus, predtým nazývaná Uhorská Rus, bola viac-menej rovnaká ako susedné oblasti Uhorska, že jej obyvatelia neboli viazaní len na poľnohospodárstvo a že ani im sa nevyhla modernizačná vlna vo výrobnej oblasti a následne i v sociálnej a vzdelanostnej. Juraj Žadanský však tlmí Magocsiho „historický optimizmus“. A my mu v tom môžeme dať za pravdu. Faktom síce je, že na území Podkarpatskej Rusi existovali výrobné podniky, ktoré dávali prácu tunajším obyvateľom, ale tie napospol neboli v rukách rusínskeho obyvateľstva. A ono tak zostávalo hračkou v rukách majiteľov firiem, podnikov, polí, lesov a pod.

Zaujímavou časťou knihy je podkapitola o cestnej a železničnej sieti a leteckom spojení Podkarpatskej Rusi s hlavným mestom Československa. Prvé a vlastne jediné letisko bolo neďaleko Užhorodu. Dostavali ho v roku 1929 a o dva roky neskôr ho rozšírili. S rozvojom priemyslu bola úzko prepojená elektrifikácia krajiny. Tá bola dlho v katastrofálnom stave, meniť sa začala až v 30. rokoch, keď sa vybudovali nové hydroelektrárne, ktoré zásobovali podniky elektrinou. Najrozšírenejšia bola domáca výroba. Autor mapuje aj tú a čitateľ sa tak dozvie o živote rusínskeho obyvateľstva rad zaujímavých informácií, ako napríklad aj o iniciatíve viacerých poslancov národného zhromaždenia, ktorí predložili návrh na prijatie zákona o podpore domáckej výroby, aby tak pomohli tunajšiemu ľudu v zabezpečení jeho živobytia. Zväz učiteliek domácich prác na Podkarpatskej Rusi zas zbieral dávne vzory výšiviek, jednak z dôvodu ich zachovania pre budúcnosť, jednak s cieľom poskytnúť vzory a motiváciu rusínskym ženám, aby sa venovali aj takejto činnosti.

Autor končí tretiu kapitolu podkapitolkou s názvom *Trhové vzťahy*. Akákoľvek výroba – priemyselná, poľnohospodárska či domáca má zmysel len vtedy, keď sa jej produkty dostávajú na trh, predávajú sa a kupujú. Žadanský pri analýze tohto procesu zistil, že na Podkarpatskej Rusi v nich zohrávali kľúčovú úlohu miestni Židia. Podľa neho sa 25 % židovskej populácie živilo obchodom a zároveň uvádza, s akými komoditami Židia obchodovali najčastejšie. Poukázal aj na bolestnú stránku, ktorá sa na Podkarpatskej Rusi týkala obchodu ako celku, a nielen tu, ale aj na Slovensku. Boli to prepravné tarify, ktoré zaťažovali produkty z Podkarpatskej Rusi i Slovenska do takej miery, že neboli schopné konkurencie s rovnakými produktmi z Juhoslávie, prípadne aj z iných vzdialených krajín.

Bez idealizovania

Posledná kapitola má názov *Sociálny vývoj a štrajkové hnutie na Podkarpatskej Rusi*. Hoci Československo a jeho vlády urobili pre Podkarpatskú Rus veľa, vybudovali sa cesty, železnice, letisko, viaceré priemyselné podniky a priestor pre zárobok poskytovali aj nevýrobné sféry, nebolo to v konečnom dôsledku toľko, koľko ešte v Uhorsku zanedbaná krajina potrebovala, aby sa aspoň priblížila životnej úrovni českých krajín, ale aj Slovenska. No a keď do povojnového rozvoja negatívne vstúpili kratšie hospodárske krízy a za nimi aj Veľká hospodárska kríza z prelomu 20. a 30. rokov 20. storočia, žiadaná životná úroveň sa tu dvíhala len veľmi pomaly. Krízy, nedostatok práce sa odrážali v raste nezamestnanosti, v nízkych mzdách a nakoniec v celkovej biede Rusínov. Aj o tom píše J. Žadanský. Podkarpatskú Rus medzivojnového (československého) obdobia neidealizuje, popri nesporných pozitívach tu boli aj negatíva, citlivo vnímané najmä v sociálnej oblasti, ktoré využívali a zneužívali opozičné politické strany. J. Žadanský tak popisuje sociálne nepokoje, štrajky a ich výsledky.

Kniha Juraja Žadanského je písaná so znalosťou vecí a dopĺňa takmer už všeobecne známy obraz Podkarpatskej Rusi o málo známu hospodársku a sociálnu sféru. Prispieva tak k lepšiemu pochopeniu udalostí a života rusínskeho obyvateľstva v medzivojnovom období. Knihu robia čitateľsky príťažlivou aj dobové fotografie, ktoré dokresľujú pomery na Podkarpatskej Rusi. KR

Peter Švorc (1957)
Zameriava sa na hospodárske a politické dejiny ČSR, na problematiku dejín Podkarpatskej Rusi v rokoch 1918 – 1946, na stredoeurópske dejiny 20. storočí so zameraním na národnostnú problematiku a na cirkevné dejiny Slovenska. Je vedúcim Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Je autorom viacerých monografií a vedeckých štúdií.

Skončila sa história, *začala sa vojna*

24. február 2022 – tým dňom sa zatiaľ skončila história a začína sa vojnové spravodajstvo. Mrazivo stručná veta vystihujúca súčasnú realitu a vzťahy Ruska a Ukrajiny, Európy a sveta. Napísal ju redaktor českého *Deníka N* **Petr Koubský** niekde uprostred obsiahlych textov svojich dvoch knižiek ***Stručné dejiny Ukrajiny*** a ***Stručné dejiny Ruska***.

Július Lőrincz

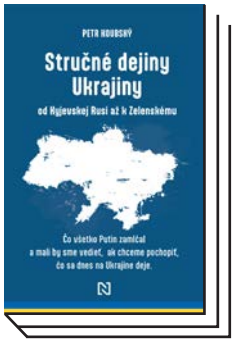

Petr Koubský: Stručné dejiny Ukrajiny
Preklad: Matúš Demiger
Bratislava: N Press, 2022

Petr Koubský: Stručné dejiny Ruska
Preklad: Matúš Demiger, Matej Ondrišek
Bratislava: N Press, 2022

Najprv to bola kniha o Ukrajine, lebo o tej sme vedeli spolu s ním málo. Rozhodol sa to vynahradiť. Náhlil sa, v škole sme sa o ukrajinských dejinách neučili, píše, že „nič poriadne som na túto tému nečítal“. Jeho kolegovia sa vybrali na Ukrajinu ako vojenskí reportéri a on v „pražskom pohodlí domova“ horúčkovito čítal, hromadil poznatky, spísal ich, aby tak prispel svojím minimom k informovaniu verejnosti. Nie je to minimum, lebo – ako zvyknem hovoriť – „všetka česť“, čo Koubský o Ukrajine napísal. Výstižne a jadrne o krajine a jej občanoch, obdivuhodnom prezidentovi Volodymyrovi Zelenskom, ktorým ide o život a existenciu. Na 85 stranách všetko, čo čitateľ potrebuje vedieť v tomto dramatickom čase o krajine hanebne napadnutej svojím susedom, ktorého prezident Putin sa ani netají, že Ukrajincov a Ukrajinu chce zlikvidovať.

Ako čítať Rusko

Autor sa v jednom nedávnom interview priznáva, že napísať knihu o druhej strane príbehu a konfliktu, o Rusku, dostal už ako „pracovné zadanie“. Má takmer 200 strán, ale nie preto, že by sa mu „vymkla“ z rúk. Jednoducho sa už žiadalo viac priestoru zamyslieť sa, prečo sa krajina, ktorá po ničivej druhej svetovej vojne patrila medzi zakladajúce štáty Organizácie Spojených národov a je jedným z jej piatich členských štátov s právom veta v Bezpečnostnej rade, dostala na pozíciu agresívneho porušovateľa vznešených princípov celosvetovej mierovej organizácie.

Koubský hľadá podmienky i faktory, v ktorých sa Rusko historicky vyvíjalo a ovplyvnili ho. Medzi nimi uvádza napr. geografický činiteľ: je to obrovská krajina z veľkej časti neobývaná, s veľmi obmedzenými možnosťami komunikácie, obkľúčená moriami a pritom so zlým prístupom k nim: „Ruských politikov bude ešte dlho lákať územná expanzia...“

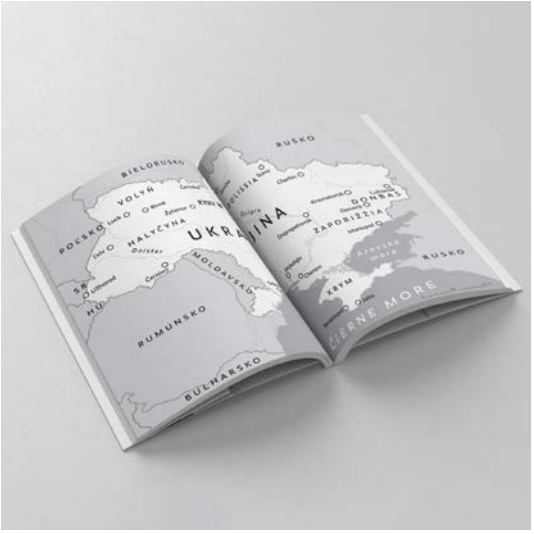

Zdroj: N Press

Ruská ekonomika je postavená na ťažbe a predaji prírodných surovín. Priamy prospech z ich ťažby je sústredený v rukách malého okruhu ľudí a firiem. Vládnuca vrstva nemá motiváciu túto situáciu meniť a diverzifikovať ekonomiku, lebo by to mohlo ohroziť jej pozíciu. Na jej ochranu zneužíva ideu o ruskej svojbytnosti, špecifických hodnotách a o „svojom ruskom svete“: „Veľa ľudí v Rusku, takmer určite väčšina, nechce byť Západom.“ Ale veď nie iba agresívna diktatúra je spôsob, ako nebyť Západom. Koubský zdôrazňuje: „Rusko má aj možnosť nebyť Západom a pritom zariadiť, aby sa v ňom žilo príjemnejšie a nebolo hrozbou pre celý svet. Len ju objaviť.“

Pozor na vyznávačov impéria

Medzi pohľadmi na faktory negatívneho vývoja v Rusku v tejto knihe azda trochu chýba upozornenie na narastajúci vplyv dogmatických „černosotenských“ – fašistických a imperiálnych myšlienok a koncepcií zrodených v Rusku najmä na prelome 19. a 20. storočia. Teraz sa očividne oživujú. Výrazným predstaviteľom tohto prúdu je napr. filozof Alexandr Dugin, ktorý má ideologicky blízko k Putinovi. V januári 2015 v jednom internetovom rozhovore o. i. povedal, že „najhorší a najničivejší sen Európy konečne bolestne umiera, a tým snom je osvietenstvo – je načase priznať, že osvietenstvo bolo veľkou chybou“.

Dugin je vyznavač znovuvybudovania ruského impéria, tmár a netajený fašista. Svojho času vyhlásil, že „Ukrajinci sú zdegenerovaná rasa, ktorá vyliezla z odpadových vôd. Genocída je teda v poriadku“. Prezident Putin podobnými „argumentmi“ zdôvodňoval v predvečer vpádu do Ukrajiny začatie „špeciálnej vojenskej operácie“ proti susedom.

Rozhodnutie vydavateľstva N Press, s. r. o. siahnuť po českom texte *Dějiny Ukrajiny* a *Dějiny Ruska*, ktoré autor Petr Koubský napísal pre český *Deník N* a vydať ho knižne v slovenčine, bol šťastný a užitočný počin. Nie sú to síce odborné texty historika, ale zrozumiteľné, seriózne a kvalitné novinárske produkty. Majú svoje nezastupiteľné miesto v pochopiteľnom prílive mnohých odborných publikácií o problematike agresívnej politiky Putinovho režimu v Rusku a statočnom boji Ukrajiny proti vpádu bezohľadného suseda. KR

Július Lőrincz (1940)
Novinár, publicista, odborník na zahraničnú politiku. Do roku 2002 pracoval v denníku *Pravda*, neskôr na Veľvyslanectve SR v Chorvátsku. Niekoľko rokov pôsobil v Tlačovej rade SR.

Pocta Gorbačovovi

„Ten, komu nie je ľúto za rozpadom Sovietskeho zväzu, nemá srdce. A ten, kto by ho chcel obnoviť, nemá rozum," vravieval na západe oslavovaný a v Rusku zavrhovaný Michail Gorbačov, prvý a posledný prezident Sovietskeho zväzu.

Daniela Balážová

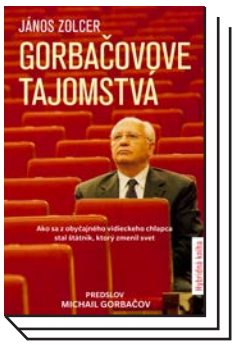

János Zolcer: Gorbačovove tajomstvá
Preklad: Jitka Rožňová
Bratislava: Slovart, 2022

Takmer sedem rokov bol pánom Kremľa. Práve on vypustil z fľaše džina zmien a stal sa politikom, ktorý pokojnou cestou zmenil svet. Rozhodujúco prispel k ukončeniu studenej vojny a k tomu, aby viacero štátov znovu získalo slobodu v podobe práva na sebaurčenie. Tak o ňom napísal **János Zolcer** v nezvyčajnej biografii ***Gorbačovove tajomstvá***, ktorá vyšla koncom minulého roka vo vydavateľstve Slovart pár mesiacov pred smrťou Gorbačova. Súčasný vládca Kremľa Vladimir Putin, ktorý sa usiluje krvavo dobyť Ukrajinu, pohreb Gorbačova ignoroval.

S drzosťou novinára

János Zolcer, novinár, scenárista, producent, majiteľ firmy Zolcer TV, ktorý v roku 1986 emigroval z Československa do Mníchova, sa môže pochváliť tým, že koncom 90. rokov mal odvahu či „drzosť" nahovoriť Gorbačova, aby robil moderátora v jeho dokumentárnom cykle o ľuďoch, ktorí koncom 20. storočia zmenili svet. Filmovali u Georgea Busha, Helmuta Kohla, s Hansom-Dietrichom Genscherom sa vrátili na miesta, odkiaľ novinári kedysi vysielali do sveta správy, ktoré ohlasovali postupný koniec studenej vojny a zánik tzv. východného bloku. „Získal som od neho to najdôležitejšie – kamarátstvo," povedal Zolcer pri nedávnej prezentácii jeho knihy v Bratislave.

Gorbačovovu dôveru si získal už na začiatku ich spolupráce. „Som rovnako starý ako jeho dcéra, hovorím po rusky, pochádzam z východnej Európy a zároveň som mu povedal, že sa s tými ľuďmi nechcem stretnúť len na jednu – dve hodiny, ako keby sme si chceli robiť selfie, ale najmenej na tri týždne. U Busha sme potom aj bývali a každé ráno nám urobil kávu," spomínal Zolcer. „Keď sa Gorbačov pýtal, prečo som si vybral jeho, povedal som mu, že mu chceme postaviť pamätník, ktorý sa nedá zbúrať. Digitálny. Podal mi ruku a povedal – vezmi papier a ceruzku, nachystáme otázky, ktoré sa treba pýtať."

Tajomstvá zo zákulisia

Mnohé z tajomstiev, ktoré mu Gorbačov povedal, Zolcer prezradil už v knihe. Je napísaná jazykom zrozumiteľným generácii, ktorá tú dobu nezažila. Je o človeku, ktorý v detstve zažil chudobu a hlad, študoval, veril svojim snom o lepšom živote pre všetkých, miloval svoju ženu, prechádzal ťažkými vnútornými zápasmi, ale dokázal prijať rozhodnutia, ktoré z neho robili nielen politika, ale predovšetkým štátnika. „Svet sa radoval a mňa bolela hlava z toho, ako upokojím politbyro," prezradil Gorbačov Zolcerovi ako sa cítil v júli 1990 po tlačovej konferencii s Helmutom Kohlom, keď spoločne oznámili znovuzjednotenie Nemecka a Kohl hneď aj to, že Nemecko zostane členom NATO.

Zolcer pozná tých tajomstiev zo zákulisia viac, ale – ako povedal pri prezentácii – „veľa vecí je takých, pri ktorých ma Gorbačov poprosil, aby zostali tajomstvom". Podstatne dramatickejšie ako v knihe však opísal situáciu, keď bol Gorbačov s rodinou v čase pokusu o puč v auguste 1991 väznený v štátnej vile na brehu Čierneho mora. Členovia KGB, ktorí sa snažili prinútiť Gorbačova, aby podpísal abdikáciu zo zdravotných dôvodov, si zobrali za rukojemníčky jeho vnučky a vyhrážali sa ich smrťou. Raisa, Gorbačovova žena, dostala infarkt. S tým – podobne ako s tankami v uliciach Moskvy – pučisti nerátali.

Gorbačov mu rozprával aj o jadrovom kufríku, ktorý si Boris Jeľcin pri Gorbačovovom odovzdaní moci osobne neprišiel prevziať. Vtedy mal tri tlačidlá a kufríky boli tri – na odpálenie rakety bol nutný súhlas troch ľudí (generálneho tajomníka strany, ministra obrany a veliteľa generálneho štábu). Putinov jadrový „kufrík" je iný. „Keď som pred piatimi – šiestimi rokmi sedel s Gorbačovom a došlo na to, povedal: Vieš, aký je teraz jadrový kufrík? Zobral zo stola mobil a ukázal ho. A vieš, v čom je najväčší rozdiel? Je tam len jeden červený gombík."

Chvála za to, čo vedome neurobil

Gorbačova ako 37-ročného ovplyvnila návšteva Československa v roku 1969, rok po invázii vojsk Varšavskej zmluvy a stretnutie so zamestnancami Zbrojovky Brno. Tí sa návšteve obrátili chrbtom. Veľa sa o tejto návšteve so Zolcerom rozprával. Vtedy „som prvý raz pochopil, že my Sovieti robíme niečo veľmi zle," povedal mu. „Sovietski vodcovia boli presvedčení, že im patrí moc, že im patrí všetko. Preto, keď som začal vracať jednotlivým štátom právo na sebaurčenie, hovorili, že rozbíjam Sovietsky zväz. Ale veď ten ani nebol náš. Vrátil som jednotlivým národom len to, čo sme im predtým vzali," citoval ho Zolcer v knihe.

Podľa Zolcera mnohí, ktorí dnes vo východnej Európe spochybňujú Gorbačovove aktivity, ho hodnotia len na základe toho, čo urobil, ale to, čo „vedome neurobil" prehliadajú. Napríklad aj to, že keď mu komunistický vodca východného Nemecka Erich Honecker volal pred pádom Berlínskeho múru a žiadal ho, aby poslal vojská, Gorbačov povedal – Nie, zakázal som im, aby vyšli na ulicu – a položil telefón. Alebo, že odmietol vojenský plán rumunského diktátora Nicolaea Ceaușescua v júli 1989, ktorý žiadal potrestať Maďarsko a Poľsko, lebo „zišli zo socialistickej cesty".

Nositeľ Nobelovej ceny za mier sa doma veľkého uznania nedočkal. „Šťastní reformátori neexistujú," povedal Zolcerovi. A ten konštatuje: Aj dnes by sme veľmi potrebovali nového Gorbačova. KR

Nové mená v slovenskej poézii pre deti

Vydavateľstvo FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania – vydalo v roku 2022 dve výborné knihy poézie, ktoré výrazným spôsobom obohacujú slovenskú poéziu pre deti. Konečne do slovenskej detskej poézie pribudli nové mená, ktoré priniesli niečo iné.

Dávid Dziak

Zdroj: Face

Vydavateľstvo FACE rozšírilo svoju edíciu Slniečkovo určenú detskému publiku o ďalších kvalitných autorov, a to **Lenku Šafranovú** a **Silviu Kaščákovú**. Pre slovenskú detskú literatúru sú prínosné tak jeho preklady zo svetovej literatúry pre deti a mládež (*Čarovný oblek Maxa Nixa* (2016) Sylvie Plathovej, *Plnou parou vpred, Timmy!* (2018) a *Kráska a zviera* (2020) Teda Hughesa, *Tajomstvo tety Ringlo-ty* (2019) nórskej autorky Gro Dahle), ako aj pôvodná nemainstreamová detská literatúra (*Zazračni dzvonček – Zázračný zvonček*, 2018, ktorú zozbieral Jozef Kolarčík-Fintický, či *Jeleňatý a Kravatý*, 2019 Evy Urbanovej, ktorá získala Cenu čitateľov v kategórii Debut roka, organizovanú Literárnym informačným centrom). Najnovšia zbierka básní ***Čo by bolo keby*** Lenky Šafranovej vyniká originálnosťou a kniha ***Ako Paľko Dobšinský zbieral rozprávky*** Silvie Kaščákovej je zaujímavá žánrovo, a to poéziou faktu.

Čo by bolo, keby deti čítali takéto básne

Lenka Šafranová, literárna vedkyňa a vysokoškolská pedagogička, debutovala v roku 2018 zbierkou básní *post partum* (FACE), adresovaných dospelému recipientovi. V roku 2022 opäť debutovala, tentoraz v literatúre pre detského čitateľa, a to básnickou zbierkou *Čo by bolo keby*. Slovo „keby" sa väčšine dospelých spája najmä s negatívnou podmieňujúcou minulou skúsenosťou (*keby som ráno skôr vstal, prišiel by som načas do práce*), ale deťom sa to vzťahuje predovšetkým na prianie, snívanie a fantáziu (*čo by bolo, keby som bol tieňom, drakom, stenou, čo má uši*). Takéto sú názvy prvých troch básní a takto autorka pokračuje v celej zbierke, ktorú tvorí dvadsaťsedem textov, čím je kniha kompaktná.

Lenka Šafranová: Čo by bolo keby
Ilustrácie: Lana Zoldak
Fintice: Face, 2022

V uvedenej želacej kompozícii textov sa prejavuje Šafranovej nápaditosť a vynaliezavosť. S podmieňovaním pracuje v širokej palete: abstraktnej (dierou v plote) – konkrétnej (stenou, čo má uši); ľudskej (kozmonautom) – prírodnej (morským vánkom) – animálnej (blchou v kožuchu) – predmetnej (šnúrkou na topánke). Tieto originálne perspektívy umožňujú dieťaťu pozrieť sa na svet z iného uhla (dvadsiatich siedmich uhlov) pohľadu a to je najväčším prínosom tejto knihy. Vďaka tomu sa detský recipient môže vžiť do kože iného, čo môže pozitívne formovať jeho empatiu a usmerňovať jeho prirodzený egocentrizmus.

Viaceré texty majú silné pointy, napríklad báseň *Keby som bol padajúcou hviezdou* sa začína vymenúvaním toho, aké priania by detský lyrický subjekt splnil kamarátom, a premyslene sa končí rečníckou otázkou: *„kto by plnil moje želania?"* (s. 11) Len ojedinele sa žiada výraznejšia pointa (*Keby som bol cirkusantom*). Básne pôsobia jednotne, lebo sú prepracované aj z hľadiska motívov; napríklad v texte *Keby som bol ohňom* sa podnetne nahromadili slovesá súvisiace s ohňom: blčať, horieť, žiariť, páliť, jasať, prášiť a dymiť. Poetka v celej zbierke funkčne využíva frazémy, ktoré v danom kontexte nadobúdajú ďalší význam, názornou ukážkou môže byť báseň *Keby som bol kaprom*: byť sám sebou, nekráčať s davom, plávať proti prúdu, držať sa nad vodou, preplávať životom, neležať hore bruchom.

Zdroj: Face

Básne sú rytmicky a rýmovo výborne zvládnuté. Ich ďalšou silnou stránkou je nenásilný humor, napríklad drak odmieta jesť majetné princezné: „Tým majetným dievkam / vravel by som *dovi*." (s. 8), lebo: *„Žalúdok mám slabý / na tak ťažké kovy!"* (s. 8) Autorka latentne tematizuje aj problémy detí, týkajúce sa sociálnych vzťahov v rodine, škole, medzi kamarátmi, ale aj detskej nezbednosti či smútku z nešťastnej lásky (*Keby som bol liekom*). Túto miernu problémovosť vyvažuje napríklad textami z prírody, z ktorých vyžaruje pokoj (*Keby som bol morským vánkom*). Veľkým plusom knihy je jej atmosféra, lebo základom básní je dobro ako také (*Keby som bol stromom*).

Kniha môže mať výborné didaktické využitie v predškolskom a školskom vzdelávaní, lebo básne môžu stimulovať tvorivosť žiakov. Nabáda najmä použiť tvorivé písanie pred čítaním aj po čítaní textu. Ambivalentne sa môže hodnotiť vekovosť titulu, lebo zbierku tvoria básne určené rôznym vekovým kategóriám od predškolského (*Keby som bol stonožkou*) cez mladší (*Keby som bol chybou v zošite*) až po starší školský vek (*Keby som bol smutnou vŕbou*).

Zbierka vyniká aj po ilustračnej stránke – desať veľkých ilustrácií pripravila **Lana Zoldak** (Ľudmila Žoldáková), ktorá má svoj vlastný a rozpoznateľný štýl. V ilustráciách využila škandinávsku paletu farieb a geometrické tvary. Zaujímavosťou je, že postavám v ilustráciách nevidno do tváre. Detský čitateľ tak môže projektovať seba aj do ilustračnej zložky.

Konečne kvalitná poézia faktu

V ostatných bilančných hodnoteniach slovenskej poézie pre deti a mládež, uverejňovaných v časopise *Bibiana: revue o umení pre deti a mládež*, možno postrehnúť častejšie objavovanie poézie, v ktorej sa autori snažia sprostredkovať detskému recipientovi fakty, ale informatívna funkcia jednoznačne prevažuje nad estetickou. Konečne však vyšla poézia faktu, v ktorej dominuje estetická funkcia nad informatívnou. Silvia Kaščáková, vysokoškolská pedagogička, poetka, textárka a prekladateľka detskej i dospelej poľskej literatúry, v roku 2022 debutovala v literatúre pre deti knihou *Ako Paľko Dobšinský zbieral rozprávky*. Už názov naznačuje, že ide o literatúru – poéziu faktu, v ktorej autorka predstavuje, ako sa z malého Paľka Dobšinského stal slávny zberateľ ľudových rozprávok.

Biografiu P. Dobšinského zobrazuje podnetným a kultivovaným spôsobom, pričom pôsobivo využíva prvky ľudovej rozprávky. Originálne je, že Dobšinského život predstavuje cez jeho detstvo. Detský čitateľ sa tak cez zážitok z narácie, rozdelenej do deviatich častí, dozvedá najmä o tom, ako sa z Dobšinského stal známy zberateľ, pričom do príbehu sú funkčne zakomponované reálie ako názvy miest, kde žil a pracoval, či názvy rozprávok, ktoré zozbieral, prepísal alebo vymyslel: *„Ale chodil aj do krajiny, / ktorej na mape nikde niet. / Mal rád kráľovstvo fantázie, / vo svete ďalší krásny svet."* (s. 38)

Texty sú rytmicky a rýmovo veľmi dobre zvládnuté. Intertextuálne sa v nich autorka pohráva s názvami ľudových rozprávok a ich bytosťami, ako napríklad Maruška, Černokňažník, Lomidrevo, Popolvár, Janko Hraško či Ďuro-truľo: *„Macochy, sestričky, čertiská, / vlky, jelenček, kozliatka, / fantázia sa nezamyká, / čaká vás skvelá prehliadka!"* (s. 40) Tradičnosť vyvažuje termínmi zo súčasného sveta (hlavne technológie): *„Bolo to tak, či nebolo? / Odkiaľ mal toľké nápady? / Internet bol za horami, / kam chodil Paľko po rady?"* (s. 12), čo môže detskému čitateľovi pomôcť lepšie porozumieť minulej dobe. Životopis malého Dobšinského Kaščáková pôvabne ozvláštňuje tematizovaním znakov ľudovej rozprávky a jej písaním: *„Nik, kto si začne s rozprávkou, / sa zlých koncov báť nemusí. / Väčšinou to tak dopadne, / že máva až tri pokusy."* (s. 42)

Titul *Ako Paľko Dobšinský zbieral rozprávky* nie je len oslavou Pavla Dobšinského, ale aj fantázie, ľudovej slovesnosti, spisovateľov, písania, kníh a rozprávok. Učitelia primárneho stupňa vzdelávania by mohli túto knihu využiť ako úvod k ľudovej slovesnosti, rozprávke a P. Dobšinskému. Veršovaný príbeh dotvárajú ilustrácie **Zuzany Kucirkovej**. Dominuje v nich šrafovanie, hnedá farba a jej odtiene, čím nadobúdajú tradičnú, nostalgickú atmosféru, ladiacu s témou knihy. Zaujímavé sú aj kompozične, keďže využíva fragmentarizáciu (ilustrácie detských rúk a nôh). KR

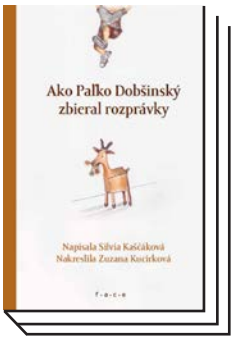

Silvia Kaščáková: Ako Paľko Dobšinský zbieral rozprávky
Ilustrácie: Zuzana Kucirková
Fintice: Face, 2022

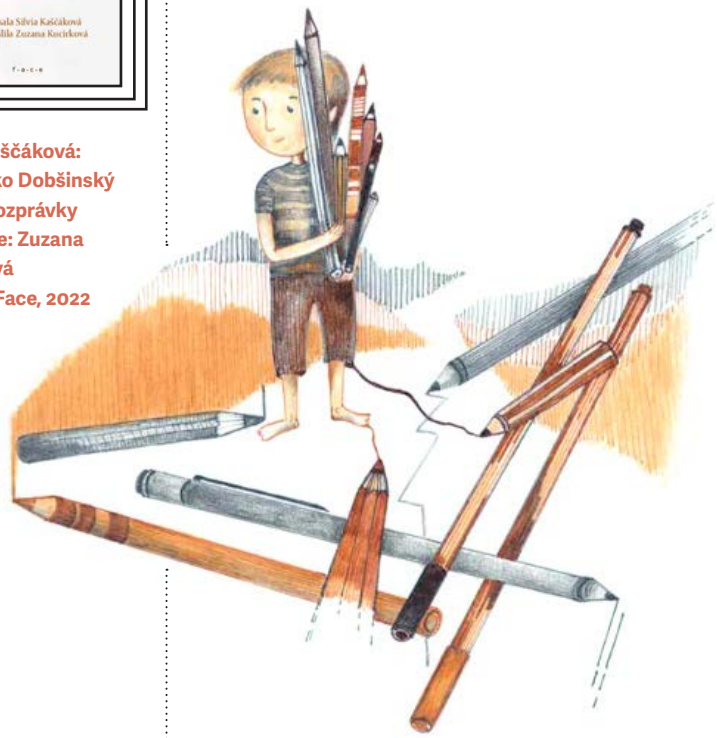

Dávid Dziak (1992)
Pôsobí ako odborný asistent na Katedre komunikačnej a literárnej výchovy Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Venuje sa literatúre pre deti a mládež, predovšetkým hodnoteniu súčasných kníh pre deti a mládež a recepcii literárneho textu detským čitateľom. V roku 2021 mu v spoluautorstve vyšla monografia *(K)rok za (k)rokom v slovenskej literatúre pre deti a mládež (Hodnotové aspekty pôvodnej poézie a prózy v rokoch 1990 – 2020)*. Píše aj básne pre deti, ktoré mu vyšli vo viacerých časopisoch a zborníkoch.

Poznámka: Článok je čiastkovým výstupom z riešenia grantového projektu KEGA č. 005PU-4/2021 *Zlatý fond literatúry pre deti a mládež (100 plus 1 najlepších kníh pre deti - 100 plus 1 najlepších kníh pre násťročných).*

Katarína Kucbelová: K bielej
Kordíky: Skalná ruža, 2022
Piata zbierka slovenskej poetky vyšla deväť rokov po zbierke básní *Vie, čo urobí*. V tomto jej básnickom diele – ako píše Miroslava Vallová – „príbeh aj príbeh v príbehu sa rozvíjajú takmer filmovým rytmom, oko kamery – oko autorky sa približuje pomaly a dlhšie zotrváva, aj keď strih je dynamický“.

Olesia Jaremčuk: Naši iní
Preklad: Veronika Goldiňáková
Žilina: Absynt, 2022
Reportážna kniha ukrajinskej novinárky a spisovateľky, v ktorej zdokumentovala život rôznych národnostných menšín a komunít na Ukrajine. Kniha ponúka jedinečnú zbierku úprimných a intímnych príbehov o ľuďoch, ktorí dodávajú ukrajinskej kultúre farbu a plnosť.

Mirka Ábelová: Dom
Bratislava: Brak, 2022
Piata básnická zbierka poetky rozohráva príbehy troch žien v jednej obci. Tri príbehy rámcuje dom, ako priestor, v ktorom sa cítime v bezpečí a sami sebou, no často aj akoby vo väzení, či v ohrození života.

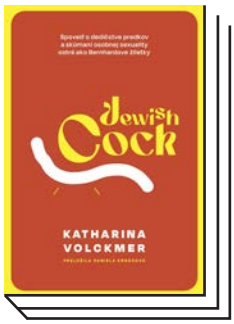

Katharina Volckmer: Jewish Cock
Preklad: Daniela Krnáčová
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2022
Provokatívny debut nemeckej autorky žijúcej v Londýne prináša spoveď mladej ženy, v ktorej analyzuje vývoj vlastnej sexuality a kruté dedičstvo po nemeckých predkoch.

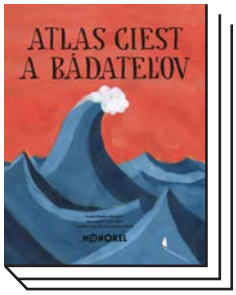

Bernardo P. Carvalho, Isabel MInhós Martins: Atlas ciest a bádateľov
Preklad: Jana Benková Marcelliová
Bratislava: Monokel, 2022
Ilustrovaná kniha pre deti ponúka dobrodružné objavovanie sveta prostredníctvom príbehov bádateľov.

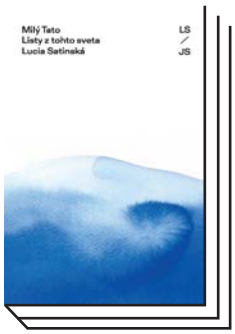

Lucia Satinská: Milý Tato
Bratislava: Slovart, 2022
Dvadsať rokov po smrti Júliusa Satinského sa jeho dcéra rozhodla zverejniť listy, ktoré mu písala po jeho smrti a tak sa vyrovnávala s jeho stratou.

Eliot Weinberger: Základné prvky
Preklad: Matej Laš
Banská Bystrica: Literárna bašta, 2022
Kniha amerického autora obsahuje eseje, ktoré tvoria sugestívny materiál so silným príbehovým nábojom.

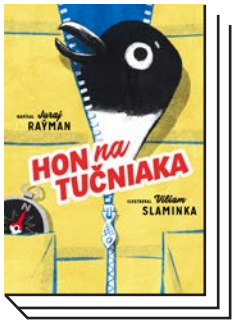

Juraj Raýman: Hon na tučniaka
Ilustrácie: Viliam Slaminka
Bratislava: Slovart, 2022
Knižka s príbehom o Leovi, ktorý prepašuje zo zoo tučniaka a rozhodne sa s ním odísť na dlhú cestu do jeho pravej domoviny. Spustí tak lavínu nečakaných udalostí.

Francesca Melandri: Eva spí
Preklad: Mária Štefánková
Bratislava: Slovart, 2022
Román súčasnej talianskej autorky je sondou do histórie malebnej taliansko-rakúskej alpskej oblasti, kde sa za idylickou kulisou letovísk skrývajú dramatické príbehy z nedávnej minulosti.

Kálmán Mikszáth: Dlhé vlasy, krátky rozum
Preklad: Karol Wlachovský
Bratislava: Marenčin PT, 2022
Deviaty zväzok prekladov z diela Kálmána Mikszátha obsahuje román, dvojnovelu, parlamentné črty a spomienkové fejtóny.

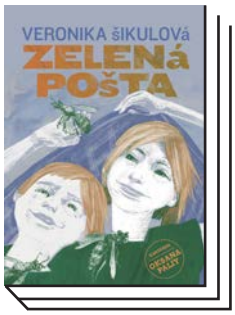

Veronika Šikulová: Zelená pošta
Ilustrácie: Oksana Paliy
Bratislava: Slovart, 2022
Knižka pre deti slovenskej prozaičky, v ktorej počuť vietor, stromy, prechádzajú sa v nej zvieratká a dvaja malí chlapci si v nej urobili bunker.

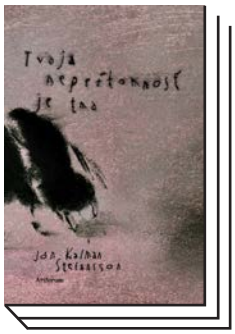

Jón Kalman Stefánsson: Tvoja neprítomnosť je tma
Preklad: Zuzana Stankovitsová
Bratislava: Artforum, 2022
Islandský autor prináša spletitý príbeh, ktorý zavedie čitateľa naprieč časom: od prítomnosti až na prelom 19. a 20. storočia.

Giulia Caminito: Voda v jazere nikdy nie je sladká
Preklad: Ivana Dobrakovová
Bratislava: Inaque, 2022
Román talianskej autorky získal Premio Campiello. Na brehu jazera sa na úteku pred ľahostajnosťou Ríma ocitne žena s invalidným manželom a štyrmi deťmi.

Avni Doshi: Spálený cukor
Preklad: Lucia Halová
Bratislava: Inaque, 2022
Debutový román americkej autorky indického pôvodu ponúka príbeh lásky a príbeh o zrade. Nie medzi milencami, ale medzi matkou a dcérou.

Ivona Kollárová: Landerer. Vydavateľ v premenách 18. storočia
Bratislava: LIC, 2022
Literárna historička predstavuje, jedného z najvýznamnejších tlačiarov a nakladateľov 18. storočia, ktorý pôsobil v Bratislave, a dobu, v ktorej žil.

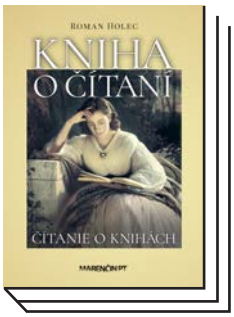

Roman Holec: Kniha o čítaní – čítanie o knihách
Bratislava: Marenčin PT, 2022
Kniha sa populárno-vedeckou formou zaoberá fenoménom čítania na Slovensku v 19. storočí. Analyzuje čitateľov, preferovanú i zakazovanú literatúru, spôsoby, miesta i funkcie čítania.

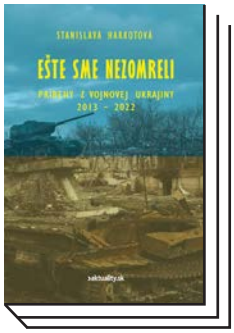

Stanislava Harkotová: Ešte sme nezomreli
Bratislava: Ringier, 2022
Knižný debut slovenskej reportérky prináša príbehy z vojnovej Ukrajiny v rokoch 2013 – 2022, príbehy vojakov, zajatcov a veteránov, ich matiek a manželiek, aktivistov a dobrovoľníkov.

Julia Galef: Mysli ako prieskumník
Preklad: Zuzana Hrivňáková
Bratislava: N Press, 2022
Kniha americkej filozofky spochybňuje populárne motivačné mantry a ponúka praktické cvičenia na trénovanie hľadania pravdy a spokojnejšieho života.

Timothée de Fombelle: Vango 2
Preklad: Monika Jurovčáková
Bratislava: Monokel, 2022
Záverečné dejstvo príbehu o Vangovi a jeho dobrodružnej ceste naprieč kontinentami, ktorý sa odohráva v čase medzi svetovými vojnami.

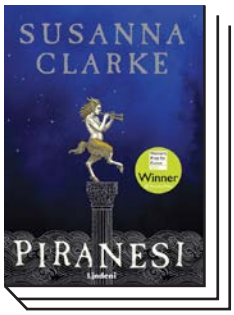

Susanna Clarke: Piranesi
Preklad: Nina Weidlerová
Bratislava: Lindeni, 2022
Oceňovaný fantasy román britskej autorky je zasadený do snovej reality. Piranesi postupne odhaľuje desivú pravdu – za svetom, ktorý vždy poznal, existuje iný, ďalší.

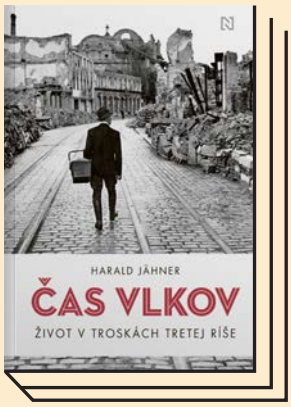

Harald Jähner: Čas vlkov
Preklad: Miloslav Szabó
Bratislava: N Press, 2022
Debut nemeckého novinára a literárneho kritika prináša obraz krajiny, ktorá sa ocitla na križovatke veľkých zmien. Roky 1945 až 1955 boli hrubou a surovou dekádou, no ukázali sa ako rozhodujúce obdobie pre budúcnosť Nemecka. Autor ponúka portrét skorumpovanej, demoralizovanej a zároveň slobodnej spoločnosti.

Michal Hvorecký: Lebopreto
Ilustrácie: Petra Lukovicsová
Bratislava: LIC, 2022
Knižka o troch súrodencoch, ktorá je vhodným motivačným čítaním aj na hodiny etickej výchovy na prvom stupni základných škôl. Súrodenci sa spoločne učia, čo je dobré a čo zlé, ako sa rozhodovať, ako prekonávať strach a prečo nie je hanbou pomýliť sa. Knižka pomáha deťom premýšľať o postojoch k rôznym situáciám a porozprávať sa o nich s rodičmi, kamarátmi či učiteľmi.

Rozprávač príbehov Malých Karpát

Ján Púček: Karpaty! Potulky po skutočnej i vymyslenej krajine
Kresby, mapy, fotografie: Kristína Mičová
Bratislava: E. J. Publishing, 2022

V nedávnej relácii Literárny kvocient sa hovorilo o knihe D. Moravčíkovej *Dom pre jeleňa* a pozastavila som sa pri výroku M. Součkovej – mala z knihy miestami pocit zatuchliny, naznačila, že text pôsobí ako z iného storočia. Debata, ktorá sa následne rozvinula, odkazovala i na „trend" istej folklorizácie, spojenej s tematizáciou dedinského a prírodného priestoru, znovuobjavovania naturizmu a cezeň archetypálnosti a mýtickosti, ktorý sa v domácom kontexte vyzdvihuje ako príznakový najmä v súvislosti s generáciou autorov, resp. najmä autoriek ako A. Sabuchová, D. Madro či spomenutá D. Moravčíková. Až na náznaky práce s konkrétnou oblasťou v próze A. Sabuchovej *Šeptuchy*, ktoré však v konečnom dôsledku zostali nevyužité, či prózy *Čepiec* K. Kucbelovej, ktorá sa odohráva v obci Šumiac, sa však v súčasnej domácej spisbe folklorizmus nesprítomňuje v podobe „ducha" konkrétneho regiónu, histórie či atmosféry presne vymedzenej oblasti. V tomto je najnovšia próza **Jána Púčeka** posunom vo všeobecnejšom skúmaní a rozvíjaní tejto tendencie. Už samotný názov predznamenáva orientáciu na oblasť (Malých) Karpát, pričom „autenticitu" výpovede autor deklaruje jednak vlastnou „hmlovinou detstva" (s. 9), z ktorej sa vynárajú jeho spomienky, emócie a väzby k priestoru, ako aj trojročným obdobím života stráveným v okolí Trstína, no najmä detailným záujmom o ľudí (a ich príbehy), lesy, archívy i knižnice tohto priestoru. Dojem beletrizovaného cestopisu či skôr zápisníka vytrvalého chodca dotvára aj spolupráca s výtvarníčkou **Kristínou Mičovou**, ktorá do textu dodala a upravila preň dobové fotografie. Na rozdiel od vyššie spomenutých autoriek však s atmosférou nepracuje ako novodobý naturista, nesnaží sa krajinu mýtizovať, umiestňovať do bezčasia. Púčekovo písanie by sa, azda trocha nadnesene, skôr dalo prirovnať ku skupine autorov, ktorých O. Čepan nazval básnikmi sujetu. Viaceré zápisky by sme totiž mohli čítať ako reflexívnu (mini)esej, pomôžem si aj Čepanovým spojením imagívno-intelektuálny realizmus. Púčekovým protagonistom je, nielen v tejto knihe, intelektuál 21. storočia, s hodnotami a skúsenosťami mestského svetoobčana, no zároveň ide o nezriedka až (vedome) naivne

Foto: Peter Madro (2)

Púčekovo písanie by sa, azda trocha nadnesene, skôr dalo prirovnať ku skupine autorov, ktorých O. Čepan nazval básnikmi sujetu. Viaceré zápisky by sme totiž mohli čítať ako reflexívnu (mini)esej.

pôsobiaceho človeka, z ktorého uvažovania a konania môže mať čitateľ pocit, že sa narodil v nesprávnej dobe. Preto sa mu stane, že sa zasníva, fabuluje príbehy ľudí, ktorých nikdy nestretol či si občas predstavuje, že by sa (v Karpatoch) dal „veru viesť intenzívny pustovnícky život. Každý pracovný deň od deviatej do piatej s hodinovou prestávkou na obed. Alebo len na pol úväzku. Čítať si a myslieť na pustovníkov v lesoch a jaskyniach, na pustovníkov v sklenených open-spaceoch a posilňovniach." (s. 37)
V knihe ***Karpaty!*** je to navyše (nadšený) chodec, pútnik, pozorovateľ, výskumník, čitateľ (poézie), amatérsky historik, kartograf, milovník umenia, ktorého text môže predovšetkým po formálnej stránke pripomínať až cestopisy slovenských romantikov. To súvisí s neochvejnou snahou protagonistu hľadať pokoj a krásu, resp. ak absentujú a sú z objektívnych i subjektívnych príčin nedosiahnuteľné, poukazovať na problémové javy aj v globálnejšom meradle, v tomto prípade je ich zrkadlom história Karpát. Následkom toho však je, že autor najmä v pointe skĺzne k pátosu, striedanie rozprávačských perspektív a rôznych typov výpovede (reflexívne zápisky z prechádzok, rodinné spomienky, „poviedky", „archívy") spôsobuje, že text pôsobí pri súvislom čítaní nesúrodo. Napriek deklarovanej snahe o zjednotenie je zjavné, že texty vznikali dlhodobejšie a s rôznym účelom. Pri knihe *Karpaty!* si jej modelový (mestský) čitateľ povzdychne a povie, že je krásna. Dokáže vyvolať rozcítenie, „príbehy" zároveň smerujú k „väčšiemu" odkazu, autor poukazuje predovšetkým na pocit vozvýšenosti súčasníka vo vzťahu k prírode, objavia sa odkazy na ekologické problémy, napr. odlesňovanie, viac či menej implicitne sa pracuje aj s témou návratnosti vojny či izolácie. Záľuba v tradícii, prírodnom svete, „ľudovej obyčajnosti" v jej problémovej, ale aj zjednodušenej, stereotypnej a idylizovanej podobe je v Púčekovej tvorbe prítomná dlhšie. V najnovšej knihe autor vytvára individuálny obraz regiónu, ktorý je na jednej strane podložený konkrétnymi údajmi, na druhej, prevažujúcej, je výsostne subjektívny. Oproti predošlému *Medu pamäti*, ktorého problémom bol moralizmus, sú *Karpaty!* presvedčivejšie. Ak sa však pútnik Púček autorsky vyberá cestou textu na pomedzí vecného a umeleckého, je zatiaľ na pol ceste.

Mária Klapáková

Emocionálne *prózy*

Jana Turzáková: Krídla z papiera
Levice: KK Bagala, 2022

Ak dnešný slovenský čitateľ vôbec číta súčasnú slovenskú prózu, neraz je asi veľmi zmätený. Rôznorodosť poetík, využívanie „originálnych" tém a filozofických postojov (ak ich prózy vôbec obsahujú) sú také rôznorodé, že si neviem predstaviť, ako ich budú po mnohých rokoch selektovať literárni historici. S týmto problémom sa však čitateľ dnes nemusí zaoberať, v prvom rade by ho malo zaujímať, či mu predložený text poskytuje určitý estetický, prípadne aspoň čitateľský zážitok. Verím, že recenzovaný text umožní čitateľský zážitok najmä mnohým čitateľkám. Žánrovo ťažko definovateľný debut **Jany Turzákovej *Krídla z papiera*** ma prekvapil v dobrom a azda aj horšom zmysle. V podstate ide o uzavreté poviedky, ktoré však vzájomnou spätosťou nadobúdajú románovú dimenziu. Ústredné „postavy" viažu text. Dominantná je postava rozprávačky, mladej ženy, matky dvoch detí, s nie celkom jasnými fyzickými ani psychickými kontúrami. Je zrejmé, že rozprávačka nie je spokojná v novom prostredí.
Príbehy sa odohrávajú kdesi na južnom Slovensku. Spomína sa tu dedina, obec, ale aj blízkosť mesta. Sociálne kontakty rozprávačky a jej okolia sú problematické, len veľmi ťažko sa zžíva s novými ľuďmi okolo nej. V niektorých poviedkach zohrávajú významnú úlohu aj spomienky na minulosť, najmä na jej rodinných príslušníkov. Dôležitú funkciu má aj príroda. Prostredie fyzicky nehrá veľkú úlohu, skôr vytvára magickú či fantazijnú atmosféru. Určitú úlohu zohráva aj motív domu, ktorý sa stáva symbolom životnej neúspešnosti hrdinky a jej manžela.
Autorka zverejnila text, ktorý je štylisticky veľmi dobre zvládnutý a je to aj text, ktorý má vnútornú kompatibilitu. Ale, o čom to všetko je? O živote, láske, rodine či o smrti? O vzťahu medzi manželmi to určite nie je, o manželovi, ktorého neustále pomenúva opisne „môj dobrý muž", sa nedozvieme vlastne vôbec nič. Jana Turzáková pozvala čitateľov nazrieť do vnútra mladej ženy, matky, ktorá sa zžíva s novým dedinským prostredím slovenského juhu. Veľa toho v novom prostredí nezažije, cíti sa osamelá a radosť jej spôsobujú len jej deti. Pocitovo sa vracia k materstvu a v jej vedomí sa objavujú aj motívy smrti. Nezostáva jej nič iné, ako detailne prežívať svoj život.
Je to prozaický text, mal by byť teda blízky epike, ale tento text vlastne nemá vnútorný explicitne stvárnený konflikt.

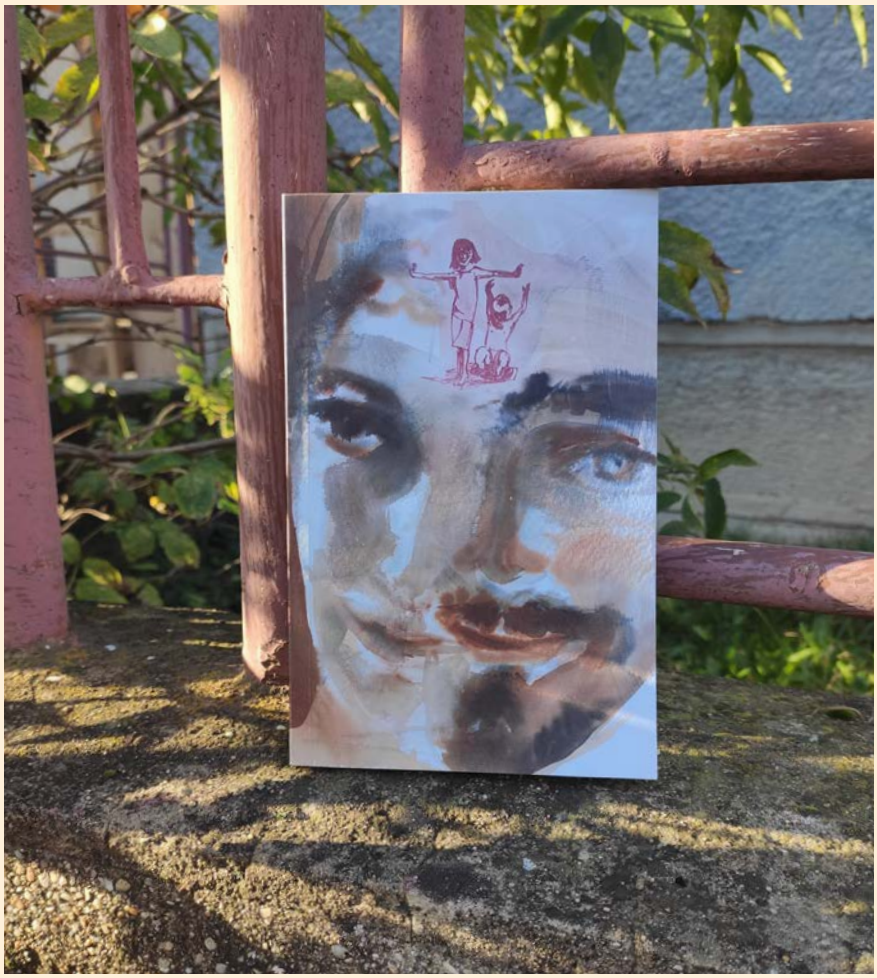

Debut *Krídla z papiera* je štylisticky veľmi dobre zvládnutý a je to aj text, ktorý má vnútornú kompatibilitu. Ale, o čom to všetko je?

Čo text sceľuje, je evokovanie emocionality, ktorá však na prvé čítanie takisto vôbec nie je konfliktná. Kvôli čomu má čitateľ pokračovať v čítaní? Azda preto, aby v texte našiel množstvo ukrytých pocitov rozprávačky. Môže sa mýliť pri ich dešifrovaní, ale v tomto prípade to nie je dôležité.
Pokúsim sa prestať takmer teoreticky meditovať a vrátim sa k textu.
Dejová zložka rozprávania sa začína in medias res a končí sa epicky otvorene. O prehistórii postáv nevieme vlastne nič, len sa dozvedáme, že rozprávačka má manžela, ktorého nazýva „môj dobrý muž". Vieme toľko, že je otcom jej syna, ktorého rozprávačka nazýva „drozdík". Zdá sa, že rozprávačka žije v normálnom, zdanlivo harmonickom manželstve, a o výraznejších konfliktoch sa nehovorí, ale veľmi sa nehovorí ani o manželskom šťastí. Predsa len, autorkino rozprávanie je trochu zašifrované. Azda sa mýlim, ale rozprávačka sa v epických náznakoch stretáva s viacerými mužmi a dokonca je možné, že jej druhé dieťa, dcéra „vranka", ktorú porodila v manželstve s „jej dobrým mužom", vlastne nie je jeho. Motivicky tajomný je aj motív využitý v poviedke *Zo zeme*. Náhodný partner rozprávačky Tóno jej pri návšteve vinohradu hovorí o kliatbe, ktorú môže zmeniť len žena, ktorá porodí zlatovlasé deti, v jej prípade dievčinu, ktorú ešte v tom čase nemá, pretože „len dievča prinesie dážď". Prekvapením je aj ďalšia epizóda, vyslovená takisto v náznakoch. Po zistení, že ďalšie dieťa už mať nemôže, sa rozprávačka rozhodne odovzdať materské vajíčko, ktoré by mohlo oplodniť inú ženu.
Atmosféra rozprávania je neraz tajomná, objavuje sa aj lyrizácia, ale tieto momenty nerušia dojem, že v texte je prvoradá emocionalita. Lyrizácia nemá nič spoločné s impresívnou lyrizáciou najslávnejšieho slovenského lyrika južného Slovenska Ladislava Balleka.
Zbierka poviedok Jany Turzákovej *Krídla z papiera* vznikala postupne. Jej autorka sa v minulosti zúčastňovala na viacerých literárnych súťažiach, v literárnej súťaži Poviedka získala až tri významné ocenenia (za poviedky *Ponesiem tvoj vlas*, 2017; *Medzi dvoma vlakmi*, 2018; a *Nosné múry*, 2021). Zbierka je ilustrovaná kresbami Jany Farmanovej. Turzákovej debut by si mohol nájsť svojho čitateľa, číta sa dobre, ale vyžaduje pozorného a trpezlivého čitateľa.

Ladislav Čúzy

O psoch a spisovateľoch

Sigrid Nunez: Priateľ
Preklad: Kamila Laudová
Bratislava: Inaque, 2022

Bolestivá strata blízkeho priateľa, dojemný vzťah s priveľkým psom či sarkastický pohľad na svet literatúry. Všetky emócie sa snúbia v brilantne napísanej knihe ***Priateľ*** americkej spisovateľky **Sigrid Nunez**. Kniha bola v roku 2018 ocenená prestížnou cenou National Book Award a zaslúžila si obrovské množstvo pozitívnych ohlasov kritiky. Intimita príbehu aj špecifický štýl autorky vám nedovolia knihu pustiť z rúk.

Spisovateľka a profesorka žije sama v malom byte s kontrolovaným nájmom v New Yorku. Jej najbližším priateľom je bezmenný Ty, tiež autor, ktorý má práve manželku číslo tri. Keď muž spácha samovraždu, manželka číslo tri jej chce darovať mužovho psa Apolóna. Hoci v byte zviera mať nemôže, z lásky a priateľstva k mužovi rozprávačka na živé dedičstvo pristane. Odvtedy sledujeme príbeh troch silných vzťahov rozprávačky – k stratenému priateľovi, k smútiacej nemeckej doge aj k písaniu ako takému.

„Môj prvý učiteľ kreatívneho písania svojim študentom hovorieval, že ak v živote môžu robiť niečo iné ako stať sa spisovateľom, mali by to robiť.“ (s. 15) Svet literátov a umenia komentuje autorka ironicky, s odstupom a príznačným subtílnym humorom. Zapamätateľná je scéna zo spomienkovej slávnosti na muža, kde všetci držia dekórum a nikto neplače. Ľudia neprišli spomínať a smútiť, ale zistiť klebety o troch manželkách a tajných frajerkách, získať kontakty, stretnúť starých známych. Pietna pamiatka sa nekoná. Rozprávačka odchádza, keď začnú neúprimne vyzvedať, na čom práve pracuje a či by nebola možná nejaká forma spolupráce.

„Ak čítanie naozaj zvyšuje empatiu, ako sa nám stále opakuje, zdá sa, že písanie nás o ňu ochudobňuje.“ (s. 14) A pritom je písanie práve to, čo ju s mužom spojilo. Zblížili sa, keď bola jeho študentkou kreatívneho písania. Kamarátstvo však pretrvalo aj po skončení školy, prekonalo milostné túžby, ktoré nevyšli, aj všetky manželstvá a partnerstvá, ktoré pred jej očami vznikali a zanikali. Čitateľ však počas celej knihy ostáva v neistote, či je vzťah veľkou nenaplnenou láskou alebo dôkazom, že priateľstvo medzi mužom a ženou naozaj existuje a môže byť aj viac ako ľúbostný cit. V niektorých chvíľach to nie je jasné ani hlavnej hrdinke.

„A nechcem rozprávať o tebe. Náš vzťah bol trochu nezvyčajný, nie vždy ľahko

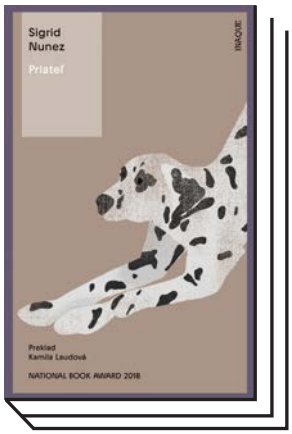

pochopiteľný pre iných... Prestávka na priznanie, nie bez hanby: správa, že si sa zamiloval, ma vždy bolela a rovnako som nevedela potlačiť radosť vždy, keď som sa dozvedela, že sa s niekým rozchádzaš.“ (s. 16) Isté je len, že jeho smrť ju hlboko zasiahla.

Smrť sa nedá vysvetliť, konštatuje rozprávačka. Ani psovi ani človeku. V nepochopení a neuchopení náhlej smrti našťastie autorka neostáva sama. Manželka číslo tri jej daruje Apolóna. Z počiatočnej ignorácie až ľahostajnej prítomnosti sa rodí vzťah, ktorý jej postupne pomáha spamätať sa zo smrti. Akoby v psovi prežívalo čosi z neho, akoby na svete ostal niekto, kto jej môže stále rozumieť, kto ju zakryje prikrývkou, ktorú v spánku odhodila. Spoiler alert – pes v knihe neumrie.

Kniha nie je autobiografia, ale je tak živo a presne napísaná, akoby ňou bola. Z omylu nás vyvedú až posledné strany, keď spisovateľka vystúpi z roly postavy a my vidíme, že text sa snaží stále dokončiť. Sigrid Nunez vo svojom predposlednom románe ukázala silu vzťahov, ktoré sú vo svojej zložitosti krásne a dôležité. Jej úvahy o živote, písaní aj o psoch vo vás budú ešte dlho doznievať.

Katarína Vargová

Keď sa kysnutému cestu spieva

Witold Szabłowski: Čo sa varí v Kremli. Ako vybudovať impérium nožom, naberačkou a vidličkou
Preklad: Karol Chmel
Žilina: Absynt, 2022

Knižná reportáž má v susednom Poľsku dlhú tradíciu a patrí medzi obľúbené a rešpektované žánre. **Witold Szabłowski** patrí medzi najvýraznejších predstaviteľov jej mladšej generácie. Pre čitateľov absyntoviek ide o známe meno. To, ako cez kuchyňu a jej kuchárov či kuchárok možno odhaliť zákulisie svetových diktatúr, predstavil už v knihe *Ako nakŕmiť diktátora*. Tematike aj žánru ostáva verný aj vo voľnom pokračovaní s názvom ***Čo sa varí v Kremli*** s podtitulom ***Ako vybudovať impérium nožom, naberačkou a vidličkou***.

Knihu je opätovne možné označiť ako reportážno-kulinársku. Tentoraz však autor pozornosť zameriava na Rusko a bývalý Sovietsky zväz. Odkrýva, ako sa kuchyňa – jedlo môže stať prvkom politickej hry, vyjednávania, propagandy či manipulácie.

Witold Szabłowski má špecifickú schopnosť oslovovať ľudí, ktorí sú ochotní podeliť sa o vlastné životné príbehy. Aktuálne oslovil kuchárov a kuchárky, ktorí pracovali pre moskovský Kremeľ, resp. štátnu moc. Na pozadí osudu jednotlivca, jeho životného príbehu, premieta dejiny Ruska od vlády Mikuláša II. až po súčasnosť. Sústreďuje sa na najmocnejších mužov Kremľa v chronologickom poradí Mikuláš II., Lenin, Stalin, Gorbačov a Putin. Prostredníctvom reportážnych rozhovorov, rozprávania a spomienok sa čitateľ dozvedá o posledných dňoch a strave cárskej rodiny, o Leninovom skromnom stravovaní a obľube surového mlieka či odpore k sladkostiam, o Stalinovej láske ku gruzínskej kuchyni, ktorá ovládla Kremeľ, o tom, že v Gorbačovovej kuchyni držala opraty jeho manželka Raisa a o Putinovom potešení zo zmrzliny. Drobné príbehy, anekdoty a kuriozity (ktoré sa môžu občas javiť ako pochybnej kvality) predstavujú len trpkosladké pozadie reportážnej cesty po bývalom Sovietskom zväze a jeho zložitých dejinách. Vďaka autentickej optike kuchárov, zomletých v dianí histórie, kniha zrkadlí najväčšie udalosti 20. storočia v kontexte sovietskej histórie – hladomor na Ukrajine, Gagarinov prvý let do vesmíru, vojna v Afganistane, výbuch černobyľskej elektrárne a samotný rozpad Sovietskeho zväzu. Zvnútra predstavuje civilnú, vojenskú a najmä elitársku kuchyňu a ich prostredníctvom odkrýva mechanizmy kremeľského vládnutia a rozhodovania.

Jednotlivé kapitoly knihy sú obrazne označované ako taniere (jeden z viacerých hravých prvkov knihy) a sú tematicky uzavreté na základe toho, čo je ústrednou témou (historická postava, udalosť, miesta). Každú z kapitol uzatvárajú jedinečné recepty viažuce sa k nej (v tejto súvislosti sú mimoriadne emotívne recepty z obdobia ukrajinského hladomoru – polievka z borovicového ihličia a šišiek – či leningradskej blokády), kuchárskymi návodmi je tak popretkávaná celá kniha. Štýl je pre čitateľa ľahko uchopiteľný, príťažlivý, pútavý a dynamický. Autor sa aj pomocou

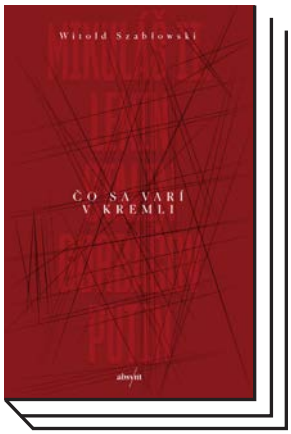

striedania rozprávačských postáv obracia k čitateľovi a vťahuje ho do času a priestoru rozprávania.
Originálny uhol pohľadu nazerania na históriu cez kuchyňu v podaní autora opakovane zafungoval. Vďaka kuchyni (pokrmu), tradícii a vynaliezavosti dokážu ľudia prežiť aj najtragickejšie udalosti. Ako uvádza Krymský Tatár Mustafa: „my Tatári máme ku Krymu oveľa hlbší vzťah, než si myslí Putin alebo politici. Prečkali sme deportácie, prečkáme to aj teraz. Vďaka svojim priateľom. A vďaka kuchyni – lebo vždy keď nás vysídľujú, nemáme čas pobaliť sa a vezmeme si dve veci: Korán a naše jedlo."

Jana Kičura Sokolová

Incident za zatvorenými dverami

Šiori Itó: Čierna skrinka
Preklad: Denis Kazankov
Bratislava: kapitalks, 2022

Konferencia, ktorú usporiadala japonská novinárka **Šiori Itó** v máji 2017 v Tokiu, aby vypovedala na verejnosti o svojej drásavej skúsenosti so sexuálnym násilím, vzbudila veľký ohlas v zahraničných médiách. Napriek dôkazom usvedčujúcim prominentného novinára Norijukiho Jamagučiho bol príkaz na zatknutie jeho osoby zrušený riaditeľom kriminálneho oddelenia Tokijskej metropolitnej polície bez bližšie špecifikovaných dôvodov. ***Čierna skrinka***, osobná spoveď a zároveň kritický opis súčasného stavu japonskej spoločnosti, je kniha s odvážnym poslaním – definovať kultúrne, sociálne a právne problémy, konkrétne formulovať ich možné riešenia, rozprúdiť otvorenú diskusiu na doposiaľ tabuizovanú tému a hľadať pravdu, prečo nebol páchateľ v prípade autorky spravodlivo potrestaný.
Žurnalistka, reportérka a dokumentaristka Šiori Itó sa vďaka svojej odvahe prehovoriť stala kľúčovou postavou hnutia #MeToo v Japonsku. A hoci odozvy tohto hnutia boli v porovnaní so západnými krajinami výrazne slabšie, isté zmeny v podobe novelizácie zákona o znásilnení napokon nastali. V roku 2020 ju zaradil časopis *Time* medzi 100 najvplyvnejších ľudí sveta a možno povedať, že autorkina sila nespočíva iba v nevôli pasovať sa do pasívnej roly obete, no predovšetkým spočíva v aktívnej snahe byť katalyzátorom reforiem v japonskej spoločnosti.
Kniha je rozdelená do ôsmich kapitol, v ktorých autorka chronologicky popisuje udalosti predchádzajúce jej znásilneniu a následné kroky vedúce do nemocnice a na políciu. Policajné vyšetrovanie a komunikácia s právnikom, prokurátorom, očitými svedkami a s páchateľom je čitateľovi predložená detailne a zrozumiteľne. Nabáda ho klásť si dôležité otázky a vytvoriť si na daný prípad a zainteresované osoby vlastný názor. Autorka prezentuje fakty a vďaka jej investigatívnemu prístupu sa postupne odokrývajú doposiaľ skryté a zamlčané skutočnosti.
Čierna skrinka rozvíja tému omamných látok používaných voči nič netušiacim obetiam, vedie s čitateľom dialóg o kritériách, definujúcich čin ako akt bez vzájomného súhlasu a predostiera švédsky model, vďaka ktorému je možné pre obeť sexuálneho násilia jednoducho vyhľadať okamžitú pomoc. Šiori Itó neskrýva v knihe sklamanie z japonských inštitúcií, ktoré jej nedokázali včas podať pomocnú ruku. Tej sa však v dostatočnej miere nedočkala ani zo strany spoločnosti. Silná negatívna reakcia na sociálnych médiách, nálepka „klamárky" či „sexuálnej oportunistky" sa podpísala na jej psychickom zdraví. Otvorene rozpráva o posttraumatickej stresovej poruche a skľučujúcich záchvatoch paniky pri pohľade na osobu, vzhľadom pripomínajúcu novinára Jamagučiho.
Nemalý priestor v knihe autorka venuje i japonským masmédiám. Túžba odhaliť pravdu, čo stálo za bezprecedentným zrušením zatykača na Jamagučiho, naviedla Šiori Itó ku kontaktovaniu reportérov novinárskeho klubu Tokijskej metropolitnej polície. Bezvýsledne.
S pomocou známeho novinára Kijošiho Šimizua uspela s uverejnením prípadu až v týždenníku Šúkan Šinčó a zistenia, ktoré táto reportáž priniesla, sa ukázali, paradoxne, pre Šiori Itó napokon ako zlomové.
Čierna skrinka je kniha náročná na čítanie. Neprikrášľuje – je plná sĺz, krvi a trýznivej bolesti. Predkladá čitateľovi dôkazy, surovú pravdu o prípade sexuálneho násilia v japonskej spoločnosti. Ten sa napokon skončil pre Šiori Itó víťazne – v decembri 2019 vydal civilný

súd rozsudok v jej prospech a zamietol Jamagučiho žalobu voči autorke. Táto dôležitá satisfakcia dodáva všetkým obetiam sexuálneho násilia, ktoré sa boja prehovoriť, nádej, že skutočne má zmysel bojovať. A to za akýchkoľvek okolností.

Monika Honda

Portugalská klasika pre deti

Sophia de Mello Breyner Andresen: Dievčatko z mora
Preklad: Jana Benková Marcelliová
Bratislava: Portugalský inštitút, 2022

Sophia de Mello Breyner Andresen je významná portugalská spisovateľka dvadsiateho storočia, poetka a v neposlednom rade aj autorka detských kníh. Je prvou spisovateľkou, ktorá získala najvyššie portugalské literárne ocenenie Prémio Camões, a to v roku 1999. bola veľkou kritičkou diktátorského režimu v krajine, politicky sa angažovala, a tak prirodzene aj jej tvorbou rezonujú myšlienky slobody, spravodlivosti a morálnej integrity, no i prírody, prírodnej rovnováhy a mora, ktoré predostrela i svojim malým čitateľom a čitateľkám.
Dievčatko z mora je jej prvá detská kniha, napísala ju pre svojich päť detí a prvýkrát vyšla v roku 1958. Odvtedy si v Portugalsku získala status obľúbeného čítania, ja tam notoricky známa ako u nás napríklad *Danka a Janka*.
Rozpráva príbeh o chlapcovi, ktorý žije v dome na pláži a každý deň sa chodí hrať k moru. Raz po nočnej búrke nájde v jazierku po odlive dievčatko z mora maličké ako dlaň, ktoré sa tam zabáva s kamarátmi: chobotnicou, krabom a rybou. Po prvotnom šoku, keď dievčatko bez opýtania schmatne do ruky, sa tí dvaja spriatelia. Deň za dňom si rozprávajú o svojich domovoch. Dievčatko hovorí o chladnom mori, kde všetko hýri farbami, no všade striehne nebezpečenstvo, nepoznajú tam striedanie ročných

období, ale „pekné veci sú tam veselé“. (s. 25) Chlapec prináša veci z pevniny. Ružu, ktorej vôňa dievčatko rozosmúti: „Z pekných vecí na zemi vyžaruje smútok.“ (s. 25)
Zápalky, ktoré vyčarujú malé slniečko, no neslobodno sa ho dotýkať. A kalíšok červeného vína, „čo má v sebe radosť“ (s. 28), no chlapec ho ešte nesmie ochutnať.
Keď však dievčatko zatúži vidieť súš na vlastné oči, Veľká raja, samozvaná vládkyňa oceánu, dá dievčatko odviesť na vzdialený ostrov, kde ho pred chlapcom ukryje. Noví kamaráti tak spoznávajú clivotu z odlúčenia i bolesť, akú spôsobuje nezmyslená žiarlivosť a sebeckosť druhých.
Chlapec ďalej chodí na pláž a jedného dňa mu čajka prinesie čarovný nápoj, aby mohol žiť v mori a dievčatko vyhľadať. Ako v každej správnej rozprávke teda kamarátov napriek všetkým prekážkam čaká šťastný koniec.
Hoci koniec taký trochu naopak, než sme zvyknutí napríklad z Malej morskej panny: nie bytosť z iného sveta sa musí čohosi vzdať, aby mohla žiť medzi ľuďmi, ale ľudský chlapec odchádza žiť do mora. Vysvetlenie takéhoto rozuzlenia treba hľadať v autorkinej láske k prírode: ako sa píše v jej medailóne na konci knihy, predstavovala pre ňu „krásu, dokonalosť a slobodu“. A keď chlapec vypil šťavu zo sasaniek, aby mohol žiť v mori, doslova v objatí prírody, „odrazu bolo všetko navôkol živšie a jagavejšie. Cítil sa veselý, šťastný a spokojný ani ryba. Jeho pohyby boli akési voľnejšie, ráznejšie, rezkejšie a ľahšie.“ (s. 36)
Autorka vo svojej útlej knižke zapája všetky zmysly malých čitateľov. Farbisté opisy mora a pláže evokujú živé obrazy, vlny v búrke „hrôzostrašne hučali a kvílili“ (s. 8), chichot morských tvorov pripomínal „operný smiech“ (s. 10) či bol „tichý a suchý ako zakašľanie“, a keď sa rozosmeje dievčatko, „akoby sa smiala voda či sklo“ (s. 11). Ovoňajú ružu i červené víno, chlapec porozpráva, ako rastie vinič, ako dozrieva hrozno, ako sa zberá a lisuje a keď ho dievčatko ochutná, povie: „Teraz už viem, ako chutí jar, leto i jeseň.“ (s. 29)
Knižka sa doslova ponúka na hlasné čítanie sprevádzané krásnymi farebnými ilustráciami **Júlie Molčanovej**. Postavy nemajú mená a príbeh nie je veľmi rozkošatený, čo priam nabáda na voľné dopovedúvanie, domýšľanie a vymýšľanie, na hru s hlasmi či napodobňovanie zvukov. Formát knihy a font písma sú zasa vhodné pre deti, ktoré začínajú so samostatným čítaním. A to aj vďaka kvalitnému prekladu **Jany Benkovej Marcelliovej**, pretože jej vety sa naozaj dajú čítať nahlas (čo pri prekladových detských knihách vôbec nie je samozrejmosť) a výber slov je vhodný pre malých čitateľov a čitateľky.
Lucia Halová

Marťan na druhú

Andy Weir: Posledná šanca
Preklad: Patrick Frank
Bratislava: Lindeni, 2022

Po dlhom, predlhom čakaní vyšla najnovšia kniha **Andyho Weira** *Project Hail Mary* aj v slovenčine pod názvom ***Posledná šanca***. Poctivo som si počkal, hoci v českom jazyku (ako *Spasitel*) sme tu už dávno mali nielen fyzickú knihu, ale aj audioknihu. Oplatilo sa mi tak netrpezlivo čakať?
Otázka neznie, či je nová Weirova kniha dobrá. Otázka znie, čo od nej očakávate. Treba si uvedomiť, že Weira do pozornosti čitateľov dostal *Marťan*. Asi vám to nemusím pripomínať, ale pre istotu to urobím: *Marťan* je kniha, ktorá je postavená na jednoduchej premise vesmírneho stroskotanca. Stroskotanec musí využiť všetku svoju šikovnosť a inteligenciu na to, aby sa popasoval s prežitím na cudzej planéte a dostal sa domov.
Je to kniha, ktorá je prešpikovaná vedeckým žargónom a jej štruktúra je pomerne... Nazveme to neexistujúca, alebo repetitívna (vyskytne sa problém – vyrieši sa problém, aby sa vzápätí vyskytol nový, a tak dookola). Je to kniha naivná; NASA je v nej dostatočne financovaná, vo svete žije hromada nadšencov vedy a na záchrane jedného amerického astronauta sa podieľa aj Čína. Lebo veda a ľudstvo a duch objaviteľov alebo také niečo. Výrazne romantické idey dosť vzdialené od reálneho sveta. A to všetko zabalené v ľahkom humoristickom štýle. Weir sa vo svojej druhej knihe (*Artemis*) tejto poetike pokúsil vzdialiť a napísal typickú americkú trojaktovku určenú mainstreamovému čitateľovi. Reakcie boli rozpačité, lebo niečo z jeho nadšenia vedou, technikou a inžinierstvom

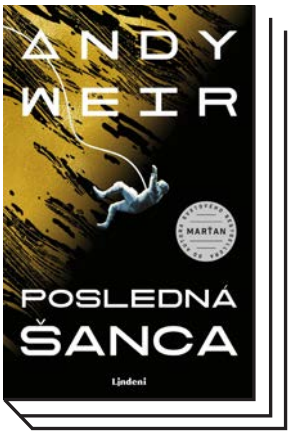

do textu preniklo. Nebol to ani pes, ani mačka, ani hard scifi, ani napínavý akčný thriller. Ja som si to užil, ale nebol to ten Weir, ktorý zaujal *Marťanom*. Toľko ku kontextu.
Čakať od Weira výraznejšiu gradáciu alebo skepsu je rovnako naivné, ako jeho texty. Zdá sa, že jeho cieľom je ísť v línii verneoviek a klasických cestopisov, ktoré sú v prvom rade oslavou ľudského ducha a vynaliezavosti. Druhým cieľom je propagácia vedy a nadšenie z nej.
A až potom nasleduje príbeh. Aspoň tak je koncipovaný *Marťan* aj *Posledná šanca*. V nej sa Weir vracia k poetike svojej prvej knihy. Ale nerecykluje, hoci sa to na prvý pohľad tak javí. Pribúdajú aj nové prvky, prípadne občas čosi nafúkne. V *Poslednej šanci* už nejde o záchranu jedného kozmonauta, ale celého ľudstva. A nielen toho. Tu sa zastavím. Na moment. Prebehnime na koniec recenzie.
Posledná šanca je zaujímavé optimistické scifi, plné vedeckých termínov a jazyka. Pre mnohých to bude náročné čítanie, skoro až nezaujímavé alebo priveľmi idealistické. Občas aj Weir zakopne. Na druhej strane jeho nadšenie pre vedu a optimizmus cítiť z každej stránky. Takisto sa mu darí vyvolávať požadované emócie, hlavne vďaka sympatickým postavám, na ktorých celá kniha stojí a padá. Čitateľ sa o ne normálne bojí, hoci vie, že asi neumrú. Totiž, na knihe je zaujímavé sledovať, ako si s danými nástrahami poradia. Vrelo ju môžem odporučiť fanúšikom klasických scifi o vesmírnych objaviteľoch. Zároveň si treba uvedomiť, že science tu má prednosť pred fiction. Pre bežného mainstreamového čitateľa to môže byť nestráviteľný oriešok.
Prečo som zhrnutie uviedol teraz?
Preto, že ďalej budem mierne spoilerovať a *Posledná šanca* je jednou z tých kníh, ktorá je lepšia, ak o nej nič vopred neviete. Čím menej, tým lepšie.
Dobre, ideme na to:
Ťahákom tejto knihy sú, podobne ako pri *Marťanovi*, postavy. Konkrétne hlavná,

Ryland Grace, ktorý sa ocitne v podobnej situácii ako Mark Watney; je sám uprostred nebezpečného vesmíru. Weir v podstate rozbieha ďalšiu robinzoniádu. Dokonca dodá aj svoju verziu Piatka, ale tam sa podrobnosti s dobrodružnou klasikou končia.
Piatka tu zastupuje mimozemšťan, ktorý vyzerá ako pavúk z kameňa. Grace ho aj pomenuje Rocky (Kamenný) a robí hlavnému hrdinovi väčšinu knihy spoločnosť. Polovica textu je tak zameraná nie na kľúčovú zápletku, ale na budovanie vzťahu medzi nimi. Miestami som síce škrípal zubami nad ich komunikáciou (Weir by si mal pri takomto texte naštudovať, ako funguje jazyk a čo sú to idiómy či sémantické trojuholníky), ale práve puto medzi nimi dvomi je nosným prvkom celého príbehu.
Keď sa konečne dostaneme k záchrane ľudstva, je to opäť klasický Weir, lenže teraz problémy riešia dvaja, ktorí spoločne bojujú proti nebezpečnému vesmíru. A keď je jeden z nich v nebezpečenstve, s jeho kamošom sa o neho bojíte.
Nikdy nie však príliš. Weirov humoristický štýl a naivný pohľad na svet robí z vesmíru síce nebezpečné, ale nie nepriateľské miesto. Vesmír je v podaní Weira skôr záhada, hlavolam, ktorý treba rozlúštiť. Žiadna existenciálna hrôza, futuristický pesimizmus (hoci na pozadí ho trochu cítiť). Nie. Weir buduje svet, v ktorom sa ľudstvo v čase krízy spojí, aby prekonalo každú prekážku.
Úprimne, toto je mimoriadne zastaraný pohľad, ale v súčasnom scifi taký vzácny, že pôsobí sviežo. Oproti depresívnym, cynickým či pesimistickým obrazom budúcnosti a vesmíru je Weir síce naivný, „americký“ a povrchný, ale vo mne zobúdza iskru nádeje. V tomto mi naozaj pripomína Verneho. Nepotrebuje žiadneho záporáka, stavia človeka proti okolnostiam a nechá ho triumfovať. A to je svojím spôsobom nádherné. Ani som nevedel, že mi to v živote chýba, priveľmi som si zvykol na myšlienku, že sme paraziti na svojej vlastnej planéte.
Rozuzlenie románu je síce príšerne jednoduché, evokuje kultové dielo H. G. Wellsa, ale je omnoho zaslúženejšie. Takisto i vedecký žargón v texte často prekáža, ale tu zase odkážem na Verneho a scifi ako žáner propagujúci vedu. Bez toho by to nebol Weir.
Posledná šanca je teda takým testom; kto je fanúšikom Weira a kto *Marťana*. Môžu to byť dvaja rozdielni ľudia. A tá prvá skupina je pravdepodobne menšia.

Juraj Búry

Pravdivá prezentácia *podivných poviedok*

Adrián Berecz: Zemämor. Zbierka zvláštnych zvestí
Adrián Berecz, 2022

Zemämor: Zbierka zvláštnych zvestí **Adriána Berecza** je aliteračná fantasy zbierka. Každá poviedka v tejto knižke obsahuje iba slová začínajúce sa na rovnaké písmeno slovenskej abecedy. A miestami je to skutočne náročné čítanie.
Azda každý z nás si v nejakom bode života vyskúšal napísať krátky text, v ktorom použil iba slová začínajúce sa na jedno jediné písmeno. V posledných rokoch sa stali na internete veľmi populárnymi rôzne stand-upy, kde komik rozpráva vtipný príbeh s použitím slov začínajúcich sa na jedno písmeno. Najnovšie však vznikla celá zbierka takýchto poviedok, a to dokonca v rámci fantasy žánru. *Zemämor. Zbierka zvláštnych zvestí* je touto zbierkou. Nachádza sa v nej 26 poviedok, každá obsahuje iba slová začínajúce sa na konkrétne písmeno abecedy a zoradené sú taktiež v abecednom poradí.
„Bombardovaná banícka bašta Bačochrast bezradne bránila bazaltové bariéry. Budovala blokády, biedne barikády. Barbari búchali brány baranidlami. Buch-bum! Bum-bác! Bane, búdy, balustrády, baziliky bičovali balistickými balvanmi, bojkotovali bohoslužby.“ (s. 9 – 10)
Všetky poviedky sa odohrávajú vo svete menom Zemä a hoci medzi sebou nie sú príbehovo prepojené, obsahujú spoločné prvky, predovšetkým časté používanie znakov ä a ô v názvoch miest a menách postáv, ako aj odkazy na svet dávnych dôb, ktorý oplýva modernou technológiou. Príklad: poviedka *Pátranie po prastarom poklade* pripomína postapokalyptický príbeh, pretože poklad, predmet pomenovaný „pištoľ prastarých“, podporuje predstavu pradávneho prostredia plného prístrojov používajúcich paru, prípadne počítačov.
Čítanie zbierky je pomerne náročné, a to z celkom logického dôvodu. Mnohé slová začínajúce sa na konkrétne písmená sú totiž na okraji slovnej zásoby. Často ide o odborné termíny alebo veľmi konkrétny slang či argot, ktoré bežný čitateľ nemusí poznať. Takéto slová sa v istých poviedkach objavujú až príliš často a je ťažké z nich vytvoriť zmysluplný a súvislý dej. V prípade dvoch poviedok – *Epitaf* a *Inzerát* – dokonca dostaneme iba jednostranový text obsahujúci presne to, čo hlása názov, teda epitaf a inzerát. *Galagtické gény* a *Žriedlo*

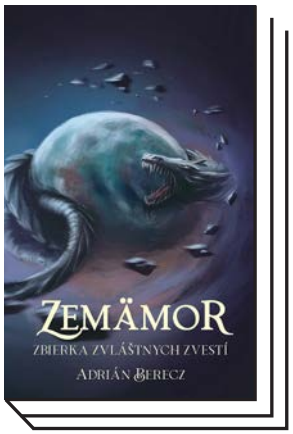

života sú zase skôr akýmisi lyrickými pojednaniami vyžadujúcimi veľkú čitateľskú predstavivosť.
Na viacerých miestach sú vety zbytočne dlhé, predovšetkým keď sa postavám či miestam prisudzuje niekoľko rôznych prívlastkov či vlastností. To by v prípade použitia spojok nebol väčší problém, ale keďže tie sa v prípade väčšiny písmen použiť nedali, autor bol odkázaný len na používanie čiarok, čo ešte väčšmi sťažuje čitateľnosť. Tieto ďalšie prívlastky sú často nadbytočné a slúžia skôr na zvýšenie počtu slov než na posun deja či hlbšiu charakteristiku postavy.
Sú tu však aj dlhé, no predsa zrozumiteľné, ľahko čitateľné a zábavné poviedky ako *Pátranie po prastarom poklade*, *Samä stromu svetla* či *Nekropola nemŕtvych*, ktoré úspešne popisujú klasické dobrodružné putovanie s epickým príbehom. Do tejto kategórie patrí aj výborná *Veža všetkých veží* či *Óda o ôkultizme*.
Náročnosť jednotlivých poviedok sa mení vzhľadom na použité písmeno. Nepomáha ani autorova záľuba v slovných hračkách, predovšetkým v prípadoch, keď majú rôzne postavy podobne znejúce mená. Mozog zamestnaný nezvyčajne vyzerajúcim textom tak musí neustále premýšľať aj nad tým, ktorá postava je vlastne ktorá.
Zemämor je prekvapivým experimentom. Ponúka zaujímavé príbehy odohrávajúce sa v ešte zaujímavejšom svete, ide však o náročné čítanie, ktoré miestami škrípe. Je takmer nemožné knihu prečítať bez prestávok a pravdepodobne si ju neužije každý. Mnohé poviedky vyslovene unavujú, a to tak oči, ako samotnú myseľ. O to väčšmi treba oceniť autorovu snahu a takmer herkulovské odhodlanie. Veľmi rád by som však od Berecza v budúcnosti čítal „normálnejší“ formát. Literárne kvality totiž jeho dielo rozhodne má.

Marek Čabák

Ide o deti!

Erich Kästner: Konferencia zvierat
Ilustrácie: Walter Trier
Preklad: Iva Vranská Rojková
Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2021

Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov vydalo pôvabnú knižku **Ericha Kästnera**, jedného z najčítanejších nemeckých autorov, ktorý bol za svoje diela ocenený významnými cenami. Nacisti jeho knihy spálili, napriek tomu sa dodnes čítajú, prekladajú a vydávajú.
Konferencia zvierat vyšla v Zürichu v roku 1959, a hoci text spomína historické veci ako telegram alebo prepájanie telefonických hovorov, je stále aktuálna: „Ľudia robia v kuse konferencie bez toho, aby na nich niečo dosiahli.“ (s. 16)
Svet sa zmieta vo vojnách, všade je bieda a nespokojnosť. Slon Oskar preto zavolá tapírovi Teodorovi z Južnej Ameriky, klokanovi Gustávovi z Austrálie, ľadovému medveďovi Pavlovi zo severného pólu, soviakovi Erichovi zo strednej Európy, myšiakovi Maxovi z Ázie a Robertovi býkovi zo Severnej Ameriky a zvolá veľký snem zvierat. Všetky zvieratá si navzájom túto správu zvestujú; lastovičky na telefónnych vedeniach aj poštové holuby, ktoré mali novinu v miniatúrnych kapsulách na krkoch, klokany niesli dôležité listy vo vakoch aj slimák s dýchacími problémami „dychtivo lapal vzduch a chrapľavo volal: „Odo dnes o štyri týždne bude konferencia v snemovni zvierat.“ (s. 23)
Všetky zvieratá sa na konferenciu pripravujú, pštros si nechal naondulovať perie, byvol si dal nakulmovať fúzy, lev brúsiť pazúry. Pobalené zvery cestujú po vode, po suchu aj vzduchom a takmer žiaden človek si nič nevšimol. Len deti ostali prekvapené, že im z obrázkových knižiek mizli zvieratká. Všetky sa ponáhľali do snemovne zvierat, ktorá je opísaná ako obrovská budova. Je v nej železnica, ale aj tanečná škola pre medvede, konzervatórium pre spevavé vtáky, škôlka, optika pre kobry, jedálne pre bylinožravce aj čakárne pre bylinožravce (s. 38) a všeličo iné. Všetci sa dozvedia, že na prvej a poslednej konferencii zvierat „Ide o deti“. (s. 45) Prechladnutý ľadový medveď vyzve prezidentov, ktorí prejav sledujú v televíznom prenose, aby už nikdy nevypukla „vojna, bieda ani revolúcia!“ (s. 58) Jeho kýchnutie prezidenti a generáli vidia ako zvláštny atentát a chcú si zo zvieratami vymieňať protestné nóty. „Tí súkači spisov (...) Tí plytvači atramentom! Tie vedúce fascikle! Tí dvojnohí kancelárski osli!“ (s. 63) Našťastie, myši a iné hlodavce rozhryzú ľuďom všetky dokumenty. Zvieratá žiadajú ľudí, aby sa zjednotili, lebo ide o deti. Generáli zabezpečia kópie dokumentov, ale do všetkých uniforiem sa pustia mole. Zdá sa, že požiadavky zvierat sú odmietnuté,

lebo do kanónov a zbraní sa zvieratá nedokážu zahryznúť a zničiť ich. Zrazu však zmizli všetky deti. Zvieratá ich ukryli, aby sa mohlo pokračovať vo vyjednávaní. Zvieratá a ľudia nakoniec dohodu o večnom mieri podpíšu. Škoda, že iba v Kästnerovej vtipnej, ale vážnej knižke.
Dobové ilustrácie **Waltera Triera** skvele dopĺňajú text. Hravé a detailné čierno-biele obrázky zaujmú aj malé deti, ktoré ich budú so záujmom skúmať. Prekladateľka **Iva Vranská Rojková** doplnila text vysvetlivkami a poznámkami, aby sa zjednodušilo pochopenie textu, ktorý bol napísaný iba pár rokov po druhej svetovej vojne. A hoci nie všetky výrazy v knihe by sme dnes považovali za politicky korektné, knižka je stále aktuálna, zábavná, aj keď je smutná.
Katarína Labudová

Knižná Revue
Mesačník o knihách

Vydáva
Literárne informačné centrum, štátna príspevková organizácia Ministerstva kultúry SR
IČO 31 752 381

Redakcia
šéfredaktor Marek Vadas, Dominika Madro, Daniela Balážová
Adresa redakcie
Knižná revue, Námestie SNP 12, 812 24 Bratislava, 02/204 73 518, 0918 640 831, krevue@litcentrum.sk
www. litcentrum.sk

Obálka © Vladimír Korček: „Untitled“ z cyklu Beings 2020

Grafika
Vojtech Ruman a Barbora Gavláková
Jazyková úprava
Lujza Bakošová
Tlač
ULTRA PRINT, s. r. o.
Rozširuje
MEDIAPRINT-KAPA, PRESSEGROSSO, a. s.

Objednávky na predplatné prijíma
ARES, spol. s r. o., Elektrárenská 12091, 831 04 Bratislava, tel.: 0800 141 911, e-mail: casopisy@ares.sk
a L. K. PERMANENT, spol. s r. o., Mária Škardová
tel.: 00421/2/49 111 201
e-mail: skardova@lkpermanent.sk
web: www.lkpermanent.sk
Poštový priečinok 4, 834 14 Bratislava 34, 02/4911 12 01

Redakcia si vyhradzuje právo na krátenie a úpravu zaslaných príspevkov. Názory redakcie sa nemusia zhodovať s názormi prispievateľov. Autorské práva vyhradené © Knižná revue / Literárne informačné centrum

EV 2983/09, MIČ: 49 315

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Ba-Pošta 12 dňa 21. 10. 1993, č. j. 129/93.

ISSN 1210-1982 (tlač. verzia), ISSN 1336-247X (online)

Knižná revue č. 12/2022 vyjde 8. decembra 2022

Ročné predplatné Knižnej Revue 24 €

SLNIEČKO

je tradičný a pritom moderný časopis pre deti prvého stupňa základných škôl, ich rodičov, pedagógov a knihovníkov.

Tento umelecký mesačník prináša kvalitnú detskú literatúru najlepších slovenských autorov a objavuje mladé talenty.

Špičková grafická úprava a ilustrácie formujú estetický vkus a poskytujú prehľad o najlepších súčasných aj klasických ilustrátoroch pre deti.

Čo prináša 76. ročník Slniečka?

- **autorské rozprávky a poéziu**
- **kreslený zábavník Jožka Mrkvičku**
- **literárne potulky našich autorov po Slovensku**
- **ekologickú rubriku Deti v zelenom**
- **pôvodný seriál Škriatok Breptík z pera Jána Uličianskeho**
- **jedinečný komiks Továreň stratených snov**

Slniečko si môžete objednať na e-mailovej adrese: ares@ares.sk, informácie na bezplatnom telefónnom čísle 0800 141 911 alebo v redakcii Slniečka na e-mailovej adrese: slniecko@litcentrum.sk, tel. 02/20473513
Časopis Slniečko vydáva Literárne informačné centrum štátna príspevková organizácia zriadená Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky.

Juraj Červenák

ZAKLIATY KLÁŠTOR

Ilustroval Michal Ivan

NOVÝ ROMÁN

artisomnis.sk

martinus

Ktoré knihy by ste si nemali nechať ujsť?

Predstavujeme vám magazín Knihy roka s tými **najlepšími knihami, ktoré písali rok 2022** :-)
Inšpirujte sa výberom kníh pre dospelých a čítaním pre deti od našich Martinusákov a Martinusáčiek.

Knižné tipy nájdete na **www.martinus.sk/knihyroka** a v tlačenom magazíne pri pokladni.